

ZABYTKI

POWIATU RACIBORSKIEGO

Grzegorz Wawoczny

WAW
RACIBÓRZ 2007

Opracowano i wydano na zlecenie Starostwa Powiatowego w Raciborzu

Autor dziękuje za cenne uwagi merytoryczne
Joannie Muszale-Ciałowicz – Miejskiemu Konserwatorowi Zabytków i Dyrektor Muzeum w Raciborzu,
dr. Norbertowi Mice oraz Pawłowi Newerli.

© Grzegorz Wawoczny, Racibórz 2007

Fotografie: Bolesław Stachow – okładka, 17 g(órne), 18 g. lewe, 18 d(olne), 19 d., 21 d. lewe,
22 d. lewe, 23 g., 24, 26 g., 28 g., 29 d., 30, 32 g., 49 d., 50 g., 51 d., 55 g., 56 g., 56 d. prawe, 94 d., 96 d.;
Grzegorz Utracki – 20 d., 23 środkowe lewe; Ewa Wawoczny – 29 g. lewe,
Grzegorz Wawoczny – pozostałe.

WYDAWCA:

Wydawnictwo i Agencja Informacyjna WAW Grzegorz Wawoczny, ul. Opawska 4/6,
47-400 Racibórz, tel. (032) 755 15 06, tel. kom. 605 685 485, e-mail: ziemia.raciborska@wp.pl,

www.wawoczny.pl

Korekta: Joanna Muszała-Ciałowicz

Layout: Paweł Okulowski

Druk: Augustana, Bielsko-Biała

Printed in Poland

ISBN 978-83-89802-36-1

DROGI CZYTELNIKU

Przekazujemy na twoje ręce publikację, będącą popularnym katalogiem zabytków z terenu całego powiatu raciborskiego. Książka została opracowana i wydana ze środków finansowych Starostwa Powiatowego w Raciborzu. Cel jej ukazania się na rynku księgarskim jest prosty. Ma ona dostarczyć mieszkańcom ziemi raciborskiej informacji na temat istniejących tutaj materialnych śladów działalności ich przodków na przestrzeni wieków. Stąd wzmianki o budowlach i ich fundatorach, pochodzących z różnych epok, od średniowiecza aż niemal po czasy współczesne. Całość materiału podzielona została w rozbiciu na gminy, tworzące powiat raciborski, i wchodzące w ich skład, poszczególne miejscowości.

Praca jest kolejnym ważnym przesłaniem tworzącym intelektualny pomost między historią a współczesnością tego wyjątkowego i ciekawego skrawka Górnego Śląska, jakim jest trójkulturowe polsko-niemiecko-czeskie pogranicze ziemi raciborskiej. Pomniki, które częstokroć mijamy po drodze, nie zastanawiając się nad ich genezą i kolejami losu, dzięki wspomnianej publikacji mają szansę odsłonić swoje tajemnice. Książka, pisana prostym i zrozumiałym językiem, nie powinna być trudna w czytaniu. Dodatkowym walorem, podkreślającym wartość publikacji, jest zawarty w niej bogaty materiał ikonograficzny w postaci zdjęć i reprodukcji. Pozwala on bardziej dokładnie zgłębić detale i proporcje architektoniczne poszczególnych budowli.

Liczymy, że lektura książki sprawi dużo przyjemności zarówno znawcom tematyki, jak i licznej rzeszy miłośników historii i sztuki naszej wspólnej „małej ojczyzny”, jaką jest ziemia raciborska – kolebka Górnego Śląska i miejsce, skąd w początkach XIII wieku wyszła myśl zjednoczenia rozbitej na dzielnice Polski. Można nawet powiedzieć, iż publikacja łączy w sobie elementy edukacji regionalnej, patriotycznej i europejskiej. Polecamy ją jako wartościowe źródło informacji.

Adam Hajduk
Starosta Raciborski

Norbert Mika
Przewodniczący Rady Powiatu

Racibórz, dnia 12 czerwca 2007 r.

GMINA KORNOWAC

Kobyła

Wieś wzmiankowana w 1272 r. **Kościół parafialny p.w. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny**, wybudowany po 1935 r., poświęcony w 1939 r. W centrum wsi **kaplica** p.w. Podwyższenia Krzyża Św. z 1846 r.

Kornowac

Wieś wzmiankowana w 1300 r. Neogotycka **kapliczka przydrożna p.w. św. Jana** z XIX w., od frontu niewielki przedsionek z ostrołukowo zakończonym wejściem, na dwuspadowym dachu wieżyczka z iglicą w kształcie ostrosłupa. Dawniej we wsi była również inna kapliczka z XVIII-wiecznym barokowym obrazem Matki Boskiej, namalowanym na blasze, na ramie daty: „1790” oraz „1872”, rozebrana w czasie poszerzania drogi.

Łańce

Wieś wzmiankowana w 1454 r. **Kapliczka domkowa św. Jana Nepomucena** z XIX w. z wieżyczką zwieńczoną krzyżem.

Pogrzebień

Wieś wzmiankowana w 1258 r. **Pałac** z poł. XIX w., początkowo jednopiętrowy, w 1881 r. prowadzono nieznane bliżej prace remontowe, w l. 1885-1886 przebudowany przez nowego właściciela Aleksandra von Baildona – dobudowano piętro, na które prowadzą schody z białego marmuru. Fasada we włoskim stylu willowym. W 1930 r. przejęty przez zakon salezjanów, odnowiony, wewnątrz zaadaptowano na potrzeby salezjańskiego seminarium. Wokół park. Obecnie klasztor salezjanek. Przy pałacu postument upamiętniający śmierć polskich dzieci, przetrzymywanych w tutejszym pałacu zamienionym przez Niemców na Polenlager. **Kościół parafialny p.w. św. Bartłomieja**, neoromański, zbudowany w 1851 r. według projektu architekta Linkego z Raciborza na miejscu starszego, drewnianego, gruntownie przebudowany w l. 1955-1960, wewnątrz drewniany ołtarz z obrazem patrona nieznanego malarza z Düsseldorfu, kamienna chrzcielnica ludowa z 1852 r., XVIII w. obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, późnobarokowy krzyż ołtarzowy, na zewnątrz współczesny nagrobek Sługi Bożej salezjanki Laury Meozzi. **Budynek probostwa** z 1866 r. **Kaplica przydrożna św. Jana** z 1930 r. z rzeźbą św. Jana Nepomucena (XVIII w.), stojąca na miejscu starszej z XIX w., nakryta dachem w kształcie dzwonu. **Kaplica św. Błażeja (Błażejek)** z XIX w., zwieńczona trójkątnym szczytem, wewnątrz XVIII-wieczna figura patrona oraz płaskorzeźba św. Floriana.

Rzuchów

Wieś wzmiankowana w 1479 r. **Pałac** zbudowany w 1888 r. przez Heinricha Himmla, później przejęty przez Joachima von Klützowa, po II wojnie światowej zaadaptowany na dom dziecka, obecnie w ruinie, otoczony parkiem z okazami starodrzewu. Zabytek utrzymany w duchu historyzmu, dwukondygnacyjny, elewacja licowana żółtą cegłą,

okna w obramieniach, na parterze z półokrągłymi naczólkami wypełnionymi sztukateriami z motywem muszli, przy wejściu półkolista portal wsparty na dwóch kolumnach, z kartuszem herbowym pierwszych właścicieli, w dachu lukarny, dwukondygnacyjna wieża zwieńczona spiczastym hełmem, od zaplecza ganek i wykusz z balkonem, liczne zachowane detale architektoniczne. W sąsiedztwie dawne zabudowania folwarczne. **Kapliczka św. Augustyna** na rzucie prostokąta, murowana, z dzwonkiem tzw. sygnaturką. W przysiółku Lęgów współczesny **kościół p.w. św. Krzysztofa**.

GMINA KRZANOWICE

Bojanów

Wieś wzmiankowana w 1313 r. **Kościół parafialny p.w. Chrystusa Króla**, zbudowany w 1928 r., wewnątrz w stylu bazylikowym, na ścianach prezbiterium ciekawe mozaiki Chrystusa Króla oraz dwunastu apostołów. Na plebanii kopia **obrazu Matki Boskiej Kodeńskiej**, malowana na blasze z wytłaczanymi sukienkami, z niemieckimi inskrypcjami (2. poł. XVII albo XVIII w.), wedle wątpliwej tradycji pozostawiona tu jako wotum przez króla Jana III Sobieskiego. Drewniane **lamusy** z XVIII/XIX w. o konstrukcji zrębowej, obrzucone gliną, ściany zwężające się i zaokrąglające ku górze, tworzące pozorne sklepienie kolebkowe, dach czterospadowy z wydatnymi okapami, drzwi ze starymi okuciami. **Kapliczka** domkowa z XIX w., klasycystyczna, we wnętrzu rzeźba Madonny z Dzieciątkiem.

Borucin

Wieś wzmiankowana w 1302 r. **Kościół parafialny p.w. św. Augustyna**, neogotycki, zbudowany w l. 1904-1905, ołtarz główny drewniany, neogotycki, wykonany przez kolońską firmę Wefers, z obrazem patrona, po bokach ołtarzowe figury św. Jana Chrzciciela oraz św. Floriana, ołtarze boczne: maryjny i Najświętszego Serca Pana Jezusa (1905), gotycka ambona, chrzcielnica, w prezbiterium figury św. apostołów Piotra i Pawła z firmy Meyer w Monachium, stacje drogi krzyżowej (1905). **Kaplica św. Jana Chrzciciela (Baptysty)** przy ul. Kopernika, obecna zbudowana po rozebraniu w 1911 r. starszej, będącej najstarszym tutejszym obiektem sakralnym a jednocześnie nekropolią miejscowych właścicieli. Przy drodze w kierunku Bojanowa i Bolesławia **dawny folwark**. Przy ul. Kopernika 65 **drewniany spichlerz (lamus)** z XIX w. o konstrukcji zrębowej, obrzucony gliną. Przy innych zagrodach kilka podobnych obiektów z XVIII i XIX w.

Krzanowice

Miasto, pierwsza wzmianka z 1265 r. Zachowana średniejska zabudowa z centralnie położonym rynkiem i farą. **Kościół parafialny p.w. św. Wacława**, wzmiankowany w 1288 r., początkowo drewniany, obecny neobarokowy, zbudowany w l. 1914-1915 według projektu Józefa Seyfrieda, ołtarz główny patrona oraz dwa boczne – św. Anny

i św. Józefa z Dzieciątkiem Jezus barokowo-klasycystyczne z XVIII w., rokokowa ambona z końca XVIII w., z tego okresu komoda zakrystyjna z ozdobnymi okuciami oraz malowany na drewnie obraz św. Marii Magdaleny obmywającej nogi Chrystusowi, późnobarokowe rzeźby świętych: Jadwigi, Elżbiety, Floriania, Michała Archanioła oraz Chrystusa Zmartwychwstałego. Otoczony ceglany murem, częściowo w wątku gotyckim, od zachodu widoczna pozostałość XVI-wiecznej półkolistej bastei z otworami strzelniczymi, od południowego-wschodu barokowa bramka z XVIII w. z kamienną figurą Najświętszej Maryi Panny we wnętrzu na szczycie. **Kościół filialny p.w. św. Mikołaja (Mikołaszek)**, wzmiankowany jako drewniany w 1613 r., obecny późnobarokowy z 1744 r., wzniesiony jako wotum dziękczynne za uratowanie Krzanowic przed najazdem Węgrów, do niedawna otoczony ceglany murem, neogotycki ołtarz z późnobarokowymi figurami dwóch biskupów, klasycystyczna ambona z przełomu XVIII/XIX w. z baldachimem zwieńczonym rzeźbą baranka. **Kolumna Najświętszej Marii Panny Niepokalanie Poczętej** na rynku, barokowa, z 1715 r., na czworobocznej podstawie wysoki cokół i kolumna toskańska z posągami Matki Boskiej, w zwieńczeniu pod stopami patronki kula ziemiska i wąż – symbol szatana, na cokole kartusz z herbem Krzanowic, z tyłu inskrypcja *Ave Maria*, ogrodzenie z kutej kraty. Przy rynku także **kaplica św. Jana**, domkowa z XVIII w., zwieńczona szczytem o wykroju falistym, wejście z łukiem koszowym. **Przy ul. Kościelnej kaplica św. Marii Magdaleny**, pierwotna drewniana, średniowieczna, służyła do odprawiania nabożeństw mieszkańcom osady Wał. Przy ul. Boruckiej 7 **kaplica** słupowa, murowana z 1. poł. XIX w., zwieńczona krzyżem bożogrobców. Przy ul. Długiej 47 **kaplica** domkowa z XIX w. z figurą św. Jana Nepomucena. Przy drodze do Samborowic barokowa **kapliczka domkowa** z 1780 r., poświęcona św. Tekli, w zwieńczeniu podwójny gzyms, nad nim szczyt o falistym wykroju. **Lamusy (spichlerze)** z XVIII i XIX w., drewniane o ścianach w konstrukcji zrębowej obrzuconych gliną, w wejściu drzwi klepkowe, zabytki zachowane przy ul. Długiej 11 i Raciborskiej 5.

Pietraszyn

Wieś wzmiankowana w 1349 r. **Kaplica św. Barbary**, neogotycka, ufundowana w 1884 r., z wieżą, na fasadzie tablica upamiętniająca mieszkańców, którzy zginęli w I wojnie światowej. **Kościół p.w. św. Barbary**, filialny parafii Krzanowice, zbudowany w l. 1930-1931, jedyny obiekt w stylu kubistycznym na terenie powiatu raciborskiego.

Wojnowice

Wieś wzmiankowana w 1307 r. **Pałac**, neobarokowy i neoklasycystyczny, wzniesiony po 1828 r. przez właściciela miejscowych dóbr dr. Johanna Kuh. Działała tu klinika chorób oczu. Powstała wówczas budowla, znaną zaledwie z jednej ryciny, na przełomie XIX i XX w. przebudowali kolejni właściciele – rodzina von Banck, nadając jej cechy neobarokowe i neoklasycystyczne. Po II wojnie światowej w pałacu mieściła się szkoła, potem szpital. Obecnie sukcesywnie odnawiany na hotel i restaurację.

Otoczony parkiem z okazami starodrzewu. **Kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Św.**, pierwotnie drewniany, obecny, późnobarokowy zbudowany w l. 1793-1795, powiększony w l. 1931-1932 o neobarokowe prezbiterium i transept, powiększono także zakrystię, z tego okresu pochodzi ołtarz główny, w którym wykorzystano elementy klasycystyczne z końca XVIII w., z pierwotnego barokowego kościoła zachowane dwa przęsła nawy oraz trzecie od zachodu, mieszczące chór i stanowiące podbudowę wieży usytuowanej w bryle korpusu, z wąską kruchtą w przyziemiu. Wnętrze nakryte sklepieniem żaglastym na gurtach, spływającym na pilastry w typie jońskim, z dekoracją stiukową o motywach kampanuli. Chór muzyczny wsparty na trzech arkadach filarowych zamkniętych półkoliście. Portal zamknięty półkoliście, flankowany pilastrami, zwieńczony uproszczonym belkowaniem, wydatnym gzymsem i ślepą balustradą. Na ścianie, za nawiązującym do klasycyzmu ołtarzem głównym (1931), barokowa grupa ukrzyżowania z XIX w., po bokach ołtarza w konsolach dwie XVIII-w. klasycystyczne rzeźby aniołów z kościoła dominikanek w Raciborzu, klasycystyczna ambona z płaskorzeźbą świętych Piotra i Pawła, na baldachimie figura Chrystusa Dobrego Pasterza i aniołów. **Drewniane lamusy** z XVIII/XIX w. o konstrukcji zrębowej, obrzucone gliną.

GMINA KRZYŻANOWICE

Bieńkowice

Wieś wzmiankowana w 1283r. **Kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych**, wymieniany w 1351r., obecny zbudowany w l. 1719-1730, barokowy, orientowany, jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte trójbocznie, zakrystia od południa, nawa główna trójprzęsłowa, czwarte przęsło węższe z chórem, od północy kruchtą, od zachodu kwadratowa wieża, wewnątrz ze sklepieniami kolebkowymi z lunetami spływającymi na wydatne pilastry o charakterze lizen, między nimi zakłęsłe ściany tworzące płytkie wnęki mieszczące zamknięte półkoliście okna. Chór muzyczny z trzema arkadami filarowymi zamkniętymi półkoliście. Ołtarz główny i dwa boczne w stylu barokowym, z 2. poł. XIX w., w głównym obraz *Wszystkich Świętych* pędzla Antoniego Scholtza (1736). Ambona z 2. poł. XVIII w., rzeźbiona, wedle tradycji, przez niejakiego *Oczkę* z *Mistka*, bogato zdobiona, na parapecie płaskorzeźba Chrystusa Błogosławiącego oraz czterech ewangelistów, w zaplecku św. Jana Chrzciciela i dwóch aniołków, na wolutowym baldachimie rzeźby Boga Ojca, aniołka oraz personifikacje czterech kontynentów. Dwie przyściennie kropielnice marmurowe z 1844r., barokowa rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego, marmurowa płyta nagrobna proboszcza Maksymiliana Poremskiego z 1824r. Wokół kościoła mur z l. 1736-1795, z dwiema bramkami z niskimi szczykami i kamiennymi sterczynami z kulami, od północy bramka zamknięta półkoliście, zwieńczona gzymsem, nad którym na profilowanych cokołach umieszczono kamienne rzeźby św. Jana Nepomucena i dwóch aniołków (1744). W obrębie muru

kaplica św. Anny z 1835 r., tynkowana, nakryta sklepieniem żaglastym, z ołtarzykiem barokowym z przełomu XVIII/XIX w. pochodzącym z kościoła klarysek w Opawie, w centralnym miejscu rzeźba św. Anny Samotrzeć i dwóch aniołków. Klasycystyczna **plebania** z 1801 r., dwukondygnacyjna, poziomy rozdzielone gzymsem opaskowym, okna w obramieniach profilowanych – na piętrze uszaty z kluczami, wejście poprzedzone schodami ujętymi po bokach postumentami, na jednym z nich wazon kamienny, wysoki czterospadowy dach kryty dachówką. Przy ul. Pomnikowej **krzyż** poświęcony mieszkańcom wsi poległym na wojnie francusko-pruskiej w l. 1870-1871, obok tablice z nazwiskami mieszkańców poległych w I i II wojnie światowej. Niedaleko stąd **lamus** z 1855 r., dwukondygnacyjny, drewniany, o konstrukcji zrębowej, obrzucony gliną, ze ścianami bocznymi zwięzającymi się ku górze i tworzącymi pozorne sklepienie kolebkowe. Przy ul. Wojnowskiej klasycystyczna **kaplica św. Jana**, z połowy XIX w., w trójkątnym szczycie Oko Opatrzności, w zwieńczeniu krzyż bożogrobców. Przy ul. Raciborskiej 51 **kapliczka domkowa** z 2. poł. XIX w., elewacja licowana czerwoną cegłą, fasada flankowana pilastrami, zwieńczona falistym szczytem z krzyżem, wejście zamknięte półkoliście, kostkowa dekoracja z glazurowanej cegły, wewnątrz ołtarzyk z figurą Chrystusa typu „Oto człowiek” (*Ecce Homo*), dzieło miejscowego rzeźbiarza z 1890 r. Przy ul. Raciborskiej **neogotycki budynek klasztorny elżbietanek**, zbudowany w 1900 r., potem powiększony, obecnie centrum kultury DFK, biblioteka i lokalne muzeum, elewacja licowana czerwoną cegłą, użytkowe poddasze, zachowane pierwotne ogrodzenie, brama z kutej kraty. Przy ul. Wojnowskiej **zabytkowa kuźnia** rodziny Socha, o tradycjach sięgających 1702 r., obecna wybudowana na miejscu drewnianej, zburzonej w 1840 r., obok w zabudowaniu gospodarczym jedna z największych w Polsce eksponowana kolekcja maszyn i narzędzi kowalskich zbieranych przez rodzinę Sochów od 1702 r.

Bolesław

Wieś wzmiankowana w 1377 r. **Kościół parafialny p.w. św. Jadwigi Śląskiej**, zbudowany w l. 1874-1877, neoromański, w 1932 r. powiększony. W sąsiedztwie eklektyczna plebania wzniesiona w l. 1909-1913. **Szkoła** z 1898 r., jednokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, elewacja licowana czerwoną cegłą. **Młyn** z 1849 r., dawniej wodny, a od 1928 r. napędzany turbiną połączoną z prądnicą, zbudowany na miejscu starszych (pierwszy wzmiankowany w 1486 r.), do dziś zachowane liczne elementy dawnego wyposażenia, m.in. kompletny śrutownik na kamienie młyńskie. **Trzy spichlerze** (lamusy) z XVIII i XIX w., dwukondygnacyjne, drewniane, zbudowane w konstrukcji zrębowej, obrzucone gliną, o ścianach bocznych zwięzających się ku górze i tworzących pozorne sklepienia.

Chałupki

Wieś prawdopodobnie z II poł. XIII w., pierwotnie część Bogumina (Oderberg), od 1818 r. samodzielna osada Annaberg, obecnie Chałupki. Przy Odrze **pałac barokowy** wzniesiony w 1682 r. na fundamentach średniowiecznej twierdzy, poświęd-

czonej źródłowo w 1373 r., zbudowanej w poł. XIII w. (?), nazywanej *Barutswerde*. O pierwotnym, obronnym charakterze tego miejsca świadczą zachowane relikty fosy oraz średniowiecznych umocnień bastionowych, zniwelowanych w XIX w. podczas zakładania parku. Odnotowane przebudowy na przełomie XVIII/XX w., w 1907 r. i po II wojnie światowej. Pałac zachował barokowy wygląd z końca XVII w. z wyjątkiem wnętrza, które zaadaptowano na hotel i restaurację. Nad wejściem herb rodowy Rothschildów (byłych właścicieli) na żeliwnej płycie. W jego tarczy jest ręka ściskająca strzałę, symbolizująca synów protoplasty rodu – Meyera Amschela Rothschilda (1743-1812). Całość otacza XIX-wieczny park z licznymi okazami starodrzewu. **Most graniczny** z 1899 r., zwany dawniej Mostem Jubileuszowym Cesarza Franciszka Józefa. Przy nim budynek dawnego **zajazdu** i restauracji z końca XIX w., należącej do Grünbergera, Königa a potem Bergera, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, eklektyczny, parter boniowany, okna wysokie, zachowany detal architektoniczny. Zabudowania **dworca kolejowego** z połowy XIX w., powstałe w związku z uruchomieniem w 1847 r. pierwszego połączenia Prus i Austro-Węgier przez Racibórz–Chałupki, elewacje licowane czerwoną cegłą. W rejonie dworca i pl. Warszawskiego osiedle mieszkaniowe z l. 20 XX w., charakterystyczne dla niemieckiej architektury doby Republiki Weimarskiej, domy w jednolitej zabudowie, dwukondygnacyjne, z użytkowym poddaszem, wejście i okna ujęte w obramowania.

Krzyżanowice

Wieś wzmiankowana w 1285 r. **Pałac** zbudowany w 1670 r. jako „okazały pański dom”, prawdopodobnie na miejscu starszego dworku. W 1860 r., kiedy to należał do rodziny Lichnowskich, w południowo-wschodnim narożu wzniesiono okrągłą wieżę i salę rycerską, obecnie pełniącą rolę kaplicy. W trzech pozostałych narożach ulokowano ośmioboczne baszty. Autorem projektu przebudowy był najprawdopodobniej znany niemiecki architekt Carl Lüdecke. Mało okazały dotychczas blok budowli wzbogacono o ryzality, neogotyckie schodkowe szczyty, ostre łuki, maswerkowania, załamujące się nadokienniki oraz charakterystyczne dla angielskiego *cottage style* kominy. Budowla zachowała do dziś wygląd z 2. poł. XIX w. Wnętrza zaadaptowano jednak na potrzeby domu pomocy społecznej. Na ścianie znajduje się tablica upamiętniająca pobyt Ludwika van Beethovena i Franciszka Liszta, kompozytorów zaprzyjaźnionych z rodziną Lichnowskich. **Budynek bramny** – dawny wjazd do pałacu, wzniesiony w 1856 r., neogotycki angielski, narożniki opięte ośmiobocznymi pełnymi wieżyczkami zwieńczonymi krenelażem, w części środkowej przejazd nakryty sklepieniem krzyżowym, w częściach bocznych pomieszczenia mieszkalne, od frontu ozdobna krata żeliwna, nad wjazdem tablica z inskrypcją fundacyjną, elewacje zwieńczone fryzami z wysmukłych ostrołukowych arkadek z postumentami, ponad częścią środkową trójkątne szczyty z trójbocznymi wykuszami. Późnobarokowy **kościół parafialny p.w. św. Anny**, zbudowany w l. 1791-1793 na miejscu drewnianego, wzmiankowanego w 1679 r., po którym pozostawiono gotycko-renesansową wieżę (XV/XVI-w.?),

w 1860 r. podwyższoną, obecnie czterokondygnacyjną. Kościół orientowany, bezstylowe dobudówki, krótkie jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte ścianą o łuku spłaszczonym, przy nim od północy trójbocznie zamknięta kaplica przekształcona z dawnej zakrystii, od południa nowa zakrystia z przybudówką przy pierwszym od wschodu przęśle nawy. Nawa oddzielona od prezbiterium wydatnym występem tęczy, dwuprzęsłowa, na rzucie zbliżonym do kwadratu. Wnętrze nakryte sklepieniami żaglastymi na gurtach. Dolna kondygnacja wieży kwadratowa, z neogotyckim portalem (1860) zamkniętym łukiem tzw. „oślego grzbietu”, nad nim kartusz z herbem Lichnowskich. W ołtarzu głównym obraz świętej Anny autorstwa Hieronima Richtera (1884). **Plebania** wzniesiona w l. 1820-1826, klasycystyczna, w elewacji frontowej portyk wsparty na dwóch kolumnach, nad wejściem kartusz z herbem Lichnowskich, gzyms przełamany, trójkątny. Przy ul. Głównej **figura św. Jana Nepomucena**, późnobarokowa z XVIII w., święty stoi na diable z żeliwnymi skrzydłami, po bokach dwa adorujące aniołki, w postumencie wnętrza z figurką Dzieciątka Jezus, tzw. praskie Jezulatko. Przy ul. Moniuszki **kapliczka św. Jana Nepomucena** z końca XVII w., wejście i otwory okienne kapliczki zamknięte półkoliście, przykryta dwuspadowym daszkiem.

Owsiszcze

Wieś wzmiankowana w 1421 r. **Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa**, wzniesiony w l. 1923-1924, neoromański, jednonawowy, z wieżą nakrytą szpiczastym hełmem. Przy ul. Wojska Polskiego 7 **kapliczka domkowa** zbudowana w 1930 r. na planie prostokąta, z dwuspadowym dachem, elewacja z trójkątnym szczytem, wejście zakończone półkoliście, w półkołu napis „Ecce Panis Angelorum” (Oto chleb anielski). Przy ul. Wojska Polskiego 22 **kapliczka domkowa** z 1931 r., nakryta dwuspadowym dachem, elewacja zwieńczona trójkątnym przyczółkiem, opięta dwiema przyporami, zdobiona dekoracją plastyczną, w otoku środkowego medalionu w szczycie napis łaciński „O sacrum convivium” (O święta ucztuj).

Roszków

Wieś wzmiankowana w 1264 r., z obecnej nazwy wymieniona w 1507 r. **Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa**, zbudowany w l. 1881-1883 jako neogotycka kaplica, powiększony w 1956 r. Przy ul. Raciborskiej **krzyż kamienny** z 1857 r., fundacja mieszkańców, na postumencie postać Chrystusa, w części środkowej figura Matki Boskiej Bolesnej.

Rudyszwałd

Wieś powstała na przełomie XIII/XIV w., wymieniana w „Liber foundationis episcopatus Wratislaviensis” z ok. 1305 r. **Kościół parafialny p.w. św. Trójcy**, obecny zbudowany w 1935 r., dawniej drewniany p.w. św. Jerzego. Dwa ołtarze boczne barokowo-klasycystyczne z poł. XIX w., z XVIII-w. przemaalowanymi obrazami: w lewym św. Jana Nepomucena oraz w zwieńczeniu św. Floriana, w prawym Matki Boskiej

Bolesnej oraz w zwieńczeniu św. Urbana. Późnogotyckie rzeźby św. Barbary i św. Katarzyny z pocz. XVI w. Przy ul. Zabełkowskiej **krzyż pokutny**, kamienny pomnik średniowiecznego prawa, wyciosany z piaskowca, z pionową bruzdą. Przy ul. Wiejskiej **kapliczka domkowa** z XIX w, zbudowana na rzucie prostokąta, z dwuspadowym dachem, elewacja zwieńczona trójkątnym szczytem, półkoliście zamknięte wejście flankowane pilastrami podtrzymującymi belkowanie, wewnątrz drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena. **Szkoła** z 1858 r., powiększona w 1930 r.

Tworków

Wieś wzmiankowana w 1258 r. **Zamek** – zbudowany na rzucie zbliżonym do podkowy z dwoma skrzydłami bocznymi, podpiwniczony, obecnie w ruinie. Główna, północna część z dwupoziomowymi krużgankami, trójkondygnacyjna, skrzydła dwukondygnacyjne. Skrzydło zachodnie z dostawioną od strony arkadowego dziedzińca trzypiętrową dominującą nad całością budowli wieżą. Między skrzydłem zachodnim a północnym fragmentem zamku pozostałość wieżyczki pełniącej niegdyś rolę klatki schodowej. W południowo-zachodnim narożu skrzydła wschodniego trzykondygnacyjna okrągła wieża. Badania z lat 60. XX w. uprawdopodobniły średniowieczną genezę budowli (obecność ciosanego kamienia w partii murów piwnicy skrzydła zachodniego), otoczonej niegdyś fosą, zniwelowaną podczas renesansowej przebudowy zapoczątkowanej w 1567 r. Powstało wówczas skrzydło zachodnie z wieżą. Co do powstania dwóch kolejnych brak informacji (wschodnie być może istniało już około 1600 r.). Niewykluczone, że w nieregularny czworobok zamykał je mur kurtynowy z przejazdem bramnym, zniesiony przy kolejnych przekształcenia zamku nadających mu cechy jedynie rezydencji mieszkalnej. Trzy skrzydła istniały na pewno w 1666 r., z którego to pochodzi informacja o dostawieniu od strony południowo-wschodniej murowanej dobudówki (istniała do 1871 r.). W l. 1621-1637 odnotowana jest rozbudowa zamku i modernizacja wewnątrz. Kolejne prace we wnętrzu prowadzono na przełomie XVII/XVIII w. Efektem było nadanie budowli cech barokowych. Podczas wielkiej przebudowy z l. 1872-1874, prowadzonej według projektu architekta Heydenreicha, wyrównano poziom członów budowli. Do części północnej dodano dwukondygnacyjne krużganki, zmieniono wystrój elewacji, nadając im charakter neorenesansowy m.in. poprzez dostawienie ozdobnych szczytów. Przy skrzydle wschodnim wybudowano okrągłą basztę. Wieża najstarszej części zachodniej otrzymała neogotycki charakter. W 1931 r. zamek uległ spaleniu. Wokół ruin zachowany park z okazami starodrzewu. **Kościół parafialny świętych Piotra i Pawła**, wzniesiony w l. 1691-1694 w stylu barokowym wg projektu Jana Zellera z Opawy. Orientowany, usytuowany na wzniesieniu, jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte ścianą prostą z zakrystią od wschodu. Od zachodu dobudowana w 1749 r. kwadratowa wieża z dwiema przybudówkami po bokach – kruchty i klatki schodowe. Wnętrze nakryte sklepieniem kolebkowym z gurtami i lunetami, ściany dzielone szerokimi lizenami z pilastrami o głowicach w typie

jońskim, z festonami owocowymi i główkami aniołków, dźwigające przełamujące się belkowanie z fryzem o dekoracji stiukowej z motywami wici roślinnej i główkami aniołków oraz wydatnym profilowanym gzymsem. Tęcza zamknięta półkoliście z podwójnym stiukowym kartuszem herbowym Reiswiczów w kluczu, podtrzymywanym przez putta. Piękna dekoracja stiukowa Antoniego Signo z Opawy (1691), późnobarokowa iluzjonistyczna polichromia z połowy XVIII w., nad chórem malowidło z kompozycją Sądu Ostatecznego, bogato zdobiony snycerką, dwukondygnacyjny ołtarz główny z końca XVII w., w dolnej kondygnacji rzeźby patronów, w górnej barokowy obraz „Nakarmienia rzesz”, później przemalowany, mensa sarkofagowa z płaskorzeźbą Matki Bożej Dobrej Opieki. Z końca XVII w. łoża kolatorska (nadwieszona, dwa wielokwaterowe okna, ujęta pilastrami, pokryta dekoracją roślinną i rzeźbą św. Michała Archanioła w zwieńczeniu), dwa ołtarze boczne przy tęczy oraz ambona z bogatą dekoracją snycerską. Płyta nagrobna Filipiny Cappy z domu Hoverden (zm. 1839), kamienna, inskrypcyjna, w bogatym obramieniu z kartuszami herbowymi. W świątyni znajduje się unikalna w skali europejskiej ekspozycja jedenastu zdobionych trumien i sarkofagów miejscowych możnowładców z rodu Reiswiczów i Wilczek. Na pochówek w katolickim kościele Reiswiczowie musieli uzyskać zgodę cesarza Ferdynanda III i Leopolda I. Pokazywane eksponaty pochodzą z krypty pod tzw. babińcem, którą otwarto w 1993 r. W 1994 r. wpisano je do rejestru zabytków. W bogato zdobionym sarkofagu z partiami złożonymi pogrzebano Ewę z domu Wilczek (żyła w l. 1613-1655). W trumnie cynowo-ołowianej, zachowanej w stanie destruktu (sarkofag dotrwał jedynie we fragmentach i eksponowany jest dziś na specjalnym stelażu), spoczął jej mąż Wacław Reiswicz. Pozostałe trumny zdobione są bogatą polichromią olejną, w większości przypadków ze złoceniami. Mają dekorację malarską i plastyczną w formie nakładanych elementów odlewanych. Na niektórych dziecięcych widać zdobienia w postaci malowanych z natury różnobarwnych kwiatów. Na sarkofagu Johanny Henrietty umieszczono parę tulipanów i róż. U niej też widoczne są pyzate, uśmiechnięte aniołki. Z kolei u Jerzego Wilhelma aniołki są zadumane i pełne rozwagi. Twórcami dekoracji malarskiej, która odróżnia tworkowskie zabytki od innych zachowanych w Polsce, byli z pewnością wprawieni lokalni artyści, zapewne z Raciborza lub z Opawy. W trumnach nie było przedmiotów z metali szlachetnych, które prawdopodobnie nie były zgodne z protestanckim obrządkiem pogrzebowym nakazującym skromność. Wyjątkiem jest kobiecy strój głowy – wianek z nici ze złotym i srebrnym opłotem naszywany perełkami. Znajdował się w sarkofagu Klary Ludwiki, wrzucony tam być może przez jej matkę Marię Eleonorę. Ogromną wartość mają ubranka; przede wszystkim przewiązany pasem żupanik Jerzego Wilhelma (zm. 1683) nawiązujący wyglądem do polskiego stroju szlacheckiego oraz sukieneczka Klary Ludwiki. W jednej z trumienek odnaleziono laleczkę, w innej gąbkę morską podłożoną pod główkę niemowlęcia. Były także koszulki niemowlęce, powłoczki na poduszki, wstążecz-

ki z koszulek i bucików oraz wianki. Prawie wszystkie zachowane ubranka uszyto z jedwabiu jako stroje pośmiertne, wykonane są pobieżnie i dekorowane bogato kokardkami. Cały zbiór wyróżnia się na tle podobnych zachowanych w Polsce (Wawel, Brzeżany, Brzeg, Legnica, Złotów, Sieraków) i w Europie (Wiedeń, Monachium). To jedyny tak duży zespół sarkofagów dziecięcych w Polsce. Są bezpretensjonalne i proste, bez charakterystycznej dekoracji plastycznej. Mają własną kolorystykę, w żaden sposób nie nawiązującą do śmierci. Całość tworkowskiej kolekcji, wraz z pochówkami dwóch osób dorosłych, stanowi dobrą ilustrację dla mało poznanego obrządku pogrzebowego górnośląskich protestantów. Przy kościele barokowa kamienna **figura św. Floriana** (1751) na postumencie w kształcie filara z kartuszem herbowym. Przy ul. Głównej **rzeźba św. Jana Nepomucena** z 1758 r., współcześnie obudowana kaplicą. Późnobarokowy **kościół filialny p.w. św. Urbana**, zbudowany w 1779 r. z zachowaniem pierwotnej wieżyczki drewnianej z XVII w., obecna murowana z 1869 r. Orientowany, usytuowany na wzniesieniu poza wsią. Krótkie jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte ścianą prostą ze ściętymi narożnikami od wschodu, od północy zakrystia z lożą kolatorską na piętrze (na niej kartusz z herbem Eichendorffów), nawa główna dwuprzęsłowa, zbudowana na planie kwadratu, ze ściętymi narożnikami przy prezbiterium. Ołtarz rokokowy z 1779 r., w polu środkowym obraz św. Urbana z widokiem wsi i postaciami fundatorów. Przy kościele kamienna grupa ukrzyżowania. W 1848 r. grzebano tu protestantów i miejscowe ofiary epidemii tyfusu. Przy ul. Młyńskiej **młyn** z 1914 r., napędzany turbiną, stojący na miejscu starszego drewnianego, wodnego, wzmiankowanego w 1703 r., użytkowany do dziś, dla turystów organizowane są specjalne pokazy.

Zabełków

Wieś wzmiankowana w 1373 r. W 1849 r. do Zabełkowa przeniesiono drewniany kościół ze Sławikowa, zbudowany w poł. XVII w., użytkowany w nowym miejscu p.w. Matki Boskiej Anielskiej. Świątynia spłonęła w 1976 r. **Kościół p.w. św. Jadwigi**, zbudowany w l. 1936-1937, zniszczony w 1945 r., odbudowany w l. 1946-1948, wewnątrz barokowo-ludowa rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego przeniesiona ze starego kościoła. Przy ul. św. Jana **figura św. Jana Nepomucena**, wzniesiona w XIX w., kamienna, barokowa, na frontowej stronie podstawy łacińska inskrypcja „St. Nepomuk oraz pro nobis” (św. Nepomucenie módl się za nami), z tyłu imiona i nazwiska fundatorów. Przy ul. Zagumnie **kapliczka domkowa** zbudowana na przeł. XVIII/XIX w. na rzucie kwadratu z absydą czworokątnie zamkniętą, dach dwuspadowy kryty dachówką, elewacja opięta przyporami, zwieńczona trójkątnym szczytem z krzyżem na kamiennym postumencie, wejście zamknięte półkuliście. Przy ul. Rymera **krzyż kamienny** z 2. poł. XIX w., zwieńczony krucyfiksem, w cokole figura Matki Boskiej Bolesnej, fundacja Jana Staniszka (na cokole jego fotografia na porcelanie).

GMINA KUŹNIA RACIBORSKA

Budziska

Wieś wzmiankowana w 1679 r. W centrum **neogotycka kapliczka** z 1900 r. z figurką św. Jana w ołtarzyku, obok drewniana polichromowana rzeźba św. Jana Nepomucena. Przy ul. Szkolnej 8 kapliczka z 1920 r., w półkolistej wnęce figura Matki Boskiej. **Szkoła** z 1935 r., z żeliwną tablicą upamiętniającą funkcjonowanie w l. 1923-1933, w sąsiednim nieistniejącym już budynku, polskiej szkoły mniejszościowej. Przy ul. Nowej **krzyż przydrożny** z 1930 r. z figurą Matki Boskiej Bolesnej.

Jankowice

Wieś wzmiankowana w 1264 r. U zbiegu ul. Raciborskiej i Wiejskiej neogotycka **kaplica św. Izydora**, zbudowana w 1902 r. na planie kwadratu, z wieżyczką z latarnią i hełmem namiotowym. Obok parterowy budynek dawnej **karczmy** z końca XIX w. Od północy dobudowana na pocz. XX w. kapliczka na planie kwadratu z polichromowaną figurą św. Jana Nepomucena we wnętrzu. Przy ul. Wiejskiej 65 **leśniczówka Krasiejów** z I poł. XIX w., dawniej Rothenburg, zbudowana w konstrukcji szkieletowej z polami wypełnionymi cegłą, wejście z ażurowym gankiem. Przy ul. Leśnej 1 druga **leśniczówka** z lat 30. XX w., drewniana na podmurówce z kamienia, parterowa z piętrowym poddaszem, w sąsiedztwie budynki gospodarcze. Budynek szkoły z 1873 r.

Kuźnia Raciborska

Miasto, pierwsza wzmianka z 1641 r., prawa miejskie od 1967 r. **Kościół parafialny p.w. św. Magdaleny**, pierwotny drewniany (1646), obecny neogotycki z elementami neoromańskimi, trójnawowy z transeptem, wzniesiony w l. 1902-1903 według projektu Ludwika Schneidera. Od strony północnej czterokondygnacyjna wieża, od południa trzykondygnacyjna wieżyczka. Ołtarz główny z obrazem patronki oraz rzeźbami św. Jana Nepomucena i św. Dominika. W górnej części prezbiterium, w półkolistych wnękach, płaskorzeźby ewangelistów oraz świętych Piotra i Pawła. Ołtarze boczne trójdzielne z obrazami św. Józefa z Dzieciątkiem oraz Matki Boskiej adorowanej przez św. Antoniego, po bokach rzeźby świętych: Jadwigi, Klary, Floriana i Mikołaja. Organy z 1904 r. Witraże z postaciami świętych. U podstawy wieży kapliczka z rzeźbami Matki Boskiej, św. Barbary i św. Andrzeja Boboli. Na zewnątrz, obok wejścia głównego, ogrójec w półkolistej wnęce zamkniętej kratą. Na przykościelnym placu postawiony w 1922 r. **pomnik** 94 mieszkańców poległych w czasie I wojny światowej, z piaskowca, ujęty w narożach lizenami, w zwieńczeniu płat z inskrypcją oraz krzyżem maltańskim, na odwrocie płaskorzeźba z wizerunkiem starego drewnianego kościoła. Murowana piętrowa **plebania** wzniesiona w 1900 r., neogotycka, liczne detale architektoniczne. **Cmentarz** z przeł. XIX i XX w., w południowej części najstarsze pochówki, tam też zabytkowy nagrobek architektoniczny z portykiem, opartym na dwóch belkach, kostnica z 1910 r. oraz ka-

mienny krzyż z 1899 r. – we wnęce figura Matki Boskiej Bolesnej. Na skwerze przy pl. Mickiewicza **wotywna figura św. Jana Nepomucena** z 1747 r., kamienna, na postumencie z dwoma kartuszami herbowymi (rodzina Sobeck) i datą fundacji, całość najprawdopodobniej dłuta Jana Melchiora Österreicha. W sąsiedztwie piętrowe **secesyjne budynki mieszkalne** (nr 8 i 10, dawniej Choroba's Haus i apteka), zbudowane około 1910 r. z dekoracją tynkową w postaci gzymsów i belkowań. Przy ul. Powstańców 9 piętrowa **rezydencja**, obecnie Poczta Polska, w elewacji frontowej ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem, okna w obramieniach z półowalnymi i prostokątnymi naczółkami, boniowane naroża, w elewacji bocznej od strony ulicy dwa wykusze zwieńczone trójkątnymi szczytami (w polach daty 1861-1905), wielospadowy dach, a w nim bawole oka. Obok **oficyna** z 1880 r. zbudowana na planie wydłużonego ośmioboku z ośmioboczną wieżą, w górnej części konstrukcji szkieletowej, dach wielopołaciowy, hełm piramidalny, kryty dachówką. Przy ul. Powstańców 7 dawna **willa** z 1930 r., obecnie posterunek policji, parterowa, wejście z portykiem wspartym na dwóch filarach. Przy ul. Powstańców 5 **willa** z 1893 r., dwukondygnacyjna, w ryzalicie wykusz z balkonem, elewacja licowana czerwoną cegłą, okna w obramieniach, na parterze boniowane, nad wejściem trójkątny detal architektoniczny z motywem muszli, w polu poniżej data 1893, wydatny gzyms podokapowy, attyka z belkowaniem. Przy ul. Powstańców 4 kolejna **willa**, zbudowana 1910 r. **Budynek robotniczy** przy ul. Drzymały 7, wzniesiony w 1905 r., piętrowy z poddaszem, w elewacji zaplecza ryzalit wejściowy z trójkątnym szczytem i okapem wspartym na kroksztynach, jeden z elementów osiedla robotniczego wznieszonego od XVIII w. w związku z rozwojem przemysłu hutniczego, potem fabryki Hegenscheidta (dziś Rafamet). Przy ul. Kozielskiej **dom** z XIX w., murowany. Za osiedlem dawna **leśniczówka** księżęca Waldenburg, dziś Obora, zbudowana w XIX w. Przy moście nad Rudą **drewniana kapliczka** z poł. XIX w., zbudowana na planie kwadratu, konstrukcja słupowa, oszalowana, nakryta dachem namiotowym, wewnątrz figura św. Jana Nepomucena oraz rzeźby dwóch aniołków.

Ruda

Wieś wzmiankowana w 1556 r. W centrum wsi **kapliczka** domkowa z 1904 r., murowana, zbudowana na planie kwadratu, wejście zamknięte półkoliście, flankowane pilastrami nakrytymi daszkami, fasada zamknięta trójkątnym szczytem, zwieńczona sygnaturką z dzwonem, w szczycie wnętrza z obrazem. Piętrowa **szkoła** z 1901 r., obecnie budynek mieszkalny.

Ruda Kozielska

Wieś wzmiankowana w 1258 r. W centrum neogotycka **kapliczka św. Urbana** z 1900 r., zbudowana na planie prostokąta, dach dwuspadowy z ażurową sygnaturką, kryty dachówką, fasada z trójkątnym szczytem zdobionym arkadkami i flankowana sterczynami, ornament arkadkowy i kostkowy na bocznych elewacjach, w ołtarzu barokowa rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem (XVIII w.) oraz figury: św.

Jana Nepomucena, Serca Jezusowego, św. Mikołaja i Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej. W sąsiedztwie **kamienny krzyż** przydrożny z 1890 r. We wnętrzu polichromowana figura Matki Boskiej. Parterowa **szkoła** z końca XIX w. Przy drodze do Kuźni Raciborskiej budynek leśniczówki o nazwie **Quid ad te** (Coś dla ciebie), wzniesiony na początku XX w., według tradycji podarowany przez księcia von Ratibor ukochanej dziewczynie. **Leśniczówka** Wildeck z połowy XIX w., murowana, klasycystyczna, z wieżyczką w konstrukcji szkieletowej. Przy drodze do Rud **kapliczka domkowa** z 1. poł. XIX w., tynkowana, fasada zamknięta półkoliście, pośrodku arkada flankowana dwiema drewnianymi kolumnami toskańskimi, dach siodłowy, wejście w ścianie bocznej, wewnątrz obraz Chrystusa Ukrzyżowanego z *Arma Christi*.

Rudy

Wieś wzmiankowana w 1258 r. jako *Wladislavia*, później utrwalona nazwa Rauden, od XIX w. Gross Rauden (Rudy Wielkie), a od 1945 r. Rudy. **Zespół klasztorno-pałacowy z kościołem p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny – Sanktuarium Matki Boskiej Pokornej**. Od poł. XIII w. do 1810 r. całość w posiadaniu zakonu cystersów, po kasacie konwentu kościół przeznaczony na potrzeby parafii, klasztor i pałac opacki przejęty przez szlachtę pruską, od 1840 r. należał do książąt von Ratibor, którzy do 1945 r. mieli tu swoją siedzibę rodową. W 1945 r. całe założenie spalone przez Armię Czerwoną, kościół wkrótce odbudowany, klasztor i pałac przez wiele lat, jako własność Skarbu Państwa, w stanie ruiny, obecnie odnawiany. **Kościół WNMP** wznoszony od połowy XIII w., ukończony do 1307 r., kiedy to książę Leszek raciborski ustanowił fundację na oświetlenie świątyni. Trójnawowy, bazylikowy, z transeptem i dwiema kwadratowymi bliźnimi kaplicami, wczesnogotycki, orientowany, murowany z cegły o układzie wendyjskim, na zewnątrz tynkowany z wyjątkiem ościeży okiennych i fryzu wieńczącego, niektóre elementy konstrukcyjne i dekoracyjne wykonane z piaskowca lub ukształtowanej cegły. Jednoprzęsłowe prezbiterium zamknięte ścianą prostą, otwierające się arkadami do trójprzęsłowego transeptu, korpus główny tworzą trzy nawy oddzielone ostrołukowymi arkadami, całość nakryta sklepieniami krzyżowo-żebrowymi rozdzielonymi za pomocą masywnych gurtów. W pierwotnej fasadzie, zwieńczonej trójkątnym szczytem, zachowany do dziś, umieszczony na osi, ceglano-wapienny portal o trójlistnym zwieńczeniu i uskokowych ościeżach oraz rozeta. Mury nawy głównej opinają proste przypory, zaś prezbiterium jednuskokowe przypory. Z końcem XVII i na początku XVIII w. kościół przebudowany w stylu barokowym. W l. 1671-1680 od północy dostawiono piętrowy budynek mieszczący zakrystię, kruchtę i salę na piętrze, w l. 1723-1726 dobudowano kaplicę maryjną jako przedłużenie transeptu od południa, w 1724 r. wieżę zachodnią z przybudówkami. Wystrój barokowy wnętrza zniszczony w 1945 r. Podczas odbudowy wnętrze poddane tzw. regotycyzacji, z wyjątkiem kaplicy maryjnej, która uszła zniszczeniom i zachowała pierwotny wygląd.

Pałac w Pogrzebieniu (gmina Kornowac) – budowla w obecnym kształcie z II poł. XIX w.

Pałac w Rzuchowie (gmina Kornowac) – stan obecny oraz pocztówka z pocz. XX w.

Kościół p.w. św. Augustyna w Borucinie
(gmina Krzanowice) – zbudowany w l. 1904-1905

Kościół p.w. Chrystusa Króla w Bojanowie
(gmina Krzanowice) – zbudowany w 1928 r.

Po lewej kubistyczny kościół p.w. św. Barbary w Pietraszynie (gmina Krzanowice), w środku kościół p.w. św. Wacława w Krzanowicach – zbudowany w l. 1914-1915, po prawej kościół p.w. św. Mikołaja w Krzanowicach z 1744 r.

Barokowa Kolumna Maryjna na rynku w Krzanowicach z 1715 r.

Kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Wojnowicach (gmina Krzanowice) – zbudowany w l. 1793-1795

Pałac w Wojnowicach (gmina Krzanowice) – budowla w obecnym kształcie z przełomu XIX i XX w.

Zamek w Chalupkach (gmina Krzyżanowice) – zachował barokowy wygląd z końca XVII w.

Pałac w Krzyżanowicach – neogotycki wygląd z II poł. XIX w.

Kościół p.w. Wszystkich Świętych w Bieńkowicach (gmina Krzyżanowice) – zbudowany w l. 1719-1730

Kościół p.w. św. Anny w Krzyżanowicach
– zbudowany l. 1791-1793

Średniowieczny łaciński krzyż pokutny w Rudyszwałdzie
(gmina Krzyżanowice)

Kościół p.w. świętych Piotra i Pawła w Tworkowie (gmina Krzyżanowice) – u góry widok na prezbiterium, poniżej elewacja zewnętrzna oraz ekspozycja pochówków rodziny Reiszwit

Zamek w Twarkowie (gmina Krzyżanowice)
– wzniesiony w XVI w., zachowany w stanie ruiny,
obok pocztówka z pocz. XX w. pokazująca stan budowli
po przebudowie z l. 1872-1874

Leśniczówka Krasiejów w Jankowicach (gmina Kuźnia Raciborska) – zbudowana w I poł. XIX w.

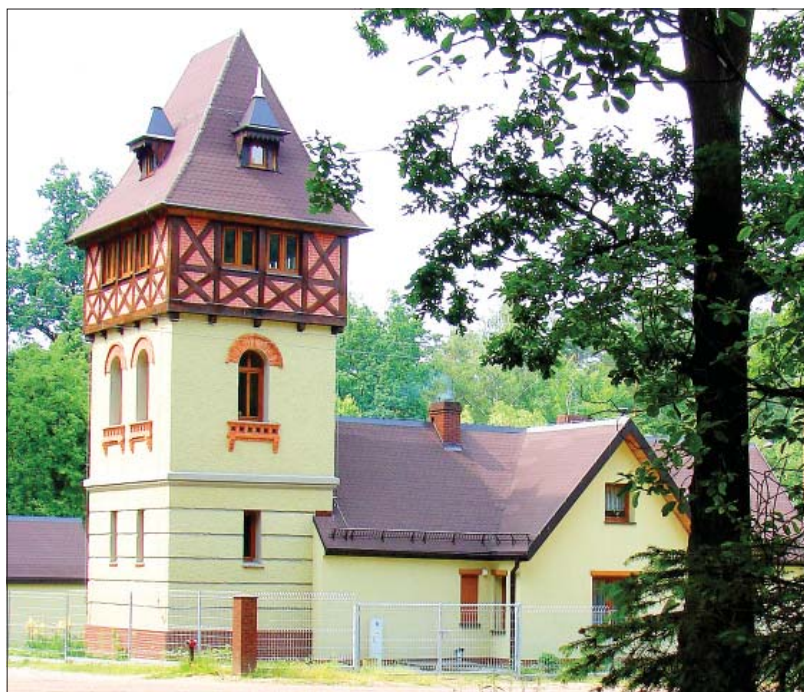

Kościół p.w. św. Magdaleny w Kuźni Raciborskiej – wzniesiony w l. 1902-1903

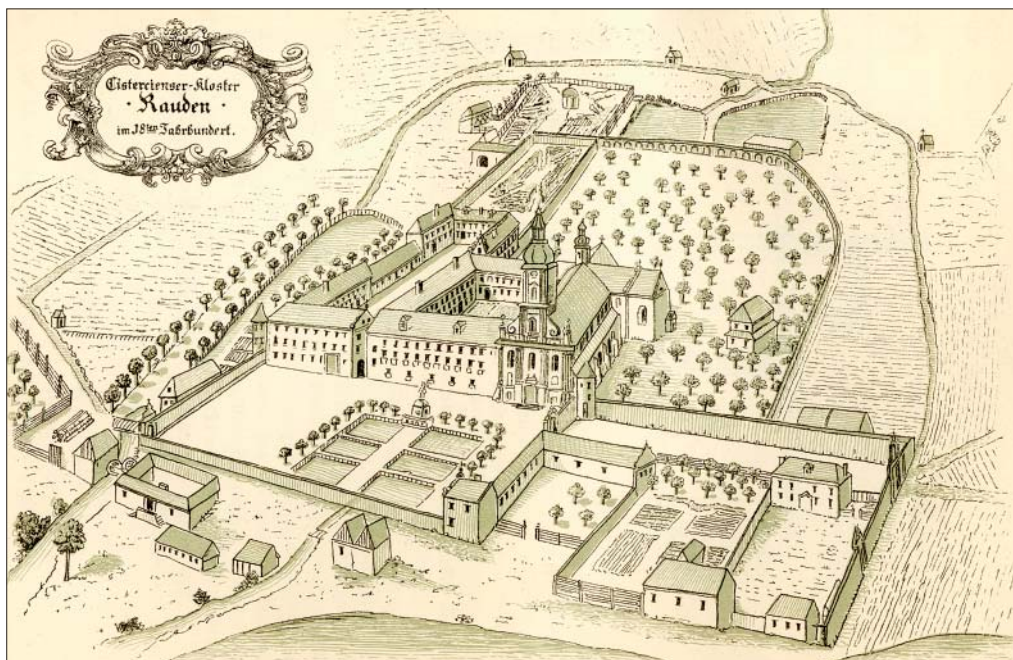
Willa w Kuźni Raciborskiej przy ul. Powstańców 5 – wzniesiona pod koniec XIX w.

Leśniczówka Wildeck
w Rudzie Kozielskiej
(gmina Kuźnia
Raciborska)
– wzniesiona
w poł. XIX w.

Poczesterski zespół klasztorno-palacowy w Rudach (gmina Kuźnia Raciborska)

Najstarszy widok na opactwo w Rudach – rycina Wernera z poł. XVIII w.

Historyczne widoki pałacu w Rudach sprzed 1945 r.

Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Rudach (gmina Kuźnia Raciborska) – wzniesiony w II poł. XIII w., gruntownie przebudowany w okresie baroku, stan obecny po odbudowie po 1945 r.

Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Rudach (gmina Kuźnia Raciborska) – nawa główna

Zabytkowa stacja kolei wąskotorowej w Nędzy (pocz. XX w.)

Pocysterski dworek myśliwski z końca XVIII w. (Babice, gmina Nędza) – obecnie w stanie ruiny, powyżej zdjęcie zabytku sprzed 1945 r.

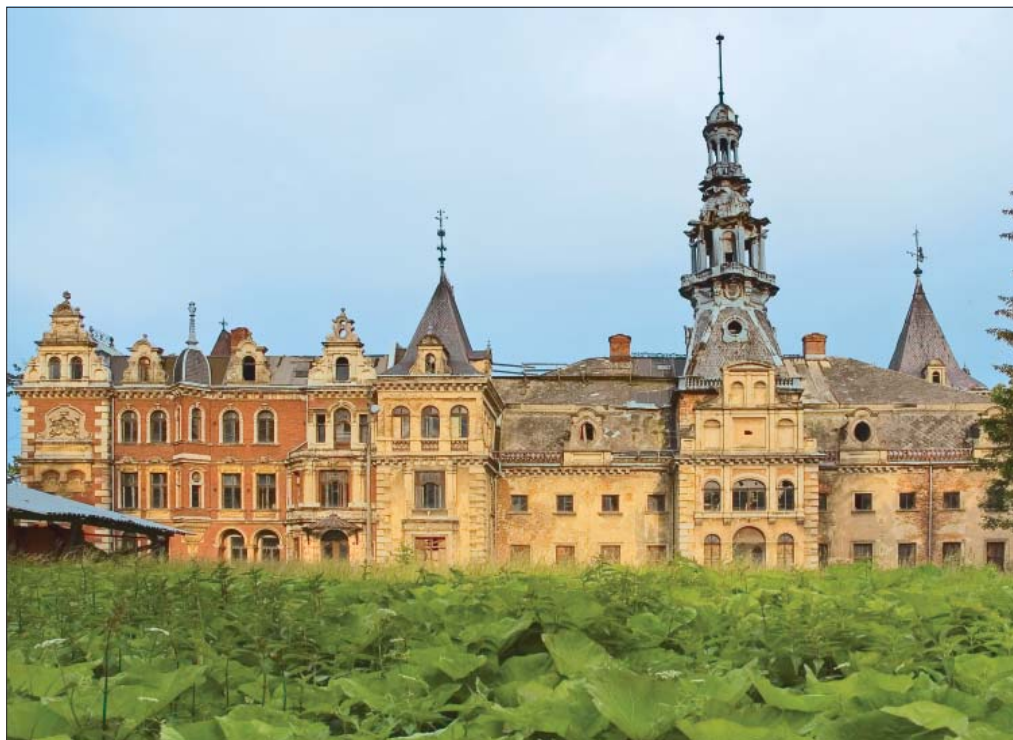

Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej w Nędzy – wybudowany w 1908 r.

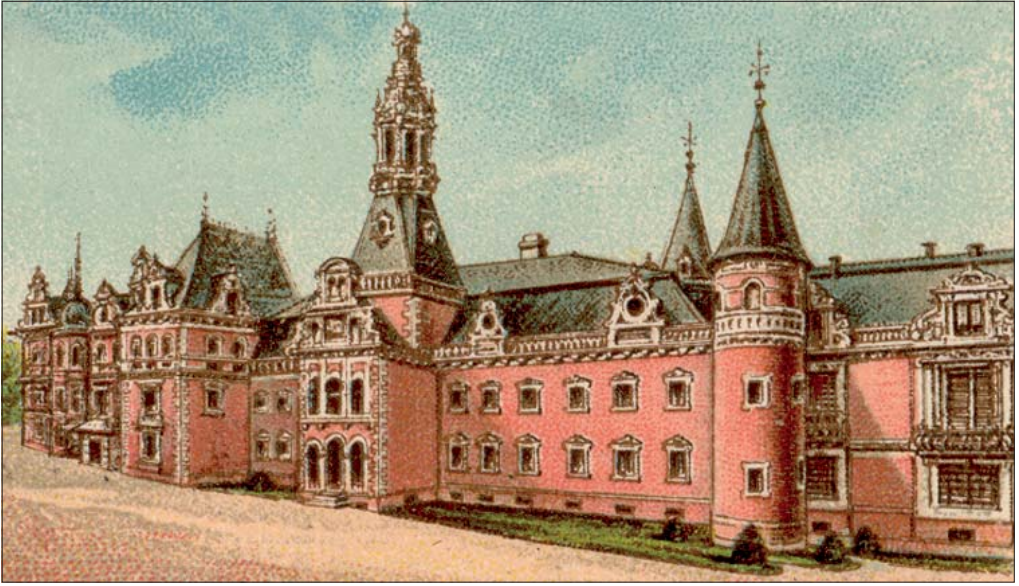

Zabytkowa leśniczówka z końca XIX w. Nędzy

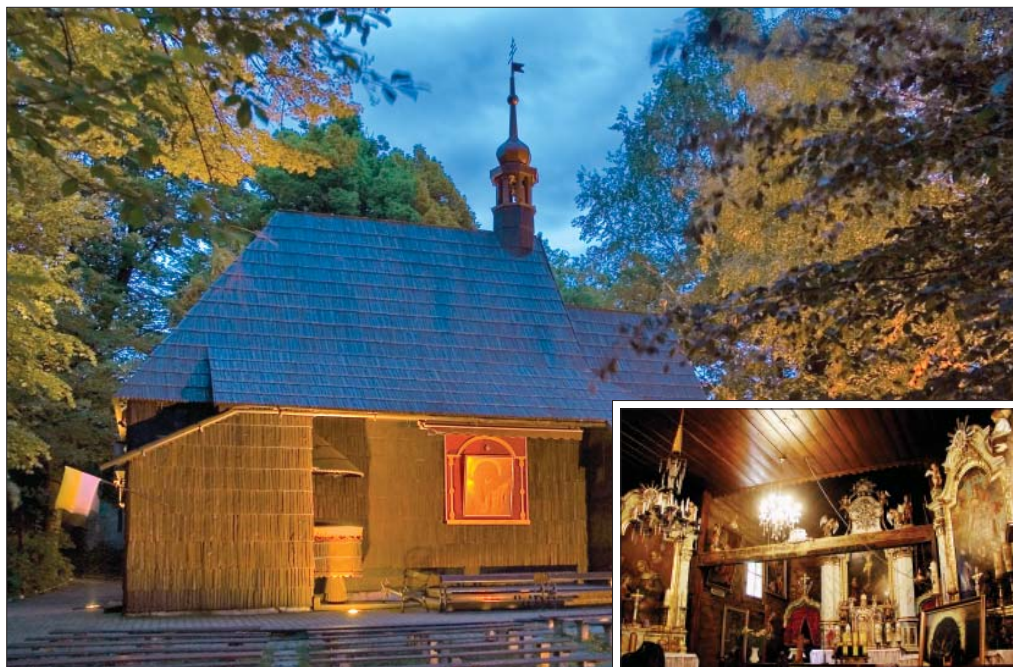
Pałac w Krowiarkach (gmina Pietrowice Wielkie) – współczesne widoki od frontu oraz od strony parku

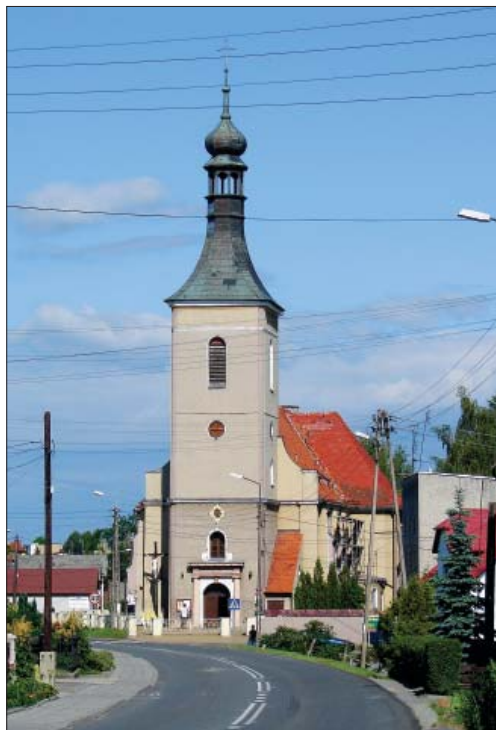
Pałac w Krowiarkach (gmina Pietrowice Wielkie) – widoki sprzed 1945 r.

Przykład zabudowy frankońskiej z Pietrowic Wielkich (ul. 1 Maja 45)

Kościół p.w. św. Krzyża w Pietrowicach Wielkich – zbudowany w XVII w., powiększony w następnym stuleciu

Kościół p.w. świętych Wita, Modesta i Krescencji w Pietrowicach Wielkich – późnogotycki z XVI w.

Kościół p.w. Świętej Rodziny w Samborowicach (gmina Pietrowice Wielkie) – zbudowany w l. 1931-1933

W kaplicy maryjnej przepiękne polichromie i sztukaterie. W ikonografii głównym motywem jest teologia św. Bernarda, która skupiała się na Maryi i Jej roli w Boskim planie zbawienia, na sklepieniu Najświętsza Maria Panna z Dzieciątkiem otoczona chórami świętych aniołów w lunetach, adorowana jest przez św. Bernarda z Clairvaux, innych świętych oraz członków zakonów rycerskich, nad Jej głową trzy korony: rudolfińska cesarska, ottońska oraz mitra interpretowana czasami jako książęca korona Śląska. Sceny otaczające przedstawienie główne zawierają aluzje do aktualnych wówczas wydarzeń politycznych. W ołtarzu łaskami słynąca ikona Matki Boskiej Pokornej, XV w., czterokrotnie przemalowana, ze złotymi koronami nałożonymi w 2000 r., poświęconymi wcześniej przez papieża Jana Pawła II. Pod koniec XVIII w. obok obrazu umieszczono rzeźbione figury książąt opolsko-raciborskich Władysława i Kazimierza, którzy zgodnie z tradycją, w 1228 r. podarowali malowidło rudzkie mnichom z Jędrzejowa. Figury książąt wyrzeźbił Jan Schubert z Lipnika nad Bieczaną, jego autorstwa są również wypełniające nisze kaplicy stiukowe posągi archaniołów: Michała, Gabriela, Rafała i Anioła Stróża. Ponadto płaskorzeźbione medaliony z przedstawieniami: św. Marii Magdaleny, św. Anny, Najświętszej Marii Panny, św. Elżbiety, młodocianego św. Jana Chrzciciela oraz Chrystusa w domu Marii w Betanii. W ścianach bocznych kartusze opackie z kluczami, w tzw. podniebiu widoczna Gołębica Ducha Świętego, a przy portalu posągi św. św. Piotra i Pawła. Z czasów budowy kaplicy pochodzi żelazna krata przy wejściu. Nad oknami znajdują się dwa herby: po lewej stronie fundatora opata Józefa II, po prawej cysterski. Na ścianach bocznych dwa wielkie obrazy – Zwiastowanie Najświętszej Marii Panny i Nawiedzenie św. Elżbiety (autorem pierwszego malowidła jest Franciszek Sebastini). Kaplica boczna p.w. św. Jana Nepomucena, zwieńczona kopułą ozdobioną freskami, ołtarz przedstawia scenę, na której grupa aniołów unosi ciało świętego kanonika z Pragi. W kaplicy p.w. Św. Krzyża dwie płyty epitafijne: drewniana księcia Władysława – fundatora z 1680 r. oraz kamienna z płaskorzeźbą przedstawiającą opata Andrzeja Emanuela Pospela, na sklepieniu adoracja św. Bernarda przez aniołki trzymające Anima Christi z 1780 r., dzieło Franciszka Antoniego Sebastianiego. Klasycystyczne ołtarze boczne z rzeźbionymi przedstawieniami świętych zakonników i aniołów oraz obrazami: w lewym wizerunek św. Benedykta namalowany w 1684 r., w prawym adoracja św. Bernarda również z tego okresu (obydwa przypisywane warsztatowi Michała Willmanna). Ponadto obrazy ołtarzowe św. Wawrzyńca i św. Floriana pędzla czeskiego jezuity Ignatzego Raaba. Rzeźby: Aarona, Mojżesza, Jana Chrzciciela, Jana Ewangelisty (św. Józefa?) i Chrystusa Zmartwychwstałego autorstwa Jana Melchiora Österreicha. XVIII-wieczny, nie wiadomo czy kompletny, cykl 12 obrazów przedstawiających opatów rudzkich: Piotra II, Mikołaja III, Piotra III, Mikołaja IV Tobolego, Emeryka, Marcina II, Jana V Dorna, Franciszka Stezecnego, Bernarda II, Józefa Strachwitza, Bernarda III Thilla i Augusta Rennera. Najstarszym zabytkiem epigrafiki jest wmurowana w ścianę prezbiterium kościoła wielka płyta piaskowcowa z płaskorzeźbioną posta-

cią opata Mikołaja IV Toboli, przedstawionego w stroju pontyfikalnym i z umieszczonym u jego stóp kartuszem herbowym, przy bocznym wejściu do kościoła płyta piaskowcowa, tym razem z płaskorzeźbioną postacią opata Marcina II rodem z Jędrzejowa, w ścianie północnej kościoła epitafia opatów Jana VDorna oraz Wawrzyńca Merkela. W kruchcie monumentalny XIX-wieczny żeliwny sarkofag pierwszej pary książęcej, która rezydowała w Rudach: Wiktora von Hessen-Rothenburg oraz Elizy.

Klauzura cysterska wznoszona od połowy XIII do XV w., w pierwszym etapie skrzydło zachodnie oraz wschodnie; na parterze skrzydła wschodniego umieszczono kapitułarz (miejsce zebrań wspólnoty zakonnej), nad nim pomieszczenia skryptorium, gdzie przepisywano księgi oraz dormitorium, czyli salę sypialną, skrzydło zachodnie, pierwotnie prawdopodobnie trzykondygnacyjne, przeznaczone na dom konwersów (braci laików odpowiedzialnych za prace gospodarcze), z cellarium (magazynem) w przyziemiu, dwie górne kondygnacje pełniły funkcje mieszkalne. W XIV-XV w. zrealizowano kolejną fazę zabudowy – powiększono skrzydło zachodnie oraz wschodnie a także dobudowano północne. Zamknięto tym samym wirydarz, czyli klasztorny dziedziniec z ogródkiem i studnią. Wokół niego dobudowano krużganki. Dalszych prac nie prowadzono najprawdopodobniej wskutek reformacji, która spowodowała zamarcie życia monastycznego w wielu śląskich klasztorach. Średniowieczna klauzura przetrwała w niezmiennym kształcie do 1671 r., kiedy to pod kierunkiem Melchiora z Nysy, z polecenia opata Andrzeja Emanuela Pospela, zburzono stare i wzniesiono nowe skrzydło północne, poszerzono wschodnie, zaś w zachodnim zmieniono poziomy użytkowe. Na północ od klauzury dobudowano okazały barokowy piętrowy pałac opacki, skrzydło zachodnie w kształcie litery „L”, z ryzalitem od strony dziedzińca i cylindryczną basztą w narożu północno-zachodnim, w osi skrajnej od południa brama przejazdowa z resztkami sklepień kolebkowo-krzyżowych. Wygląd tak ukształtowanego klasztoru, z licznymi barokowymi detalami elewacji, znany jest z datowanej na połowę XVIII w. ryciny Friedricha Wenera. W 1785 r., pod okiem mistrza Jana Schuberta, rozpoczęto kolejną modernizację zabudowy, kończąc prace wykonaniem nowych dekoracji stiukowych elewacji. W 1840 r. budynki dawnego klasztoru i pałacu opackiego stały się siedzibą książąt von Ratibor. Budowle przystosowano do potrzeb rezydencji możnowładczej. W 1863 r. architekt Karl Lüdecke przedstawił projekty nowych aranżacji wnętrz oraz ujednolicenia w duchu neogotyku detali architektonicznych elewacji poprzez dodanie krenelaży, szczytów schodkowych, przypór i ostrołucznych arkad zwanych łukami Tudorów. Projekt zrealizowano tylko częściowo. Nie doszło do adaptacji piętra jednego ze skrzydeł na salę balową, nad którym miała się wznosić dodatkowa wieża i ryzality ze schodkowymi szczytami oraz bogato zdobionymi łukami Tudorów w portalach. W 1901 r. książę Wiktor II von Ratibor zlecił kolejne prace, tym razem mające na celu ponowne wprowadzenie elementów barokowych. Roboty rozłożyły się w czasie i zostały zakończone dopiero w 1939 r. Obecnie, z zachowaniem dawnego układu przestrzennego, obiekt adaptowany na Ośrodek

Edukacyjno-Formacyjny Diecezji Gliwickiej. Wokół założenie parkowe, utworzone po 1849 r. W przypałacowym parku neogotycka **kapliczka** Matki Boskiej, zbudowana po 1870 r., murowana z cegły klinkierowej, fasada zwieńczona wysokim szczytem zdobionym arkadami, opięta przyporami, wejście zakończone ostrołukowo, we wnętrzu figura Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej. Przy drodze do Brantolki **figura św. Jana Nepomucena** z 1724 r., wykonana z piaskowca, postument ozdobiony główkami aniołów, stojąca, wedle tradycji, na miejscu starej dzwonnicy. **Plebania** z końca XIX w., wzniesiona na planie prostokąta z cofniętym skrzydłem od północy, na filarach balustrady schodów przed wejściem dwie XVIII-wieczne kamienne figury św. Jana od Krzyża i św. Floriana. Przy siedzibie Nadleśnictwa Rudy Raciborskie **kolumna Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej** z około 1870 r., dłuta Jana Baltazara Jandy, czworoboczny cokół z inskrypcją, w zwieńczeniu jońskie kolumny, na globie kamienna figura Matki Boskiej w aureoli. Przy ul. Raciborskiej 4 budynek **dawnego zarządu dóbr książęcych**, wzniesiony w 1920 r., modernistyczny z elementami klasycystycznymi, piętrowy z poddaszem i dwoma ryzalitami wejściowymi w elewacjach bocznych, od frontu portyk wsparty na dwóch kolumnach, w ryzalicie bocznym kartusz herbowy książąt von Ratibor. W sąsiedztwie dawny **budynek szpitala dr. Juliusza Rogera** (dawniej zakład św. Karola), zbudowany w 1858 r. w stylu historyzmu z elementami neogotyku angielskiego, przebudowany w 1910 r., ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem, wejście zamknięte łukiem Tudora, powyżej rozeta palmetowa, w elewacji południowej niszka zwieńczona profilem daszku z krzyżem, wewnątrz figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, obecnie siedziba Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Śląskiego – oddział w Rudach. Przed szpitalem **pomnik** ku czci dr. Juliusza Rogera (1965). W sąsiedztwie **piaskowcowy obelisk** z 1920 r. upamiętniający mieszkańców Rud poległych w I wojnie światowej, w wieńcu dębowym krzyż maltański. Przy ul. Raciborskiej secesyjny budynek dawnej **poczty cesarskiej**, zbudowany na początku XX w., dwa ryzality wejściowe ujęte pilastrami ze szczytami o linii falistej, łamanej. Przy wjeździe do wsi od strony Kolonii Renerowskiej **dawna leśniczówka** z XIX w. U zbiegu ul. Gliwickiej i Dworcowej **kościół cmentarny** p.w. św. Magdaleny, jednonawowy z transeptem, neogotycki z elementami neoromańskimi, wzniesiony w l. 1880-1884, z ceglana dekoracją, od zachodu nad nawą czworoboczna wieża, barokowy ołtarz boczny z 1785 r. z obrazem Matki Boskiej, przeniesiony tu z kaplicy maryjnej kościoła parafialnego, marmurowa płyta nagrobna Nepomucena Lorenza – ostatniego podprzeora opactwa w Rudach, zmarłego w 1823 r. Na cmentarzu **nagrobek dr. Juliusza Rogera**, zmarłego w 1865 r., piaskowcowy krzyż o ośmiobocznych ramionach z inskrypcjami polską i niemiecką na cokole, otoczony łańcuchem rozciągniętym między filarami. Przy skarpie cmentarza **kostnica** z 1880 r. Za cmentarzem **zabytkowa stacja kolei wąskotorowej**, wzniesiona na początku XX w., w dawnej parowozowni mieści się muzeum zabytków techniki. W przysiółku Kolonia Renerowska, przy domu

nr 28, **kapliczka** z 1900 r., zbudowana na planie kwadratu, we wnętrzu obraz Matki Boskiej. Przy domu nr 24 **kamienny krzyż przydrożny** z 1898 r., we wnęce figura Matki Boskiej Bolesnej. W przysiółku Przerzycie **kamienny krzyż** z 1882 r., prawdopodobnie nagrobny, przeniesiony z cmentarza w Rudach. W uroczysku Buk tzw. **Góra księżnej Wiktorii**, na szczycie kamień z inskrypcją upamiętniającą wizytę w Rudach (1866) pruskiej następczyni tronu księżnej Wiktorii, córki królowej angielskiej. W przysiółku Paproć **budynek dworca** nieczynnej stacji kolei wąskotorowej z początku XX w.

Siedliska

Wieś założona w XVII w., wzmiankowana w 1803 r. Na skraju, przy drodze do Rudy, **kamienny krzyż** z 1882 r. z figurą Matki Boskiej Bolesnej we wnęce. **Budynek szkolny** z około 1910 r. Na ścianie tablica pamiątkowa, wspominająca funkcjonowanie tu w l. 1924-1932 szkoły mniejszościowej. Przy ul. Powstańców 15 **murowana kapliczka** z 1872 r., elewacja zamknięta trójkątnym ściętym szczytem, zwieńczonym sygnaturką, opięta pilastrami przechodzącymi w sterczyny, wewnątrz obraz Matki Boskiej na blasze i figura św. Jana Nepomucena. Przy ul. Powstańców 5 **chałupa drewniana** o konstrukcji zrębowej z 2. poł. XIX w. Obok remizy strażackiej przy ul. Gliwickiej dwukonny wóz strażacki na murowanych podstawkach.

Turze

Wieś wzmiankowana w 1300 r. **Kościół parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa**, zbudowany w l. 1899-1901, neoromański, bazylikowy, z transeptem, prezbiterium z półkolistą absydą, od zachodu ośmioboczna czterokondygnacyjna wieża z dwukondygnacyjną kruchtą. Ołtarz główny neogotycki z obrazem Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz rzeźbami św. Piotra i Pawła, w zwieńczeniu Chrystus Dobry Pasterz i aniołki, neogotycki ołtarz boczny, ambona z płaskorzeźbami ewangelistów. W ścianie absydy tablica upamiętniająca tragiczne utonięcie w Odrze w 1890 r. 43 dzieci. Wokół **cmentarz** z mogiłą trzech powstańców z 1921 r. **Kamienny krzyż cmentarny** z 1904 r., we wnęce figura Matki Boskiej Bolesnej. **Plebania** z 1902 r. Przy moście nad Rudą drewniana słupowa **kapliczka** z 1. poł. XIX w. W centrum stara kuźnia i budynek po młynie. Na skrzyżowaniu dróg klasycystyczna **kapliczka** z początku XIX w., zbudowana na planie prostokąta z półkolistą absydą. Przy ul. Kościelnej 20 **kapliczka domkowa** z 1900 r., we wnęce krucyfiks ludowy. Przy ul. Raciborskiej 31 budynek **dawnego młyna** z końca XIX w., partia poddasza o konstrukcji szkieletowej z dekoracyjnym układem belek, obecnie mieszkalny. Przy Raciborskiej 49 **kuźnia** z 2. poł. XIX w., murowana z cegły, z dwuspadowym dachem z wydatnymi okapami. Przy Raciborskiej 43 **budynek** z 1935 r. z tablicą upamiętniającą funkcjonowanie tu polskiej szkoły mniejszościowej. Drewniany **młyn wodny** z XVII w.

GMINA NĘDZA

Babice

Wieś wzmiankowana w 1402 r. **Kościół parafialny p.w. św. Anny**, konsekrowany w 1939 r., murowany, jednoprzestrzenny, prosto zamknięte prezbiterium oraz półkoliście zamknięte okna i wejścia, od zachodu czworoboczna, pięciokondygnacyjna wieża zwieńczona piramidalnym dachem, nad wejściem koliste okno, partia dzwonnicy zwieńczona gzymsem, w prezbiterium mozaika z przedstawieniem św. Anny w kole, od którego odchodzą promienie – dzieło firmy *Glasmalerei Franz Mayer'sche Hofkunstanstalt* (1940). Przy ul. Wiejskiej **kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena**, wzniesiona w 1. poł. XIX w., figura z 1722 r., drewniana na kamiennym postumencie. Obok **kamienny krzyż** z 1896 r., fundacja Augusta Przybilli, w półkolistej niszy figura Matki Bożej Bolesnej. Przy ul. Wiejskiej **krzyż** upamiętniający ofiary epidemii cholery z XIX w.

Ciechowice

Wieś wzmiankowana w 1532 r. Przykłady XIX-w. **zabudowy chłopskiej**, łączącej oborę z częścią mieszkalną (np. Raciborska 8). Przy ul. Odrzańskiej **kapliczka** z pocz. XX w., murowana, na planie kwadratu, w szczycie przepruty uskokowy przyczółek z sygnaturką, proste wejście i półkoliście zamknięte okna. Na rozwidleniu dróg, w pobliżu przeprawy promowej, **kamienny krzyż** Boża Męka z 1876 r., trój-kondygnacyjny, uskokowy postument, zwieńczony gzymsem, w półkolistej wnęce figurka Matki Bożej Bolesnej.

Górki Śląskie

Wieś wzmiankowana w 1491 r. Około 200 m na wschód od kaplicy w centrum wsi, na wzniesieniu zwanym Kopcem, pozostałości średniowiecznego **grodu** lub niewielkiej wieży obronnej otoczonej gankiem, nasypem ziemnym z XIII-XV w. oraz fosą. **Kościół parafialny p.w. Dobrego Pasterza** konsekrowany w 1988 r., z nowoczesną bryłą o uskokowej fasadzie wyłożonej marmurem, wysokimi oknami i grzebielowym dachem. Obok budynek **szkoły** z 1905 r., trzykondygnacyjny, tynkowany, z niesymetryczną 5-osiową fasadą, posiada obramione okna, ceglane narożniki i schodkowy fryz w szczycie. Przy ul. Ofiar Oświęcimskich przedwojenne **budynki niemieckiego urzędu celnego** z l. 1920-1925, piętrowe, murowane, tynkowane. Niedaleko wzniesienia Krzyżowe Drogi aleja wiekowych dębów szypułkowych (najstarsze liczą ponad 300 lat) i **kapliczka** z obrazem Serca Pana Jezusa. Na miejscowym cmentarzu **zbiorowa mogiła** oraz **pamiątkowa płyta** z inskrypcją „Z bezkresu wzgardy, cierpień i nadziei ku wiecznej chwale i pamięci”, upamiętniającą ofiary „Marszu śmierci” więźniów KL Auschwitz (1945). Niedaleko **kapliczka św. Jana Nepomucena** z 1896 r.

Lęq

Wieś wzmiankowana w 1370 r. Przy ul. Wita Stwosza dwa **krzyże kamienne** z postacią Chrystusa oraz z niszą, w której umieszczona jest figura Matki Boskiej. Przy ul. Saperskiej **kapliczka** zbudowana na pocz. XX w. na planie kwadratu, od frontu narożniki i szczyt zwieńczone sterczynami z dwuspadowymi daszkami, w szczycie półkoliście zamknięta wnęka z obrazem Matki Boskiej, ściany zwieńczone ceglany m fryzem kostkowym. Obok kamienny krucyfiks z końca XIX w., z dwukondygnacyjnym, uskokowym postumentem, zwieńczonym gzymsem. Przy ul. Szkolnej **kapliczka** z 1909 r., we wnętrzu drewniana, polichromowana figura św. Jana Nepomucena z poł. XIX w., w wieżyczce dzwon odlany w 1740 r., oznajmiający dawniej o śmierci kogoś z mieszkańców. Przy ul. Okrężnej kamienny **krzyż Boża Męka**, prawdopodobnie z 1900 r., w półkolistej wnęce ujętej kanelowanymi pilastrami figurka Matki Bożej Bolesnej, otoczony metalowym płotkiem z murowanymi filarkami. Na terenie nieczynnej żwirowni, w sąsiedztwie kasztanowca i brzozy, murowana **kapliczka św. Urbana**, patrona rolników, wewnątrz zdobi obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, obramiona fasada i schodkowy szczyt, w otoczeniu spoczywają ofiary epidemii tyfusu. Przykłady XIX-w. **zabudowy chłopskiej**, łączącej oborę z częścią mieszkalną (ul. Wita Stwosza 3 – drewniany ganek z dekoracyjnym układem listew, ul. Szkolna 12 – wejście do chlewika z ząbkowatym obramieniem).

Nędza

Wieś wzmiankowana w 1620 r. jako Bogata Nędza, obok której założono Małą Nędzę. W 1846 r. otwarto przebiegające tędy połączenie kolejowe Koźle–Racibórz. **Budynek dworca kolejowego** z poł. XIX w., eklektyczny, dwukondygnacyjny, w centralnej części wysunięty przed lico ryzalit, w którym okna 2. kondygnacji zamknięte półkoliście, wysoki dwuspadowy dach, obok jednokondygnacyjna przybudówka, na dachu lukarna. **Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Różańcowej** z 1908 r., w 1929 r. rozbudowany w stylu neobarokowym, zniszczony w czasie II wojny światowej, podczas odbudowy zmieniono wystrój wnętrza. Trójnawowy, prosto zamknięte prezbiterium, koliste i półkoliste okna, obramione wejścia, od strony zachodniej czworoboczna, trzykondygnacyjna wieża zwieńczona cebulastym hełmem z krzyżem. Nad portalem wejściowym (półkolisty portal z klamrowym obramowaniem) owalne okno. Partia dzwonnicy zwieńczona falistym gzymsem. Nad nawą czworoboczna sygnaturka z cebulastym hełmem i krzyżem. Dwuspadowy dach świątyni (nad prezbiterium trójpołaciowy) z okienkami powiekowymi i lukarną. Wnętrze zdobi neobarokowy ołtarz z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem wręczającej różaniec św. Dominikowi oraz rzeźbami św. Jana Chrzciciela i św. Jadwigi Śląskiej w skrzydłach. Ołtarze boczne poświęcone Najświętszemu Sercu Pana Jezusa, Krzyżowi Św. i św. Józefowi. Przy ul. Jana Pawła II **murowana kapliczka z 1878 r.**, zbudowana na grobie ofiar epidemii z 1806–1807 r. z fundacji Żyda Pawła Hoja. We wnętrzu figury: Najświętszego Serca Pana Jezusa, św. Jana Nepomucena i Chrystusa Dobrego Pasterza. W wieżyczce

dzwon św. Urbana i św. Floriana odlany w 1819 r. przez Daniela Nickela z Łubowic. Niedaleko najstarszy **krzyż kamienny** z 1874 r. Przy drodze do Raciborza budynek byłej **roszarni lnu** z 1939 r., wówczas jednej z największych w Niemczech, obecnie fabryka cukierków. W Małej Nędzy, przy drodze Racibórz–Rudy–Gliwice, **budynek dworca** kolei wąskotorowej z 1902 r., jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, wysoki dwuspadowy dach, fasada licowana czerwoną cegłą, boniowane narożniki, obramione okna, w szczytach okulusy, wydatne okapy dachu z kroksztynami i półkolem. Przy ul. Mickiewicza 55 drewniana **chałupa**, zbudowana pod koniec XIX w. w sumikowo-łątkowej konstrukcji, parter z poddaszem, obiekt oszalowany, usytuowany szczytowo, pod oknami dekoracyjne listwy z motywem krążków, całość przykryta dwuspadowym dachem, pokrytym blachą, ze szczytem wydzielonym okapnikiem. W przysiółku Piła (niedaleko Szymocice) **drewniana kapliczka** z 1. poł. XIX w. w cieniu kilkusetletniej lipy drobnolistnej o obwodzie pnia 415 cm. We wnętrzu niegdyś XVII-wieczna, rzeźbiona w drewnie lipowym figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem depczącą smoka (dziś na plebanii w Nędzy). Za kapliczką **ośrodek wypoczynkowy**, w l. 30. XX w. miejsce przygotowań kadry Niemiec na olimpiadę w Berlinie, później wielokrotnie przebudowany. Przy ul. Myśliwskiej (przysiółek Rogol) dawna **leśniczówka książęca** z XIX w. W rezerwacie Łęczczok, między stawami Grabowiec a Brzeziniak, **pałacyk myśliwski** wybudowany w 1783 r. przez cystersów, obecnie w ruinie. Niedaleko zabudowania byłego książęcego **gospodarstwa rybackiego**.

Szymocice

Wieś wzmiankowana w 1305 r. Przy ul. Wiejskiej **drewniana kapliczka św. Jana Nepomucena** z końca XIX w., z figurą patrona z poł. tego stulecia. Przy ul. Gliwickiej neogotycka **kapliczka murowana** z XIX w. z figurą Matki Boskiej, otynkowane ściany o podziałach ramowych, zwieńczone ceglany fryzem kostkowym, od frontu narożniki zwieńczone sterczynami, wychodzącymi poza bryłę kapliczki, w szczycie przepruty przyczółek. Przy przejeździe kolejowym **leśniczówka** z przełomu XIX/XX w., jednokondygnacyjna, elewacja licowana czerwoną cegłą, wysoki dwuspadowy dach, wydatne okapy dachu z kroksztynami, drewniany ganek, w sąsiedztwie budynki gospodarze.

Zawada Książęca

Wieś wzmiankowana w 1493 r. Przy ul. Szkolnej 2 **budynek szkolny** z ok. 1900 r., murowany, parterowy z poddaszem, elewacja licowana czerwoną cegłą, 3-osiowy ryzalit zwieńczony szczytem i przyczółkiem, okna zamknięte odcinkowo z belkowaniem, w l. 1925-1933 działała tu polska szkoła mniejszościowa (na fasadzie pamiątkowa tablica żeliwna). **Kościół parafialny p.w. św. Józefa Robotnika** z 1956 r. Ołtarz zdobi rzeźba św. Józefa w otoczeniu dwóch robotników. Prezbiterium wypełniają 4 okrągłe witraże: alegorie ubóstwa, sprawiedliwości, posłuszeństwa i czystości. W wnętrzu także odlane w żeliwie stacje Drogi Krzyżowej z 1931 r. Dwa ołtarze boczne; pierwszy po-

święcony Matce Bożej zdobi rzeźba Maryi mającej pod płaszczem rodzinę parafialną oraz obraz Matki Boskiej Częstochowskiej uratowany z drewnianego kościołka p.w. św. Jana Nepomucena (XVII w., przeniesiony w 1869 r. z Ostroga), który spłonął w 1992 r.; drugi poświęcony Najświętszemu Sercu Pana Jezusa. Przy ul. Koszykowej, w drewnianej wieżycze, liczący 185 lat **dzwonek nazywany „na górcie”**, dawniej oznajmiał czas modlitwy, nabożeństw i pogrzebu, ostrzegał przed niebezpieczeństwem, ogłaszał śmierć któregoś z mieszkańców. **Cmentarz** z 1870 r., na którym stał wspomniany drewniany kościółek p.w. św. Jana Nepomucena. **Pomnik** poświęcony mieszkańcom Łęgu, Ciechowic i Zawady Książęcej, którzy zginęli w I i II wojnie światowej. Przy ul. Raciborskiej **neogotycka kapliczka** z 1934 r., w szczycie wyraźnie zaznaczona dekoracja schodkowa, ponad przyczółek z małą wnęką, ściany boczne zwieńczone gzymsem, wewnątrz drewniana, polichromowana figura św. Jana Nepomucena z 1. poł. XIX w. Przy drodze do Łęgu znajduje się **krzyż kamienny Boża Męka**, postawiony ok. 1880 r. dla upamiętnienia ofiar epidemii, trójkondygnacyjny, uskokowy postument zwieńczony gzymsem, na którym stoi wysmukły krucyfiks, w półkolistej wnęce figurka Matki Bożej Bolesnej. Przy ul. Polnej **kamienny krzyż** z ok. 1880 r.

GMINA PIETROWICE WIELKIE

Amandów

Mała osada założona w 1866 r. przy tamtejszym folwarku dla upamiętnienia zmarłego Amanda von Gaschin. Zachowane pozostałości dawnego gospodarstwa.

Cyprzanów

Wieś powstała z połączenia w 1928 r. dwóch średniowiecznych osad Cyprzanowa (około 1430) i Janowic (wzmiankowane w 1339 r.). **Kościół parafialny p.w. Trójcy Świętej**, neogotycki, zbudowany w l. 1865-1868, w prezbiterium drewniany ołtarz wykonany przez zakład Winklera z Wrocławia, z obrazem Trójcy Św. oraz relikwiami św. Wiktora i Fortunata a także trzy witraże firmy Seiler z Wrocławia, przed kościołem w bramie figury Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Nepomucena z firmy Rosenberg z Münster. Przy ul. Janowskiej **kapliczka domkowa** z poł. XIX w., murowana, tynkowana, nakryta czterospadowym dachem zwieńczonym krzyżem bożogrobców, wejście zamknięte półkoliście ozdobione falistą listwą, we wnętrzu ludowa figura św. Jana Nepomucena z XIX w. **Kamienny krzyż** przy kościele z 1879 r., dzieło firmy Kokeš z Raciborza, wysokość ponad 5 m, we wnęce figurka Matki Boskiej; podobny przy ul. Polnej, również dzieło firmy Kokeš, poświęcony w 1879 r., ponadto sześć innych krzyży kamiennych, jeden z końca XIX w., pozostałe z początku XX w. Liczne **zagrody typu frankońskiego**, na Śląsku popularne pod koniec XVIII i w XIX w., świadczące o zamożności chłopów, w których dwa sąsiadujące równoległe budynki mieszkalne wytyczają dziedziniec zamknięty od strony drogi bramą wjazdową z półkolistą nadbudową oraz z furką, a od pola zabudowaniami gospodarczymi.

Gródczanki

Kamienny krzyż z 1880 r., najstarszy w parafii Pietrowice Wielkie. **Dwór** z przeł. XVIII/XIX w., klasycystyczny, dwukondygnacyjny, murowany z cegły.

Kornice

Wieś wzmiankowana w 1283 r. **Kaplica św. Jana Nepomucena** z końca XVIII w., w 1868 r. odrestaurowana i ponownie poświęcona, kwadratowa z trójbocznym zamknięciem, sklepienie kolebkowo-krzyżowe, wejście zamknięte koszowo, ujęte pilastrami, szczyt ujęty spływami, zwieńczony trójkątnie z wnęką owalną pośrodku, daszek siodłowy z wieżyczką z iglicą, wewnątrz figura św. Jana Nepomucena w otoczeniu aniołków oraz dwa barokowo-ludowe krucyfiksy procesyjne (XVIII/XIX w.). **Kamienny krzyż** z 1883 r. Zabudowania dawnego **folwarku**, w tym dwa budynki mieszkalne z 1889 r. oraz o rok młodszy magazyn, murowany dwukondygnacyjny **spichlerz dworski** z przeł. XVIII/XIX w. z wydatną skośną szkarpą w jednym narożniku, **dom mieszkalny** z 1891 r., dawny **park** z okazami starodrzewu – pozostałość po założeniu pałacowym, ponadto zarys grobli i obwałowań.

Krowiarki

Wieś wzmiankowana w 1223 r. jako Krawat (Krawarz). **Pałac** zbudowany w l. 1836-1840, przebudowany w l. 1852-1877 oraz 1882-1896 w stylu neorenesansowym i neobarokowym z widocznymi elementami manieryzmu, baroku i rokoka. Dawna siedziba rodów Strachwitz, Gaschin i Donnersmarck. Obecnie zdewastowany. Dawna jadalnia w stylu neorenesansowym. Sala balowa połączona bezpośrednio z salą mauretańską, pokrytą dekoracją z elementów roślinnych i geometrycznych (misternie cyzelowane motywy arabskie), w której zachowały się cztery pary smukłych kolumniek żelaznych, wspartych na wysokim cokole, dźwigającym półokrągłe łuki. Łączenie stylów różnych epok widać w powstałej wieloetapowo elewacji pałacu. Na końcowy efekt złożyło się szereg ryzalitów – wysuniętych przed lico murów, wiele detali, wież i wieżyczek. Fasada frontowa nawiązywała do północno-europejskiego manieryzmu, włoskiego renesansu i późnego baroku. Do 1892 r. istniała północna, drewniana część zamku, która wówczas spłonęła. Na jej miejsce wzniesiono dwupiętrowe skrzydło w stylu secesyjnym. W parku, z licznymi okazami starodrzewu, nawiązujące do wzorców antycznych mauzoleum rodowe Donnersmarcków. **Kościół parafialny p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny**, neogotycki, zbudowany w l. 1909-1910. Przy ul. Wyzwolenia **kamienna figura św. Jana Nepomucena** z XVIII w., barokowa, na nowszym cokole zdobionym kartuszem. Na skraju wsi przy drodze do Pawłowa **kamienny krzyż** z 1854 r., ufundowany przez właścicieli miejscowego zamku rodzinę von Gaschin, na postumencie herb rodu i inskrypcja poświęcona Amandowi, Fanny, Wandzie, Pamelii i Mikołajowi von Gaschin, przy granicy z Tłustomostami w województwie opolskim **drewniany krzyż** z 1862 r., również fundacji rodziny von Gaschin, ponadto dziewięć innych kamiennych krzyży z 2. połowy XIX i początku XX w.

Lekartów

Wieś wzmiankowana w 1445 r. Średniowieczny **kamienny krzyż pokutny**, zwany „cyrylikiem”, piaskowiec, typ maltański (łaciński), postawiony jako kara za dokonaną zbrodnię, miejscowa tradycja wspomina o bójce w tym miejscu dwóch braci, dawniej na krzyżu widoczna była kosa – narzędzie zbrodni. Obok **kapliczka domkowa** z 1820 r., odnowiona w 1860 r., współcześnie gruntownie przebudowana, w elewacji podziały ramowe, szczyt trójkątny oddzielony gzymsem, w szczycie wnęka z barokową rzeźbą św. Jana Chrzciciela (XVIII w.), dach trójspadowy, na nim wieżyczka zwieńczona 8-boczną iglicą. Przy kaplicy **kamienny krzyż** z 1904 r.

Maków

Wieś wzmiankowana w 1221 r., dawniej w posiadaniu zakonu joannitów. **Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela** wzmiankowany już w 1223 r. Obecny późnobarokowy, zbudowany w l. 1777-1788 przez mistrza Franciszka Bolika z Raciborza, orientowany, jednonawowy, usytuowany na stromym wzniesieniu w centrum wsi. Jednoprzęsłowe prezbiterium ze sklepieniem kolebkowo-krzyżowym na gurtach, zamknięte półkolistym zakrystią od południa, nawa trójprzęsłowa ze ściętymi narożami przy tęczy, sklepienie kolebkowe o łuku obniżonym, z lunetami i gurtami. Od zachodu wieża wbudowana częściowo w korpus świątyni, z wąską kruchtą. Od południa do kościoła przylega kaplica z XIX w., między kruchtą a zakrystią ogrodzenie z 1905 r. Ołtarze boczne o tradycjach barokowych, z XIX w., z obrazami św. Józefa i Najświętszej Panny Marii Niepokalanie Poczętej, klasycystyczna ambona z 1800 r. z dekoracją festonową i rzeźbą Chrystusa Dobrego Pasterza na baldachimie. Na cmentarzu przykościelnym **figura św. Jana Nepomucena** na murowanym cokole z przełomu XVIII i XIX w., wykonana w oparciu o tradycje barokowe. **Plebania** z 1900 r. Dwa **krzyże kamienne** na cmentarzu, ufundowane w 1894 r., we wnękach figury Matki Boskiej, podobny **kamienny krzyż** z 1866 r. przy Raciborskiej, obok **zabudowa frankońska** – jedna z najstarszych we wsi. Ponadto cztery **krzyże drewniane** z 1. połowy XX w.

Pawłów

Wieś wzmiankowana w 1300 r. **Kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła**, neogotycki, zbudowany w l. 1907-1908, jednonawowy z transeptem, nad wejściem nisza z figurą patrona, ołtarz główny neogotycki, drewniany, w zwieńczeniu Chrystus na tronie. Neogotycka ambona i ołtarze boczne, tęcza segmentowa z grupą Ukrzyżowania. Przy ul. Bocznej **kapliczka domkowa** z XIX w., zbudowana na rzucie kwadratu, z absydą, dwuspadowy dach z sygnaturką nakrytą hełmem zwieńczonym zdwojonym krzyżem, fasada z trójkątnym szczytem opięta skarpami, wejście i okna zamknięte półkolistym. Przy szosie do Makowa **kamienny krzyż** z 1899 r., fundacji rodziny Walenta, wykonany przez raciborską firmę Billik, bez figury we wnętrzu. Przy tzw. Stawach **kamienny krzyż** z końca XIX w., z zatartą tablicą inskrypcyjną, przy drodze do Gamowa **kamienny krzyż** z 1898 r. fundacji rodziny Jokel, również dzieło firmy Billik, dwa **krzyże kamienne** przy kościele parafialnym fun-

dacji miejscowego proboszcza Fiedlera (1872-1897), przy murze okalającym kościół **nagrobkowy krzyż kamienny** z 1859 r. z tablicą inskrypcyjną, na tzw. Rudniczku **kamienny krzyż** z 1890 r., dzieło firmy Wiecht z Głubczyc.

Pietrowice Wielkie

Wieś wzmiankowana w 1267 r. **Kościół parafialny p.w. św. Wita, Modesta i Krescencji**, powstały w XVI w., późnogotycki (cecha widoczna w trzech przęsłach nawy zachodniej), obronny (od strony południowej zachowane mury z cegłą w wątku gotyckim, opięte szkarpami o różnej ilości uskoków, w części wschodniej mur dochodzi do wysokości prawie 8 m, zachowane liczne szczelinowe strzelnice), w 1822 r. zburzono starą drewnianą wieżę stawiając przy bryle nawy głównej wieżę murowaną, zachowaną do dziś, z przybudówką od południa. Kościół orientowany, sklepienie wnętrza kolebkowe z lunetami spływającymi na przyścienne lizeny. Mury opięte szkarpami o dwóch uskokach, okna zamknięte półkoliście. Nawa główna kościoła w pierwotnym kształcie stanowiła prostokąt o długości ok. 18 m i szerokości 10 m. Przylegało do niej niskie prezbiterium o głębokości 9 m i szerokości 6 m. W 1935 r. świątynia została przebudowana wg projektu Theodora Ehl'a. Prace polegały na zburzeniu prezbiterium i wzniesieniu transeptu – nawy poprzecznej – o szerokości 19 m i długości 12 m. Od wschodu dobudowano nowe prezbiterium o głębokości prawie 10 metrów i wysokości równej nawie głównej. Podwyższono także wieżę. W nowym prezbiterium umieszczono wysoki ołtarz wykonany ze śląskiego marmuru z okolic Głuchołaz. Tabernakulum i tron do wystawienia Najświętszego Sakramentu wykonany został z metalu, następnie pozłoczonego. W nowej nawie poprzecznej umieszczono przy ścianach wschodnich dwa boczne ołtarze z marmuru: lewy zdobiony rzeźbą Chrystusa Króla, prawy – figurą Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Witraże wykonane przez wytwórnię Mayera w Monachium, w prezbiterium przedstawiają św. Alojzego, św. Urbana, św. Henryka i św. Agnieszkę, pod chórem – św. Antoniego z Padwy i św. Katarzynę Aleksandryjską. **Kościół p.w. św. Krzyża** znajduje się około półtora kilometra od centrum Pietrowic Wielkich przy drodze do Gródczanek. Powstały jako polna kaplica z jednym ołtarzem i dzwonem w 1667 r. W 1743 r. poszerzona – jednonawową budowlę zaadaptowano prawdopodobnie na prezbiterium po czym dobudowano nawę główną i mały chór przy wejściu. O fakcie przebudowy świadczy inskrypcja na belce jarzmowej w kościele. Obecny kształt kościół uzyskał w 1. poł. XIX w. Centralne miejsce zajmuje późnobarokowy ołtarz z 1. poł. XVIII w. z łaskami słynącym obrazem Jezusa Ukrzyżowanego (barokowy, pocz. XVIII w.). Na ciemnym tle przedstawiającym zachmurzone niebo nad Jerozolimą, nieznanemu malarzowi przedstawił cztery postacie namalowane w jaskrawych kolorach. Sprawia to, że skupiają one na sobie uwagę, symbolizują one życie wieczne i radość ze spełnienia prorocstwa. Scena Ukrzyżowania, choć tragiczna sama w sobie, wyłania się z mroków grzesznego świata, otwiera wrota do życia wiecznego. Jezus ma przez to spokojny wyraz twarzy. Malarz starał się chyba uchwycić moment po połączeniu się Syna z Ojcem. U stóp krzyża rozpaczają trzy kobiety. Jedna z nich obejmuje

jego trzon. Dwa ołtarze boczne późnobarokowe z poł. XVIII w. poświęcone św. Annie oraz Matce Boskiej Królowej Różańca, w obu znajdują się XVIII-wieczne malowidła. Rzadkością jest przedstawienie na tym pierwszym ojca Maryi czyli św. Joachima. W ścianach bocznych nawy umieszczono obrazy drogi krzyżowej, a przy nich rzeźby św. Franciszka i św. Antoniego z Padwy. Dominującym elementem wystroju jest żyrandol ze szlifowanymi kryształami w kształcie graniastosłupów, подарowany przez hrabinę von Gaschin z Polskiego Krawarza (obecnie Krowiarki w gminie Pietrowice Wielkie), w kruchcie XVII-w. kropielnica z piaskowca. Ogromną wartość ma mezzotinta Johanna Eliasa Ridingera z 1752 roku przedstawiająca adorację wizerunku Matki Boskiej Pokornej z Rud, pod wizerunkiem Maryi i Dzieciątka Jezus znajduje się jeden z nielicznych zachowanych widoków opactwa w Rudach. Na poprzecznej belce, która oddziela małe prezbiterium od nawy głównej zapisane zostały odpusty zupełne, początkowo tylko po łacinie, potem, według ks. Jureczki, przetłumaczone na języki morawski i niemiecki przez kościelnego pustelnika Schöna. Napis brzmi: „Odpusty zupełne na Znalezienie i Podwyższenie św. Krzyża udzielone na wieczne czasy”. Powstał on zapewne za czasów księdza Józefa Kuklinskiego w 1743 r., a więc w momencie rozbudowy świątyni. Komoda zakrystyjna z XVII w., barokowa drewniana skarbona, klasycystyczne obrazy z XVIII w. św. Katarzyna, Chrystus u słupa oraz ludowe z 1. poł. XIX w. Ukrzyżowanie i Cierniem koronowanie. Murowana **neogotycka kapliczka** z 1899 r. ze studzienką. Wieś w układzie owalnicowym, ze zwartą zabudową, zachowane **zagrody frankońskie** z poł. XIX w., w jednej z nich, przy ul. 1 Maja 45, wnęka z **figurą Chrystusa Zmartwychwstałego**, wotywna, według tradycji XIX-wieczna, używana dawniej podczas procesji wielkanocnych (Osterreiten), zabrana przez pietrowiczian parafianom z Kietrza. Przy ul. Wyzwolenia późnobarokowa **figura kamienna św. Jana Nepomucena**, XVIII w. stojąca na czworobocznym postumencie z zatartą inskrypcją. Liczne **kamienne krzyże** z figurkami Matki Boskiej we wnękach, m.in. przy: ul. Mickiewicza, z 1882 r., fundacja rodziny Gotzmann; ul. 1 Armii, z 1913 r., fundacja rodziny Koterba; ul. Raczańskiej, z 1901 r., fundacja rodziny Koza; „na podhórzu”, z 1888 r., fundacja rodziny Lakomek; przy kaplicy koło drewnianego kościoła św. Krzyża, z 1900 r., fundacja rodziny Pientka; przy ul. Wyzwolenia, z 1922 r., fundacja rodziny Skerhut; ul. 1 Maja, z 1894 r., fundacja rodziny Wieder; przy drodze do Kietrza z 1901 r., fundacja rodziny Dürschlag oraz rodziny Mende z 1938 r.; przy kościele parafialnym z 1891 r., dzieło firmy Kokeš & Jungblut z Raciborza, ponadto liczne **krzyże drewniane**.

Samborowice

Wieś wzmiankowana w 1288 r. **Kościół parafialny p.w. Świętej Rodziny**, zbudowany w l. 1931-1933, neobarokowy, jednonawowy, z transeptem, nad prezbiterium czworoboczna wieżyczka sygnaturki z latarnią. Przy kościele **kamienny krzyż** z 1912 r., upamiętniający założenie cmentarza, obok pochówki miejscowych proboszczów. **Pałac dworski** wzniesiony pod koniec XIX w. przez firmę Georg Lüthge

na miejscu wzmiankowanego w 1610 r. zamku z kaplicą, widoczne cechy neobaroku, obok zabudowania folwarku (oficyna, stodoła, mur z bramą) oraz relikty założenia parkowego. Przy ul. Opawskiej (w polach) **kapliczka domkowa** z 2. połowy XVIII w., barokowa, nad belkowaniem trójkątny szczyt z datą 1770, wewnątrz obraz św. Anny, św. Joachima i Najświętszej Marii Panny adorowanych przez aniołków. Przy ul. Opawskiej **młynarzowy krzyż**, marmurowy, z 1872 r., fundacja rodziny młynarzy Jahn, niedaleko **kamienny krzyż** z 1884 r. fundacji rodziny Sobek, dzieło firmy Billi z Raciborza, **kaplica św. Jana Nepomucena**, domkowa, XIX w., przy niej **drewniany krzyż** z 1868 r., fundacja sołtysa Śliwki i mieszkańców wsi, przy Długiej **kamienny krzyż** z 1890 r., fundacja rodziny Plura, obok budynek starego przedszkola, a dawniej szkoły, wzniesiony w 1805 r., później przebudowywany, zachował się też budynek szkoły zbudowany w l. 1856-1857.

Żerdziny

Wieś wzmiankowana w 1383 r. **Kapliczka domkowa św. Jana Nepomucena** z sygnaturką, z 1868 r.

RACIBÓRZ

Osada grodowa na prawym brzegu Odry, wzmiankowana w 1108 r., później siedziba kasztelana i książąt opolsko-raciborskich i raciborskich. Miasto lokacyjne sprzed 1217 r., założone na lewym brzegu Odry naprzeciw zamku. Historyczna stolica Górnego Śląska, od 1108 do 1327 r. w granicach państwa polskiego, potem, do 1742 r., w Koronie Czech, następnie w Prusach, od 1871 r. w Cesarstwie Niemieckim, wreszcie w II i III Rzeszy, od 1945 r. w Polsce. Po podboju Śląska przez Prusy nastąpiła reorganizacja dawnej prowincji austriackiej – z niewielkiego wówczas księstwa raciborskiego utworzono powiat ze stolicą w Raciborzu. Miasto stało się siedzibą urzędów państwowych oraz wyższego sądu krajowego dla Górnego Śląska. Wraz z doprowadzeniem kolei żelaznej (1846) odnotowano szybki rozwój handlu i przemysłu, głównie metalurgicznego, cukierniczego, tytoniowego. Rosła liczba ludności: 1791 – 3511 mieszkańców, 1840 – 7022, 1858 – 10.226, 1885 – 19.524, 1910 – 38.424, 1939 – 49.724. Obecnie miasto (dane na koniec grudnia 2006 r.) ma 57.159 mieszkańców. Z początkiem 2. poł. XIX w. do Raciborza zaczęto przyłączać okoliczne osady: Nowe Zagrody (1860), Bosacz (1900), Stara Wieś i Proszowiec (1902), Płonia (1909), Ostróg, Studzienna, obszary zamkowe Raciborza i Ocic (1927), Brzezie nad Odrą, Markowice, Sudół i Miedonia (1975), Ocice Górne (1977). Obecnie miasto leży w województwie śląskim. Jest stolicą powiatu raciborskiego ziemskiego.

Zamek – ul. Zamkowa

Dawny gród Gołęzyców, po 1108 r. siedziba polskiego kasztelana, następnie, od 2. poł. XII w., piastowskich książąt opolsko-raciborskich oraz udzielnich raciborskich a także opawskich Przemyślidów, od XVI w. własność króla Czech, następnie rodów

szlacheckich, od 1945 r. w mieniu Skarbu Państwa. Gotycki, zbudowany na miejscu grodu otoczonego wałami drewniano-ziemnymi, odnogą Odry i kanałem młynówki. Efektem badań archeologicznych jest zidentyfikowanie siedmiu warstw kulturowych od obecnego poziomu do wczesnej zabudowy grodowej. Calec, czyli warstwa nienaruszona działalnością człowieka, znajduje się około 5 metrów pod obecnym dziedzińcem. W obecnym stanie badań, powstanie grodu można datować najwcześniej na XI w. Wał miał konstrukcję rusztową (przekładkową). W 1. połowie XIII w., po wzmocnieniu masami ziemi, wykorzystany jako fundament pod budowę murów ceglanych, co zapoczątkowało wspomnianą przebudowę drewnianego grodu na zamek murowany. W starszej literaturze błędne założenie o przebudowie grodu dopiero z końcem XIII w. Raciborski zamek nie jest opóźniony pod tym względem w stosunku do książęcych siedzib w Opolu, Wrocławiu czy Legnicy. W konstrukcji dolnej partii muru zastosowano tzw. wątek wendyjski, stosowany w Polsce w XIII w. Górna partia prezentuje wątek polski (gotycki), charakterystyczny dla XIV-XVI w. Najwcześniej w XV w. wokół zamku zbudowano drugą partię murów obronnych. Dawne mury zachowane dziś w części zachodniej i północno-wschodniej, bez wież i baszt (fundamenty największej przetrwały pod ziemią w południowo-wschodnim narożu). Wjazd do zamku odbywał się poprzez budynek bramny, pierwotnie o połowę krótszy od obecnego, wkomponowany około połowy XIII w. w pierwszą partię muru. Budowla ta została przekształcona w XIII/XIV w. po czym, najprawdopodobniej w XIV/XV w., runęła. Następnie odbudowana w obecnej wielkości obejmującej „stare wejście” (wzmiankuje o tym urbarz z 1595 r.) oraz nową szycę bramną. Zapoczątkowana w XIII w. zabudowa dziedzińca nawiązuje do rozwiązań czeskich. Dominuje dom zamkowy jako rezydencja władcy oraz kaplica. Obydwie budowle dostawione zostały do pierwszej partii murów. Chronologicznie starsza jest prawdopodobnie kaplica. Obecna gotycka p.w. św. Tomasza Becketa z Canterbury, uznawana przez znawców za najciekawszy tego typu obiekt w Polsce, wzniesiona po 1292 r., stała na miejscu pierwotnej romańskiej (?) budowli, której kamienne fundamenty odkryto podczas archeologicznych z lat 60. i 80. XX w. Prezentuje pionierski na ziemiach polskich w XIII w. typ świątyni dwukondygnacyjnej. Górna pełniła rolę właściwej kaplicy, w której sprawowano posługę dla księcia i jego dworu, dolnej nadano funkcję sanktuarium, najprawdopodobniej przechowywano tu relikwie św. Tomasza Becketa, co wiązało się podniesieniem kaplicy do rangi kolegiaty. Fundatorem był biskup wrocławski Tomasz II. W 1416 r. kolegiatę przeniesiono do kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny w Raciborzu. W XIV w. do wschodniej partii murów i północnej ściany kaplicy dostawiono murowany dom wielki, czyli pałac książęcy. Podczas prac archeologicznych z lat 80. XX w., odkryto pod nim zabytki datowane na XII/XIII w. W XV/XVI w. został gruntownie przebudowany i przedłużony do pierzei północnej dziedzińca, gdzie sąsiadował ze stojącym poza murami browarem (wzmiankowanym w 1567 r.). Odtworzenie chronologii wznoszenia kolejnych partii zabudowy, przede wszystkim pierzei wschodniej

na odcinku od budynku bramnego do baszty południowej oraz partii zachodniej, wymaga dalszych badań archeologicznych. Budynek słodowni i wozowni w części zachodniej są młodsze od domu zamkowego i kaplicy, wzniesione być może w XVI w. Poświadczona przebudowa zamku nastąpiła w początkach XVII w. W tym czasie odbudowano kaplicę, której fasada zyskała wygląd barokowy. Sklepienie dolnej kondygnacji obniżono do poziomu dziedzińca. Kolejna odbudowa odbyła się po pożarze z 1637 r. z udziałem mistrzów włoskich obecnych przy wznoszeniu zamku w Głogówku. Ich dziełem była gruntowna przebudowa skrzydła północno-wschodniego, które zyskało arkadowy krużganek i loggię na piętrze. Barokowy wygląd nadano odrestaurowanej wieży bramnej. Pożar ze stycznia 1858 r. zniszczył skrzydło równoległe do Odry, które rozebrano. Na gruntach północnego i częściowo zachodniego skrzydła wzniesiono nowy browar, działający do dziś. Zmieniono całkowicie rozkład pomieszczeń partii zachodniej. Budynek gospodarczy zamieniono na słodownię. W południowo-zachodniej części umieszczono wozownię. Gruntownie odnowiono kaplicę powracając do gotyckiego wyglądu elewacji frontowej, zakupiono nowe elementy wyposażenia, m.in. ołtarz św. Tomasza Becketa z obrazem patrona pędzla Jana Bochenka. Z działań wojennych w 1945 r. zamek wraz z browarem wyszedł bez większego szwanku. Władze polskie umieściły tu siedzibę archiwum. Część domu zamkowego oddano na mieszkania. Począwszy od lat 50. XX w. notowana jest powolna degradacja zamku. Wskutek spalenia rozebrano budynek mieszkalny partii południowo-wschodniej. Dopuszczono do zniszczenia ołtarza, organów i ławek w kaplicy (w zbiorach Muzeum w Raciborzu przechowywany jest obraz Bochenka, figury św. apostołów). Rozebrano budynek wozowni i krużganki. Zniszczono wnętrza domu zamkowego. Począwszy od lat 90. XX w. budowla na Ostrogu jest sukcesywnie odnawiana. Wykonano mikropalowanie obiektu zapobiegające jego osiadaniu. Odnowiono zewnętrzną fasadę i przeprowadzono prace konserwatorskie przy kamieniarce okien kaplicy.

Zabytkowe śródmieście

Lokacyjne stare miasto, założone na przełomie XII/XIII w., w kształcie gruszki o powierzchni ok. 20 ha (długość na linii północ-południe ok. 500 m, na linii wschód – zachód ok. 650 m), położone na lekkim wzniesieniu na lewym brzegu Odry, ograniczone obecnymi ulicami: Podwałe, Reymonta, Drewniana, Wojska Polskiego, Drzymały, dawniej otoczone murami o łącznej długości 1818 m. Centralnie usytuowany Rynek, przy którym w pierzei północnej stał kiedyś ratusz, zaś na środku dom kupców. W układzie komunikacyjnym zachowane historyczne nazwy ulic, przy których koncentrowały się warsztaty rzemieślnicze i składy (Solna, Szewska, Rzeźnicza, Browarna). Funkcję starówki pełni obecnie ul. Długa z deptakiem i współczesną zabudową utrzymaną jednak w typie staromiejskim. W 1945 r. śródmieście zniszczone przez wojska radzieckie w 80-90 proc. Do dziś widoczne wolne przestrzenie czekające na ponowną zabudowę.

Fortyfikacje

Pierwsze drewniano-ziemne w XIII w., w 1299 r. wzmiankowane mury, rozbudowane w XIV w., otoczone fosą, w XV-XVII w. wielokrotnie modernizowane, m.in. w 1663 r. w związku z niebezpieczeństwem najazdu tureckiego. Sukcesywnie rozbierane w XVIII i 1. poł. XIX w., w tym baszty obronne i trzy bramy miejskie (miały wysokość od 23 do 28 m), fosa zasypana w l. 1764-1771. Zachowane do dziś fragmenty murów przy ul.: Basztowej, Batorego, Drzymały, Leczniczej, Drewnianej. Badania pozwoliły zidentyfikować główne elementy ich konstrukcji – ceglane oblicowania wewnętrzne i zewnętrzne oraz rdzeń, cegły w licach (najstarsze zachowane to palcówka ułożona w wątku wendyjskim) wiąże zaprawa wapienna, rdzeń tworzą kamienie polne lub gruz ceglany, wypełnienie wiązane zaprawą wapienną. Przy ul. Basztowej wieża więzienna, renesansowa, wzniesiona po pożarze miasta z 1574 r. na planie prostokąta, przecięta w trzech czwartych wysokości silnie profilowanym gzymsem, ponad którym wznosi się attyka.

ARCHITEKTURA SAKRALNA

Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (farny)

– ul. Mickiewicza

Jedna z najstarszych górnośląskich świątyń parafialnych, jedyna, która zachowała cechy wczesnego śląskiego gotyku. Wedle tradycji, została ufundowana w 1205 r. w czasach księcia Mieszka, syna Władysława II Wygnańca, w centrum powstającej osady miejskiej, dla której prawo flamandzkie zostało poświęcone źródłowo już w 1217 r. W 1300 r. uległa spaleni, wkrótce odbudowana. Z tego okresu pochodzi obecne prezbiterium i nawa główna. W 1416 r. przeniesiono tu z zamku kapitułę kolegiacką, sekularyzowaną w 1810 r. W 1892 r. od południa dobudowano dwukondygnacyjną kaplicę różańcową na tysiąc osób. W kwietniu 1945 r. kościół został spalony przez wojska rosyjskie. Z wyposażenia wnętrza pozostały m.in. datowane na 1654 r. stalle kanonickie, najprawdopodobniej dłuta Salomona Steinhoffa, wzorowane na stallach kościoła mariackiego w Krakowie. Podczas odbudowy zdecydowano o rozebraniu zniszczonej kaplicy różańcowej. Budowla orientowana, cegły w układzie wendyjskim i polskim, trójnawowa, czteroprzęsłowy korpus połączony z pięcioprzęsłowym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. W kościele zachowane do dziś charakterystyczne gwiazdziste sklepienia, widoczne we wschodniej części nawy głównej. Wieża stężona trójuskokowymi szkarpami, zwieńczona hełmem. W południowej ścianie prezbiterium ostrołukowy portal z żelaznymi drzwiami o gotyckich okuciach (wejście do dawnego kapitułarza). Od zachodu do głównej bryły kościoła przylega jednoprzestrzenna, prostokątna Kaplica Polska z XV w. Na początku tegoż stulecia, do południowej ściany prezbiterium, dostawiono gotycką przybudówkę z kapitułarzem (miejscem zebrań kanoników) oraz – na piętrze – skarbcem i biblioteką.

Widok na zamek w Raciborzu – pocztówka z okresu międzywojennego

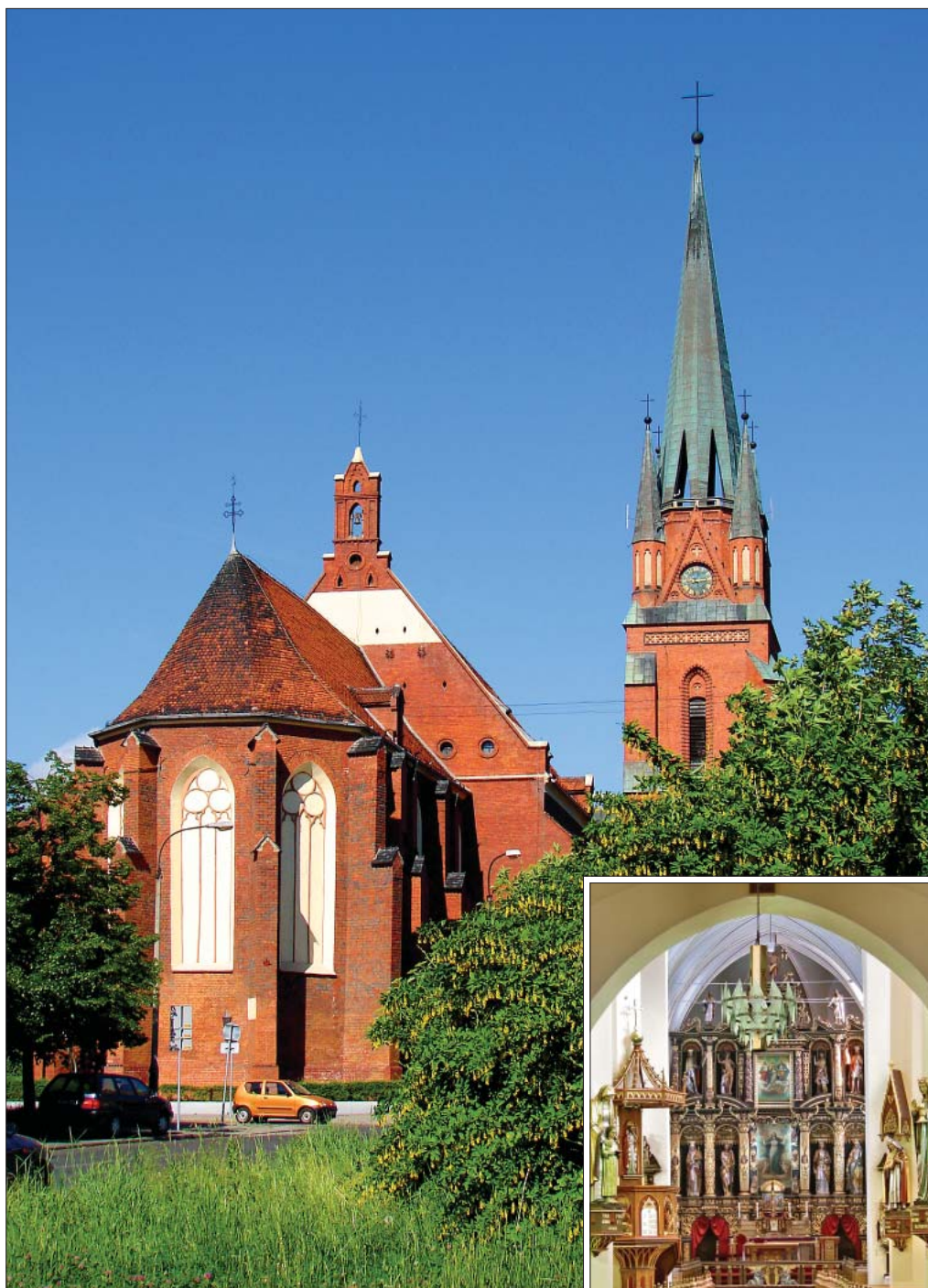
Zamek w Raciborzu współcześnie – widok na dziedziniec i kaplicę zamkową

Pierzeja zachodnia raciborskiego Rynku – pseudorenesansowe kamienice zbudowane po 1945 r.

Racibórz. Wieża więzienna z XVI w. oraz fragment starych murów miejskich

Racibórz. Gotycki kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, wzniesiony z pocz. XIV w., widok na prezbiterium oraz barokowy ołtarz główny

Racibórz. Barokowa Kolumna Maryjna w Rynku, dzieło Jana Melchiora Österreicha (1727), poniżej figura św. Jana Nepomucena przy pl. Długosza (poł. XVIII w.)

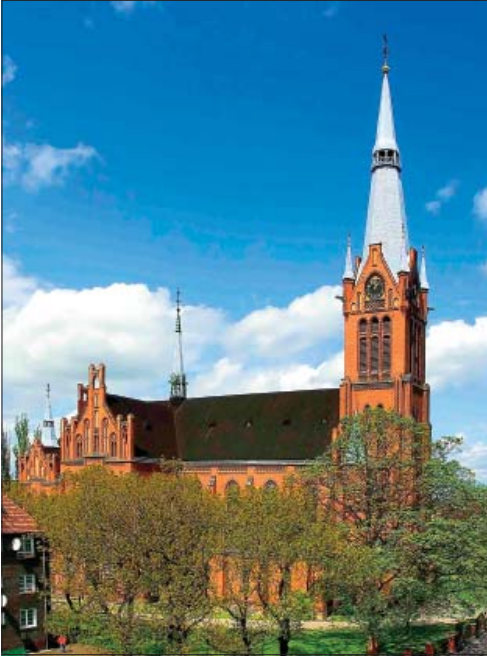

Racibórz. Gotycki poddominikański kościół p.w. św. Jakuba, wzniesiony z pocz. XIV w., obok widok na prezbiterium

Racibórz. Neogotycki kościół p.w. św. Jana Chrzciciela na Ostrogu, wzniesiony w l. 1856-1860, obok witraż „Sąd ostateczny” z monachijskiej pracowni Meyera

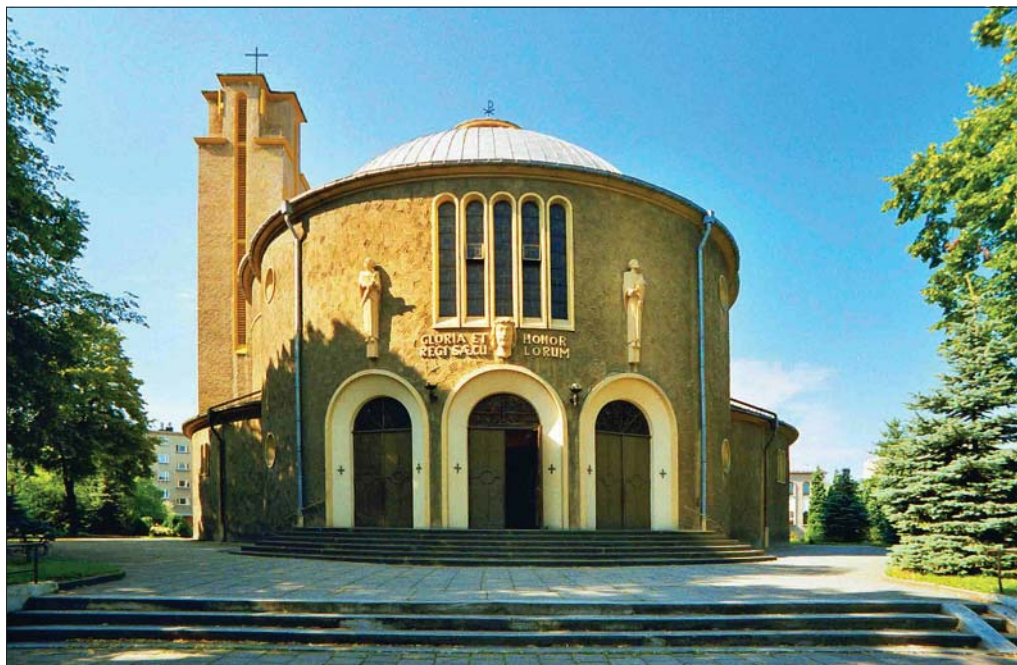
Racibórz. Neogotycki kościół p.w. św. Mikołaja z pocz. XX w.

Racibórz. Barokowy kościół p.w. Matki Bożej z pocz. XVIII w.

Racibórz. Widok na część dawnej klauzury dominikanek (obecnie Zespół Szkół Ekonomicznych), obok dawny kościół p.w. Św. Ducha (1334), dziś Muzeum

Racibórz. Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa zbudowany w l. 1934-1935

Racibórz. Rzeźba nagrobna z byłego cmentarza przy ul. Opawskiej, dzieło R. Felderhoffa z 1915 r.

Neogotycki kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej w Raciborzu Sudole, zbudowany w l. 1904-1905

Barokowy ołtarz główny, pierwotny wykonany w l. 1656-1660 przez Salomona Steinhoffa z fundacji prałata Andrzeja Scodoniusa oraz Bractwa Literackiego – najstarszej górnośląskiej konfraterni, zniszczony w 1945 r. (przetrzywały figury świętych oraz obrazy), następnie odtworzony. W niszach pomiędzy kolumnami ołtarza znajdują się rzeźby świętych: Jana Chrzciciela, Jadwigi, Jana Ewangelisty, Elżbiety, Wacława, Sebastiana, Rocha i Floriana. W zwieńczeniu umieszczono figurkę św. Marcelego, patrona Raciborza, który wedle legendy miał uratować miasto przed najazdem Scytów (Rusinów i Tatarów) w 1290 r. W ołtarzu umieszczone są także dwa cenne obrazy: koronacja Najświętszej Maryi Panny z połowy XVII w. oraz Wniebowzięcie NMP z 1890 r. pędzla mistrza Jana Bochenka. Wspomniana XV-wieczna Kaplica Polska, to świadectwo dawnych sporów między polsko a niemieckojęzyczną społecznością Raciborza. W niej to odbywały się nabożeństwa w języku polskim. Znajduje się tu ołtarz Matki Boskiej Częstochowskiej oraz ołtarz świątobliwej Ofki Piastówny, kandydatki na ołtarze, której doczesne szczątki znajdowały się w kościele farnym do 1945 r. Dziś miejsce jej pochówku upamiętnia marmurowa tablica oraz liczne wota dziękczynne za łaski uzyskane za jej wstawiennictwem. Ciekawostką w Kaplicy Polskiej stanowi tablica z piaskowca upamiętniająca najtragiczniejszy w dziejach Raciborza pożar z 1574 r. i późniejszą odbudowę kościoła (na tablicy daty 1577 i 1580). W lewej nawie bocznej można oglądać datowany na 1715 r. ciekawy nagrobek tumbowy prałata Marcina Jerzego Korrigera oraz tablicę epitafijną prepozyta opolskiego i miejscowego proboszcza Andrzeja Floriana Scodoniusa (zm. w 1660 r.) z płaskorzeźbionym popiersiem i krucyfiksem herbowym.

Podominikański kościół p.w. Św. Jakuba – Rynek

Początki raciborskiego konwentu braci od św. Dominika datowane są na lata 30. XIII w. Ze zredagowanego w 1246 r. testamentu księcia Mieszka Otyłego dowiadujemy się o wartej 200 grzywien srebra fundacji na budowę kościoła i klasztoru dominikańskiego. Świątynia i pierwsza klauzura stała już w 1258 r., kiedy to brat Mieszka, książę polsko-raciborski Władysław wydał dokument uposażający konwent w liczne nadania i przywileje. Wśród miejscowych braci spotykamy m.in. Wincentego z Kielczy, domniemanego autora zaginionej kroniki dominikańskiej, w której (w Raciborzu?) zredagowano pierwsze polskie zdanie. Był to okrzyk: – *Gorze szo nam stalo*, wydany przez księcia Henryka Pobożnego na widok nieuchronnej klęski wojsk polskich w bitwie pod Legnicą (1241). Wincenty jest również autorem hymnu *Gaude Mater Polonia* oraz dwóch żywotów św. Stanisława ze Szczepanowa. Pożar miasta z 1300 r. strawił pierwszy kościół i zabudowania klasztorne. Jednonawowa świątynia została szybko odbudowana. XIII-wieczny korpus nawy zyskał nowe czteroprzęsłowe prezbiterium oraz wieżę. Podczas odbudowy po pożarze z 1574 r. wprowadzono do architektury renesansowe sklepienia. Zasadnicza bryła pozostała w stanie nienaruszonym. W XVII w. zmieniono układ przestrzenny nawy głównej – odcięto przeszło wschodnie, dodano dwa kwadratowe filary i utworzono kaplicę

grobową rodziny Gaszyńskich, przykrytą sklepieniem kolebkowym z lunetami i bogatą dekoracją stiukową. W XVIII w. elewacja zewnętrzna zyskała wygląd barokowy. W 1810 r. konwent został sekularyzowany, a jego dobra przejął fiskus pruski. W l. 1823-1829 wyburzono klasztor, a kościół, w 1874 r., przebudowano w stylu pseudoromańskim zachowując wiele elementów gotyku. Do ściany północnej prezbiterium przylega fragment dawnego krużganka klasztornego. Czworoboczna wieża z dachem namiotowym. Od zachodu niewielka przybudówka z trójkątnym szczytem. Kościół ma trzy krypty: pod kaplicą św. Krzyża z pochówkami Gaschinów, pod kaplicą różańcową i pod kaplicą Walentego. W jego podziemiach mają spoczywać fundatorzy: Mieszko Otyły i Władysław opolsko-raciborski. Mimo zniszczeń w 1945 r. w kościele zachowało się interesujące wyposażenie wnętrza. W kaplicy szkaplerznej znajduje się, powstały w 1659 r., ołtarz Radosnej Tajemnicy Matki Boskiej dzieło Salomona Steinhoffa. W dolnej części znajdował się, przywieziony z Rzymu obraz Matki Boskiej, który zdobi obecnie boczną ścianę kaplicy Różańca. Na jego miejsce wstawiono współczesne malowidło z przedstawieniem Matki Boskiej Piekarskiej. Powyżej znajduje się malowany na drewnie obraz „Widzenie św. Dominika”, na którym zakonnik otrzymuje szkaplerz z rąk Najświętszej Marii Panny. Po bokach umieszczono figury świętych zakonu kaznodziejskiego. Cały ołtarz oplata Drzewo Jessego – drzewo genealogiczne Jezusa. Niezwykle interesująca jest dekoracja sklepienia kaplicy św. Krzyża, oratorium grobowego Gaschinów, dobrodziejów konwentu. Z tematyką pasyjną i bogatą ornamentyką, będącą najwcześniejszym na Śląsku przykładem takiego zdobnictwa, dzieło nieznanego mistrza włoskiego działającego w Krakowie wzbudza dziś żywe zainteresowanie historyków sztuki. Poniżej znajduje się ołtarz Św. Krzyża, wykonany z czarnego marmuru dębnickiego.

Poddominikański kościół p.w. Św. Ducha (Muzeum) – ul. Gimnazjalna

W 1299 r. książę Przemysław złożył ślub, że ufunduje w Raciborzu klasztor dominikanek. W 1306 r., krótko przed swoją śmiercią, obdarzył siostry licznymi nadaniami ziemskimi i przywilejami oraz wyznaczył teren pod budowę klasztoru w północno-zachodniej części miasta, tuż przed Bramą Mikołajską. Początkowo siostry zajmowały drewnianą klauzurę, zaś nabożeństwa odprawiano w kaplicy św. Dominika, zburzonej z początkiem XIX w. W 1334 r. biskup wrocławski Nanker konsekrował gotycki kościół Św. Ducha (pierwotna kaplica przylegała do jego północnej ściany) z jednoprzestrzenną nawą i dwuprzęsłowym, prosto zakończonym prezbiterium przykrytym sklepieniem krzyżowym. W tym stanie zachował się do dziś. Do głównego korpusu, od południowego-zachodu, przylega kwadratowa wieża (XIV w.). W XIV/XV w. wzniesiono cztery skrzydła klasztorne. O elitarnym charakterze raciborskiego konwentu świadczy fakt, że strój zakonny zakładały tu księżęce i rycerskie córki oraz bogate mieszczyki. Habit wdziała tu także Ofka Piastówna, córka księcia Przemysła, dwukrotna przeorysza

konwentu, mistyczka i kandydatka na ołtarze. W 1810 r. majątek raciborskich dominikanek przejął fiskus pruski. Wyburzono wschodnie i północne skrzydła klauzury, zaś dwa pozostałe przeznaczono na potrzeby królewskiego gimnazjum ewangelickiego, dobudowując do nich w l. 30. XX w. dodatkową kondygnację (dziś Zespół Szkół Ekonomicznych). Dawna klauzura zachowała do dziś nieliczne cechy klasycystyczne z XIX w. Kościół Św. Ducha przejęli miejscowi luteranie. Po wybudowaniu przez nich nowego kościoła, dawną gotycką świątynię postanowiono przeznaczyć na potrzeby tworzonego muzeum miejskiego, które otwarto w 1927 r. Dwukondygnacyjna dotąd nawa (górną część zajmowała empora mniszek) zyskała dodatkowy poziom, niezbędny do zaadaptowania budowli na potrzeby muzeum. Od północy do prezbiterium dobudowano dwie duże sale i klatkę schodową. Dziś placówka dysponuje unikalnymi w skali kraju ekspozycjami. Na czoło wysuwa się nekropolia ksiąg raciborskich, zakonnic oraz dobrodziejów konwentu w dawnym prezbiterium. Średniowieczne i nowożytnie pochówki eksplorowano w l. 90. XX w. Po zakończeniu badań archeologicznych krypty oraz liczne odkryte detale architektoniczne postanowiono udostępnić turystom, mogącym tu zobaczyć m.in. wnętrza średniowiecznych podziemnych grobowców. W zwieńczeniu wschodniej ściany prezbiterium XVII-w. fresk *Zesłanie Ducha Św.* Górną kondygnację zajmuje sala koncertowa, w której na co dzień można oglądać m.in. gotycki piec kaflowy odkryty na raciborskim zamku, fresk *Salve Regina*, pochodzące z pałacu w Krowiarkach obrazy członków austriackiej rodziny cesarskiej oraz kartusze herbowe górnośląskiej szlachty. Dolne kondygnacje zapełniły sale ekspozycyjne, m.in. z wystawą stałą *W krainie Ozyrysa*, w której ekspozycyjna jest mumia Egipcjanki z okresu XXII dynastii, podarowana w 2. poł. XIX w. wspomnianemu gimnazjum przez barona von Rothschilda, pana na Chałupkach i Szylerzowicach. Poza nią pokazywane są dwa oryginalne sarkofagi oraz zdobiony kartonaż a także trzy urny kanopskie sprowadzone przed II wojną światową do Raciborza z Muzeum Archeologicznego w Berlinie. Raciborskie Muzeum, zajmujące także pobliski drugi budynek ekspozycyjny przy ul. Chopina, może się poszczycić ponadto innymi ciekawymi wystawami stałymi: raciborska cyna, dzieje browarnictwa, rok obrzędowy nad górną Odrą, cmentarzysko w Samborowicach oraz dawne techniki dentystyczne. Ta ostatnia wystawa stanowi unikat w skali Europy.

Kościół p.w. św. Mikołaja – ul. Kozielska

Usytuowany w dzielnicy Stara Wieś, gdzie już przed lokacją Raciborza istniała osada targowa na szlaku handlowym z Czech w kierunku Wrocławia. Wedle tradycji, pierwotny drewniany kościół powstał tu już około 1060 r. na miejscu synagogi żydowskiej. Tak wczesna metryka nie jest jednak poświadczona źródłowo, a badacze skłonni są przyjąć, że kościół Św. Mikołaja jako centrum parafii istniał na przełomie XII/XIII w. Około 1287 r., co wzięło za kanwę swojego dziejopisarstwa Jan Długosz, modlili się tu wspólnie pogodzeni po długotrwałym konflikcie biskup wrocławski Tomasz II oraz książę Henryk IV Probus. Wydarzenie upamiętnia stojąca niedaleko kościoła,

u zbiegu ulic Głubczyckiej i Mariańskiej, tzw. statua zgody. Kościół Św. Mikołaja jest poświadczony źródłowo w 1296 r. Obecny neogotycki, z najwyższą w Raciborzu wieżą (75 m), stanął w l. 1899-1902. Autorem projektu jest architekt Ludwik Schneider z Gliwic, a budowniczym mistrz Klose z Raciborza. Trójnawowy z czteroprzęsłowym korpusem poprzedzonym od wschodu czworoboczną kruchtą. Wieża ujęta uskokowymi szkarpami, zwieńczona szpiczastym hełmem. W tympanonach drzwi transeptu płaskorzeźbione przedstawienia: „Stworzenie Ewy”, „Wygnanie z Raju”, „Ofiara Izaaka” oraz „Kain i Abel”. Ołtarz główny z obrazem św. Mikołaja wykonała firma Meyer z Monachium. Ołtarze boczne Matki Boskiej Różańcowej oraz Najświętszego Serca Pana Jezusa. W transepcie ołtarze Matki Boskiej Bolesnej i św. Franciszka. Przy kościele dwukondygnacyjna neogotycka plebania z 1902 r. z zachowanym detalem architektonicznym.

Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela – ul. Morawska

Pierwsza ostrogska świątynia wzmiankowana już w 1307 r. Do sekularyzacji w 1810 r. podlegała kolegiacie raciborskiej, a potem parafii WNMP. W 1817 r. erygowana parafia św. Jana Chrzciciela. Pierwotnie kościół drewniany z 1649 r., w 2. poł. XVII w. przeniesiony do Zawady Książęcej (tam spłonął w 1992 r.). Obecny kościół neogotycki zbudowany w l. 1856-1860 r. według projektu Vinzenza Statza z Kolonii jako bazylika z transeptem i wieżą w fasadzie zachodniej. Zgodnie ze średniowiecznymi kanonami, spoczywająca na dziesięciu filarach piaskowcowych nawa główna jest dwukrotnie wyższa od bocznych, które opięto na zewnątrz szkarpami stanowiącymi punkt oparcia dla łuków odporowych. Ażurowość górnej kondygnacji wysokiej na 190 stóp¹ wieży sugeruje, że obok budowli kolońskich na tę realizację Statza oddziaływał kościół we Fryburgu Bryzgowijskim. Do przełomu XIX i XX w. ważne miejsce pielgrzymkowe na Śląsku za sprawą słynącego łaskami cudownego obrazu Jezusa Bolesciwego. Malowidło na desce, z końca XVII bądź początku XVIII w., wzorowane na twórczości włoskich mistrzów – Il Volterrano oraz Palloniego, znajduje się w bocznym ołtarzu św. Krzyża, przy którym zachowały się liczne wota dziękczynne. Kopia cudownego obrazu (1827) umieszczona w ołtarzu głównym (dzieło Adalberta Siekindera z Monachium) nad ikoną Matki Boskiej Ostrogskiej, a pod wyśmienitym dziełem mistrza Jana Bochenka zatytułowanym *Chrzest Jezusa w Jordanie*. W transepcie zwracają uwagę przepiękne witraże z około 1900 r., wykonane przez pracownię Otto Lazara z Raciborza oraz Franza Borgiasa Mayera z Monachium. Pierwsza wykonała witraż w maswerkowym oknie południowym – przy ołtarzu św. Krzyża. Ikonografia przedstawienia obejmuje kolejno: św. Annę z dziewczęcą Maryją, św. Edwarda króla niosącego mężczyznę na plecach, św. Katarzynę z kołem oraz św. Stanisława biskupa z Piotrowinem. Poniżej postaci znajdują się: tarcza z inskrypcją „Bogu na chwałę”, herb książąt von Ratibor, herb Raciborza i godło Polski. Firma z Monachium wykonała niezwykle sugestywny „Sąd ostateczny”.

Kościół p.w. Matki Bożej – Aleja Jana Pawła II

Pierwszy kościół drewniany, według tradycji, został wzniesiony w 1432r. dzięki donacji hrabiego węgierskiego w podzięce za uzdrowienie ze śmiertelnej choroby. Poświadczony źródłowo w 1445r. Kolejny, również drewniany, został wybudowany w l. 1613-1617. W 1723r. przeniesiono go do Pawłowa. Na jego miejscu, w l. 1723-36, wzniesiono w stylu barokowym obecnie istniejącą świątynię murowaną, jedno-przestrzenną, z węższym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Nad zachodnią elewacją masyw wieżowy. Sanktuarium maryjne za sprawą znajdującej się tu cudownej ikony Matki Boskiej Raciborskiej (XVII w.?), wzorowanej na obrazie jasnogórskim, zdobionej koronami poświęconymi przez Ojca Świętego Jana Pawła II, umieszczonej w neobarokowym ołtarzu głównym z 1870r. Poświadczono źródłowo liczne uzdrowienia i łaski. Wedle legendy cudowny obraz przywiózł do Raciborza Szczepan w podzięce za wybawienie z rąk husytów. W kościele ołtarze: Ukrzyżowanego Pana Jezusa z wielkim krzyżem pośrodku oraz św. Marii Magdaleny, św. Józefa i Przenajświętszej Krwi z obrazami Lammicha z 1869r. Nad chórem umieszczony obraz przedstawiający Marię przekazującą różaniec św. Dominikowi, zaś na lewo od ołtarza głównego „Objawienie św. Franciszka”. Przed kościołem postawiony w 2006r. pomnik Jana Pawła II.

Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa – ul. Warszawska

Wybudowany w l. 1934-1935 według projektu Otto Lindera ze Stuttgartu. Nieorientowany, ekspresjonistyczna forma rotundy z dużą kopułą, podtrzymywaną przez 20 żelbetonowych filarów. Od wschodu dostawiona kwadratowa wieża. W partii frontowej trzy arkady wejściowe, nad nimi rząd wąskich okien, na elewacji rzeźby dekoracyjne oraz rzeźby Emila Sutora. Ołtarz półkolisty z czarnego marmuru, nad nim figura ukrzyżowanego Chrystusa (Sutor), witraże z l. 60 XX w., odtworzone według przedwojennych wzorów.

Kościół p.w. św. Paschalisa Baylona – ul. Sudecka 27 (dzielnica Płonia)

Dawna gospoda Weinquelle (Pod winnym źródłem) z salą taneczną i ogrodem, którą w 1920r. kupili franciszkanie. Pracami adaptacyjnymi na klasztor i kościół kierował o. Ksawery Zgolik. Gospodę przebudowano na cele zakonne (nadbudowano nad nią wieżę), a salę taneczną na świątynię. W 1931r., pod kierunkiem o. Klemensa Gorzółki, według projektu brata Meinrada, kościół został powiększony o nowych chór. Od 1 stycznia 1932r. świątynia parafialna. Jedno-przestrzenna, bez cech stylowych. W l. 1935-36, według projektu Feliksa Hinssena, przy kościele wybudowano klasztor. W l. 70 XX w. prezbiterium powiększono o dawną część klasztorną.

Kościół p.w. św. Józefa – ul. Gdańska 70 (dzielnica Ocie)

Kościół zbudowany w 1938r. według projektu architekta Feliksa Hinssena, jedno-przestrzenny, orientowany, modernistyczny – tzw. Heimatstil, charakterystyczny dla

kościółów budowanych w czasach III Rzeszy. W elewacji frontowej mozaika z 1943 r. z wizerunkiem Chrystusa Dobrego Pasterza, projektu Egberta Lammersa, wykonana przez berlińską firmę Augusta Wagnera.

Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej – ul. Czynu Społecznego 8 (dzielnica Sudół)

Projekt architektoniczny neogotyckiej budowli sporządził Ludwik Schneider. Prace budowlane, pod kierunkiem mistrza Franciszka Klose, prowadzono w l. 1904-1906. Budowla jednonawowa, z krótkim wielobocznym prezbiterium i transeptem. Ramiona transeptu zamknięte trójkątnymi szczytami z tynkowanymi płycinami. Na zewnątrz świątynia opięta skarpami, ściany z cegły licówki, miejscami tynkowane blendy, fryzy arkadowe (na południowym ramieniu transeptu w postaci główek kobiecych i męskich w dawnych strojach mieszczańskich) i kostkowe wykonane z cegły kształtówki. Trójkondygnacyjna wieża z iglicą i czterema wieżyczkami. Portal główny ostrołukowy z trójkątnym szczytem zwieńczonym wimpergą oraz tarczą z datą „1906”.

Kościół p.w. Krzyża Świętego – ul. Bogumińska 73 (dzielnica Studzienna)

Kościół zbudowano w l. 1906-1907 według projektu architekta Ludwika Schneidera. Neogotycki z 35-metrową wieżą. Pierwotnie kaplica p.w. św. Jana Nepomucena. W 1933 r. dobudowano transept i prezbiterium. W 1935 r. świątynia konsekrowana z nowym wezwaniem Krzyża Św. Wnętrze nakryte sklepieniem kolebkowym z lunetami. W ołtarzu głównym mozaika grupy Ukrzyżowania z symbolami Trójcy Św., wykonana przez monachijską firmę Meyera.

Kościół p.w. św. Jadwigi – ul. Powstańców Śląskich 8 (dzielnica Markowice)

Zbudowany na miejscu starszego drewnianego w l. 1874-1877, na wzniesieniu, otoczony murem, neogotycki, konsekrowany w 1883 r. Jednonawowy z transeptem, orientowany, prezbiterium niższe od nawy głównej. Wieża w fasadzie zachodniej, w jej dolnej kondygnacji portal główny, na wyższych ostrołukowe okna z maswerkami, galeryjką i wielobocznym szczytem zwieńczonym hełmem. W sąsiedztwie neogotycka plebania.

Kościół p.w. świętych Apostołów Mateusza i Macieja – ul. Serafina Myśliwca 18 (dzielnica Brzezcie)

Świątynia położona w Brzezciu nad Odrą, od 1976 r. dzielnicy Raciborza. Kościół wzniesiony w l. 1904-1906 według projektu berlińskiego architekta Oskara Hossfelda. Modernizm i elementy secesji. Murowany z cegły licówki. Elewacja zdobiona tynkowanymi płycinami. Jednoprzestrzenny z wydzielonym prezbiterium nakrytym sklepieniem kopulastym z lunetami na gurtach, od północy boczny aneks, od południa kaplica. Nawa główna przykryta drewnianym stropem z ozdobnymi kasetonami.

W północno-zachodnim narożniku czworoboczna wieża nakryta barokowym hełmem, zwieńczona ostrosłupową iglicą. Wnętrze późnobarokowe, wiele elementów ze starszego XVII-w. kościoła rozebranego w 1907 r., m.in. ołtarz główny i boczne. Obecnie miejsce pielgrzymkowe za sprawą sarkofagu ze szczątkami świętobliwej Heleny Hoffmann (SM Dulcissimi – 1910-1936), mniszki Zgromadzenia Sióstr Maryi Niepokalanej, którą Kościół katolicki ogłosił Sługą Bożą (proces beatyfikacyjny trwa od 1999 r.). Klasztor zgromadzenia usytuowany przy kościele.

SZTUKA SEPULKRALNA

Cmentarz parafii św. Jana Chrzciciela – ul. Morawska

Położony tuż obok świątyni, najstarsza istniejąca raciborska nekropolia z licznymi ciekawymi przykładami sztuki sepulkralnej, m.in. z nagrobkami przyściennymi z elementami neogotyckimi i polichromiami. Szczególną uwagę zwraca monumentalny neogotycki nagrobek rodziny Kokeš & Jungblut z centralnie usytuowanym postumentem, na którym umieszczono rzeźbę Maryi z Dzieciątkiem, na bocznych kolumnach postacie świętego Józefa i św. Elżbiety z małym Janem Chrzcicielem, na frontowych ścianach rzeźbione wieńce z szarfami. Nagrobek otoczony jest kutą kratą. Dwie XIX-wieczne kaplice, w tym murowana św. Jana Nepomucena – oratorium grobowe pierwszego proboszcza ks. Andrzeja Kubiczka (pochówek nie przetrwał). Od południa fragment muru cmentarnego z bramą wjazdową z kutą kratą.

Cmentarz „Jeruzalem” – ul. Ocicka

Założony w 1894 r., parafialny, poszerzony w latach 30. XIX w., otoczony ceglany murem, przy wejściu głównym kaplica pogrzebowa i budynek administracji, w ciągu murów kapliczka neogotycka, zachowane liczne nagrobki z XIX i początku XX w. Najciekawsze monumentalne klasycystyczne grobowce rodzin Riedinger i przemysłowców Sobotzick. Ten pierwszy nawiązuje do wzorców antycznych, obecnie w ruinie.

Cmentarz ewangelicki – ul. Starowiejska

Założony w 1910 r., otoczony ceglany murem, z modernistyczną jednoprzestrzenną, czteroprzęsłową kaplicą pogrzebową z wieżyczką, przed którą zachował się pomnik ku czci żołnierzy (raciborskich protestantów) poległych w czasie I wojny światowej, na tumbie tablice inskrypcyjne z imionami i nazwiskami oraz hełm żołnierski. Przy bramie dawny dom grabarza i powiązane z nim szklarnie.

Park im. Miasta Roth – ul. Opawska

W części zachodniej obejmuje dawny cmentarz katolicko-ewangelicki, istniejący od 1807 r. do lat 50. XX w. (ostatnie pochówki w 1945 r.). Nagrobki zlikwidowano, rozebrano także kaplicę. Przy starym szpitalu cenna, wykonana z białego marmuru, rzeźba nagrobna przedstawiająca kobietę w luźnej sukni ze spuszczoną głową wspartą na

dłoni opartej na nieobrobionym kamieniu, umieszczona na czworobocznym cokole – niegdyś ozdoba grobu Ludwika Reinera (zm. w 1915 r.). W podstawie widoczne nazwisko twórcy R. Felderhoffa.

Cmentarz parafii św. Mikołaja – ul. Głębczycka

Na cmentarzu monument poświęcony poległym żołnierzom I wojny światowej pochodzącym ze starowiejskiej parafii. Stojący na podium sarkofag z inskrypcją na ścianie frontowej, na sarkofagu rzeźba konającego Chrystusa (pierwotnie pieta w klasycznej postaci, w 1945 r. rzeźba Maryi została zniszczona), obok forma bramy triumfalnej ujęta filarami na cokołach, między którymi są umieszczone tablice, dziś bez inskrypcji, dawniej z nazwiskami poległych, nad nimi prostokątne płaskorzeźby, przedstawiające po jednej stronie stary cmentarz, zaś po drugiej postać umierającego żołnierza. Całość zwieńczona poprzeczną listwą z wypukło rzeźbionymi datami: 1914-1918, między którymi widnieje napis „Pro patria”.

KLASZTORY

Dawny klasztor franciszkanów – ul. Londzina 16

Pierwszy klasztor franciszkanów stanął w końcu XV w. na Bosaczu. Po zniszczeniu go przez pożar w 1519 r. nie został już odbudowany. Budowla przy ul. Londzina, dziś przeznaczona na cele magazynowe, stanęła w l. 1689-1692. Typowe założenie klasztorne na planie czworoboku z wirydarzem, mocno przekształcone w XIX i XX w., zachowały się tylko piętrowe skrzydła południowo-wschodnie i południowo-zachodnie, przykryte wysokimi dachami dwuspadowymi. Po sekularyzacji konwentu w 1810 r. obiekt służył jako budynek szkolny dla gimnazjum, a potem koszary i lazaret wojskowy. Dawniej do klasztoru przylegał trójnawowy barokowy kościół p.w. św. Wacława i Aniołów Stróżów, konsekrowany w 1707 r., zburzony po 1823 r.

Klasztor Zgromadzenia Misyjnego Służebnic Ducha Świętego

Annuntiata – ul. Starowiejska 152

Dawna bezalkoholowa restauracja Edelweiss (Szarotka), w 1921 r. przejęta przez zakon, zaadaptowana na klasztor, obiekt modernistyczny, czterokondygnacyjny, dach wysoki wielospadowy zwieńczony wieloboczną sygnaturką z krzyżem, na zapleczu współczesna kaplica oraz dodatkowe skrzydło klauzury.

FIGURY

Kolumna Maryjna – Rynek

Wyjątkowej klasy zabytek. Wyszedł w 1727 r. spod dłuta Jana Melchiora Österreicha jako wotum dziękczynne z fundacji Marii Elżbiety Gaschin i rajców raciborskich za

uratowanie miasta przed epidemią cholery. Trójboczny kamienny cokół o wklęsłych bokach i ściętych narożnikach, ustawiony na dwustopniowej podstawie, nad nią nadstawa z herbami fundatorów ujęta trzema postaciami świętych: Marceli papież (patron Raciborza), św. Florian (orędownik na czas pożarów) i św. Sebastian (patron od morowego powietrza). Na cokole kartusze herbowe z aniołkami oraz inskrypcje. W zwieńczeniu posąg Matki Boskiej Niepokalanie Poczętej. Kolumna cudem ocalała w 1945 r., choć cała okoliczna zabudowa legła w gruzach. Jest z nią związana osobliwa przepowiednia, wedle której Racibórz zaleje woda, jeśli ktokolwiek odważy się kopać wokół postumentu.

Figura św. Jana Nepomucena – Rynek

Barokowa, kamienna rzeźba z XVIII w., ustawiona na murowanym cokole (1877) przy fasadzie kościoła św. Jakuba.

Figura św. Jana Nepomucena – pl. Długosza

Z 1. poł. XVIII w., przeniesiona tu z dziedzica klasztoru sióstr dominikanek, późnobarokowa, odnowiona w 1851 r. i l. 90. XX w. Czworokątny kamienny cokół o wyrzuszonych dwóch bokach, czterostopniowa podstawa, kamienny posąg świętego udzielającego jałmużny biedakowi, postacie wsparte na skłębionych obłokach z aniołkami, z przodu płaskorzeźbiony herb i inskrypcja.

Figura św. Jana Nepomucena – ul. Bosacka

Z 1733 r., dzieło Jana Melchiora Österreicha z fundacji hrabiego Sobcka – pana na raciborskim zamku i jego żony Maksymiliany, późnobarokowa, kamienna, na trójstopniowej podstawie czworoboczny cokół i czworoboczna nadstawa z herbem fundatorów i tablicą inskrypcyjną, święty wsparty na obłoku w otoczeniu aniołów.

Figura św. Jana Nepomucena – ul. Warszawska

Umieszczona przy kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa, pierwotnie usytuowana przy mostku na nieistniejącej już rzece Psince. Ludowa z XVII/XVIII w.

Figurka św. Jana Nepomucena – ul. Londzina

Kamienna polichromowana na prostym murowanym cokole. Jak chce tradycja, wskazuje wejście do nieistniejącego już kościoła franciszkańskiego, pierwotnie późnobarokowa, z 1. połowy XVIII w., obecnie eksponowana jest kopia XIX-wiecznej rzeźby drewnianej. Oryginał figury XIX-w. znajduje się w zbiorach Muzeum w Raciborzu.

Pomnik Zgody – ul. Głubczycka

Murowany z cegły w formie słupa zwieńczonego kapliczką z figurką św. Jana Nepomucena (eksponowana kopia, oryginał w zasobach Muzeum w Raciborzu), przykryta daszkiem, stoi od XIX w. po zburzeniu starszej kaplicy, w której znajdował się obraz przedstawiający scenę pojednania na Starej Wsi biskupa wrocławskiego Tomasza II i księcia Henryka IV Probusa.

Figura św. Jadwigi – ul. Bogumińska 73

Modernistyczna z 1913 r., stojąca przy kościele w Raciborzu Studzieniej na wieloczęściowym postumencie z inskrypcją w języku niemieckim.

KAPLICZKI I KRZYŻE

Brzeska 76 – kapliczka św. Urbana, zbudowana w 1877 r., domkowa na rzucie prostokąta, od frontu zamknięta trójkątnym szczytem, wejście zamknięte łukiem, wewnątrz drewniana figura patrona.

Al. Jana Pawła II (dawniej ul. Magdaleny) – kapliczka murowana i tynkowana z przełomu XVIII-XIX w., zbudowana na rzucie kwadratu, przykryta dwuspadowym dachem z krzyżem, sklepienie żaglaste, ściana frontowa zwieńczona trójkątnym szczytem, wejście zamknięte łukiem, flankowane dwoma pilastrami.

Mariańska 14 – murowana z poł. XIX w., zbudowana na rzucie połowy koła, sklepiona konchowo, od frontu zamknięta trójkątnym szczytem, wejście półkoliste, we wnętrzu ludowa barokowa figura św. Jana Nepomucena.

Mikołowska – od strony Płoni, przy linii kolejowej Racibórz–Kędzierzyn Koźle, krzyż z płaskorzeźbą Matki Boskiej na cokole, stojący na miejscu nekropolii ofiar epidemii cholery z lat 30. XIX w., nakryty kamiennym daszkiem.

Rybnicka 15 – kapliczka domkowa na rzucie półkola, z XIX w., sklepiona konchowo, od frontu zwieńczona trójlistnym szczytem z półpełną figurą Boga Ojca, poniżej wstęga z napisem „PAX huic Domui”.

Rybnicka 37 – murowana z 2. połowy XVIII w., p.w. św. Jakuba, zbudowana na rzucie półkola, sklepiona konchowo, fasada zwieńczona szczytem o wykroju falistym. We wnętrzu rzeźba patrona pochodząca z kościoła bożogrobców p.w. świętych Piotra i Pawła na Nowym Mieście, rozebranego w 1823 r., pod figurą kamienny kroksztyn z inskrypcją.

Rzemieślnicza – z 2. poł. XIX w., domkowa murowana, zbudowana na planie kwadratu, wejście zamknięte ostrym łukiem, w narożnikach pilastry, pod gzymsem ornament kostkowy, dach zwieńczony kamiennym krzyżem, we wnętrzu ludowa figura Chrystusa Frasobliwego.

Studzienna 20 – kapliczka słupowa z XIX w., murowana, nakryta dwuspadowym daszkiem wspartym na 4 toskańskich kolumnkach połączonych gzymsem z półkolistymi wycięciami, w przeźroczu figurka św. Urbana z 1912 r.

Sudecka 27 – krzyż kamienny z postacią Chrystusa ufundowany w 1920 r. przez Kółko Rolnicze z Płoni, na postumencie nisza z figurą św. Franciszka.

Szkolna – róg Fabrycznej – z 1. poł. XIX w., domkowa, murowana z cegły, wejście flankowane dwoma kanelowanymi pilastrami o korynckich kapitelach, nad nimi belkowanie z trójkątnym przyczółkiem, w nim wieniec laurowy ze wstęgą, wejście zamknięte łukiem trójlistnym, wspartym na kroksztynach, we wnętrzu figura Chrystusa Męczennika ufundowana w 1900 r. przez rodzinę Grzonka.

Szkolna 46 – domkowa z poł. XIX w., tynkowana, sklepienie żaglaste, fasada zamknięta trójkątnym szczytem flankowanym sterczynami, pośrodku półkolista nisza z figurką Chrystusa Dobrego Pasterza, wejście zamknięte łukiem spłaszczonym, wewnątrz figurka św. Jana Nepomucena.

Wiatrakowa 5 – domkowa z XIX w., elewacja licowana cegłą klinkierową, ściana frontowa flankowana pogrubionymi pilastrami, nad którymi dwie kamienne kule, zamknięta trójkątnym szczytem, wejście półkoliste, a nad nim ornament ze skośnie ułożonej cegły, wewnątrz ołtarz z figurą Serce Pana Jezusa.

Wiejska – domkowa z 1899 r. p.w. św. Urbana, tynkowana, zbudowana na planie prostokąta, ściana frontowa przechodzi w trójkątny szczyt zwieńczony sygnaturką z dzwonem, w szczycie wnęka na figurkę, wejście zamknięte półkoliście.

Wschodnia 9 – domkowa z przeł. XIX i XX w., murowana z cegły, szczyt półkolisty, wejście zamknięte półkoliście otoczone wałkiem, flankowane pilastrami zakończonymi kamiennymi daszkami namiotowymi, licowana czerwoną cegłą, skromna dekoracja wykonana z białej cegły glazurowanej.

OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ

Starostwo – ul. Klasztorna 6

Budynek z początku lat 30. XX w., wzniesiony na szkołę rolniczą i zakład doradztwa gospodarczego, po 1945 r. internat studentów Studium Nauczycielskiego, potem własność raciborskiej Cukrowni, następnie siedziba Urzędu Rejonowego, a obecnie Starosty, Zarządu oraz Rady Powiatu. Dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, modernistyczny z cechami funkcjonalizmu. Zachował niezmienny wygląd zewnętrzny od chwili powstania.

Starostwo – pl. Okrzei 4 i 4a

Dawny klasztor sióstr sercanek, wzniesiony w 1904 r., neogotycki, dawniej z kaplicą (obecnie nie istnieje), po wojnie dom dziecka, internat, obecnie siedziba referatów Starostwa Powiatowego oraz Powiatowego Urzędu Pracy. Zachowane liczne detale architektoniczne. W elewacjach widoczne współczesne przekształcenia – nadbudowana jedna kondygnacja oraz szyby windowy.

Urząd Miasta – ul. Batorego 6

Dawna fabryka czekolady „Roka”, należąca do firmy Franza Sobotzicka. Zbudowana na przełomie XIX/XX w., w latach 30. XX w. mocno przekształcona i zaadaptowana na potrzeby policji oraz miejskich agend. Po II wojnie światowej aż do chwili obecnej siedziba władz miejskich. Budynek trzykondygnacyjny, z suterrenami i użytkowym poddaszem, trzynastoosiowy z dachem mansardowym z ozdobnie ukształtowanym portalem bramnym flankowanym dwiema kolumnami. Wokół (ul. Czekoladowa) kompleks modernistycznych trzy i czterokondygnacyjnych budynków mieszkalnych dla pracowników zakładu (tzw. dwór Sobotzicka).

Urząd Stanu Cywilnego – ul. Wileńska 7

Dawna plebania raciborskiej gminy ewangelicko-augsburskiej (na miejscu obecnie istniejącej Państwowej Szkoły Muzycznej stał kościół ewangelicki), zbudowana w l. 1909-1911 według projektu Jürgena Krögera, dwukondygnacyjna, półmodernistyczna, murowana z czerwonej cegły, tynkowane elementy dekoracyjne, dach mansardowy, ryzalit w elewacji bocznej. Nad wejściem ozdobny portal zamknięty półkoliście, flankowany kolumnami z jońskimi kapitelami. Nad portalem okno – tzw. okulus. W sąsiedztwie ciekawostka – stara latarnia uliczna, pierwotnie gazowa, jedyna taka zachowana w Raciborzu.

Urząd Skarbowy – ul. Drzymały 32

Dawny dom mieszkalny wzniesiony w l. 80 XIX w. przez kupców Samoje, w 1899 r. kupiony przez fabrykanta czekolady Sobotzick'a, gruntownie przebudowany na willę z salą koncertowo-balową oraz ogrodem, parkiem i oranżerią na zapleczu. Po tej modernizacji, w holu wejścia głównego (dawny westybul), zachowały się kariatydy i secesyjna polichromia z motywami roślinnymi. W 1929 r. willę po zbankrutowanych Sobotzickach przejęła raciborska cukrownia, a od niej Bank Prowincji, który dokonał adaptacji wewnątrz na potrzeby obiektu użyteczności publicznej (m.in. wysoki strych przeznaczono na biura, z dachu zdjęto kunsztowną balustradę). Od strony ul. Sienkiewicza dobudowano dwupiętrowe skrzydło z nowoczesną salą operacyjną na parterze, a od strony pl. Jagiełły skrzydło trzypiętrowe. Elewacji nadano prosty modernistyczny wygląd. W 1940 r. budynek przejęła administracja skarbu III Rzeszy. W 1945 r. został zajęty przez Narodowy Bank Polski i Urząd Skarbowy.

Sąd Rejonowy – ul. Nowa 29

Późnoklasycystyczny budynek wzniesiony w 1826 r. według projektu Karla Friedricha Schinkla. Obiekt wybudowany na potrzeby Wyższego Sądu Krajowego Prowincji Górnośląskiej, od tego momentu bez przerwy użytkowany przez wymiar sprawiedliwości. Jest jednym z najciekawszych przykładów niemieckiego klasycyzmu na Górnym Śląsku. Widać w nim charakterystyczne dla tego stylu wpływy budowli rzymskich, greckich i renesansowych. W 1846 r., podczas swojej wizyty w Raciborzu, gmach ten do wybitnych dzieł architektonicznych zaliczył król pruski Fryderyk Wilhelm II. Dziś zachowany pełny zewnętrzny wystrój architektoniczny. Dwupiętrowy, piętnastoosiowy, płytki siedmioosiowy ryzalit zwieńczony trójkątnym tympanonem, dach płaski, czterospadowy, przy elewacji frontowej podwyższony podjazd dwubiegowy, w sieni sklepienia żaglaste, na piętrze zdobiona boazeriami sala rozpraw. Układ pozostałych wnętrz pierwotny.

Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich – ul. Wojska Polskiego 24

Monumentalny budynek wzniesiony w l. 1889-1892 dla wyższego sądu krajowego w Raciborzu. Trzykondygnacyjny, prezentujący neorenesans niderlandzki (styl północnoniemiecki). Murowany z czerwonej cegły, kamienne elementy dekoracyjne,

wysoki dach wielospadowy pokryty dachówką, naroża zaakcentowane ryzalitami zwieńczonymi trójkątnymi uskokowymi szczytami (w nich daty rozpoczęcia i zakończenia budowy). Do elewacji tylnej przylega prostopadłe wydłużone skrzydło (dawne sale rozpraw). Zachowane liczne detale architektoniczne. Ozdobny portal z dekoracją ornamentalną i maskaronem jako zwornikiem, flankowany kolumnami dekorowanymi ornamentem okuciowym. Obramienia i podziały okienne z piaskowca. Duże drewniane, bogato zdobione drzwi wejściowe.

Zakład Karny – ul. Eichendorffa 14

Neogotycki, zbudowany w l. 1845-1851, zasiedlony nieprzerwanie od 25 sierpnia 1851 r. Do wybuchu I wojny światowej był pruskim wzorem więzienia celkowego, zdolnym pomieścić początkowo 520 skazanych. Wzorem dla budowniczego Busse były zakłady w: Pentoville koło Londynu, Wrocławiu, Berlinie i Münster. Charakterystyczna dla raciborskiego więzienia jest zabudowa w kształcie krzyża, który tworzą trzy bloki z celami dla więźniów o powierzchni 7-8 m kw., otoczone murem z wieżami strażniczymi. Od strony ul. Eichendorffa znajduje się budynek administracyjny, mieszczący niegdyś także małe więzienie dla kobiet i kaplicę. W trzykondygnacyjnym bloku głównym, stanowiącym trzon krzyża, wykonywano dawniej karę według systemu pensylwańskiego, w dwóch bocznych, według zasad auburnskich, co umożliwiała przechodzenie więźnia od ścisłej izolacji do łagodniejszego rygoru – wspólnego pobytu i pracy z innymi. Więzienie stale unowocześniano. Górująca nad budynkami czworoboczna 35-metrowa wieża zakończona krenelazem pełniła rolę wieży ciśnień.

Archiwum Państwowe – ul. Solna 24

Czterokondygnacyjny budynek wzniesiony w 1901 r. dla konwentu Zgromadzenia Sióstr św. Elżbiety (elżbietanek), usuniętych stąd w l. 50 XX w. Potem przekształcony na przedszkole, obecnie siedziba Archiwum Państwowego w Katowicach – Oddział w Raciborzu. Neogotycki, zachowane liczne detale architektoniczne. Murowany z czerwonej cegły z tynkowanymi płycinami, dach półmansardowy. W elewacji frontowej, na wysokości dawnej kaplicy, płaskorzeźba św. Elżbiety rozsypującej róże – patronki zgromadzenia. Ryzalit zwieńczony trójkątnym ostrym szczytem, zdobiony pinaklem i tynkowanymi płycinami.

Raciborskie Przedsiębiorstwo Inwestycyjne – ul. Lecznicza 7

Pierwotnie budynek szpitalny, wzniesiony w 1802 r. jako miejski instytut leczniczy. Dwukondygnacyjny, we wnętrzu tablica inskrypcyjna z 1805 r., przebudowany w 1855 r. Z chwilą oddania do użytku nowego szpitala przytułek, dziś siedziba RPI. Bez cech stylowych, w przyziemiu sklepienia na gurtach, wysoki dwuspadowy dach z ośmioboczną wieżyczką z 1829 r. w kalenicy, zwieńczoną baniastym hełmem.

Szpital miejski – ul. Bema 5

Środkowa część korpusu wzniesiona w l. 1895-1897 w stylu neogotyckim. W 1902 r. dobudowano skrzydła północne i południowe, a w l. 1908-1910 skrzy-

dło wzdłuż dawnego cmentarza, a dziś Parku im. Miasta Roth. Obiekt nie użytkowany. Trzykondygnacyjny. Murowany z czerwonej cegły. Zachowane proste elementy dekoracyjne. W korpusie głównym ryzality zakończone trójkątnymi szczytami.

Bank Spółdzielczy – ul. Klasztorna 3

Budynek oddany do użytku w 1910 r., wzniesiony z czerwonej klinkierowej cegły, mieścił żeński przytułek św. Łazarza oraz męski p.w. Ciała Chrystusowego, po 1945 r. użytkowany przez wojskową komendę uzupełnień, potem służbę zdrowia, obecnie gruntownie odnowiony i zaadaptowany na potrzeby raciborskiego Banku Spółdzielczego (finalista ogólnopolskiego konkursu „Modernizacja roku 2005”). Półmodernizm, wg innych autorów budynek nosi cechy neogotyku i secesji. Trzykondygnacyjny z użytkowym poddaszem, naczółkowy i czterospadowy dach z lukarnami. W elewacji frontowej płaskorzeźba z biblijną sceną „Bogacz i ubogi Łazarz”.

Poczta – pl. Dworcowy 14

Budynek dawnego cesarskiego urzędu pocztowego, dziś Poczta Polska, oddany do użytku w 1889 r. Prezentuje cechy neorenesansu flamandzkiego i modernizmu. Dwukondygnacyjny, murowany z czerwonej cegły. Dwa ryzality z trójkątnymi szczytami oraz ozdobny kamienny detal. W ryzalitach na parterze trójdzielne okna zamknięte łukowo z płaskorzeźbami o motywach groteski. Portal flankowany kolumnami, zwieńczony trójkątnym przyczółkiem. W 1933 r. obiekt zmodernizowany i rozbudowany o skrzydło usytuowane wzdłuż ul. Pocztowej. Pierwotnie wejście główne znajdowało się w środkowej części frontonu, dziś w wieży – w narożu pl. Dworcowego i Pocztowej – w miejscu styku skrzydeł.

Hotel Polonia – pl. Dworcowy 16

Zbudowany w 1850 r., dawniej Knittel's Hotel. Działa nieprzerwanie od ponad 150 lat, najstarszy tego typu obiekt w Raciborzu. Trzykondygnacyjny, eklektyczny z elementami secesji. W 1. poł. XX w. z pierwotnej bryły rozebrano skrzydło narożne od strony ul. Dworcowej (dziś Mickiewicza) z trójkątnym wykuszem przypominającym wieżę, włączając do kompleksu oficynę sąsiedniej kamienicy. Zachowane liczne detale architektoniczne, naczółki okienne prostokątne i półkoliste, zdobione ornamentami o motywach roślinnych. We wnętrzu sztukaterie i oryginalna klatka schodowa, gruntownie odnowiony w 1999 r., za co otrzymał wyróżnienie w ogólnopolskim konkursie „Modernizacja roku 1999”.

Komenda Rejonowa Państwowej Straży Pożarnej – ul. Reymonta 8

Obiekt w użytkowaniu strażaków od 1917 r. Wcześniej znajdowała się tu rzeźnia miejska, po której pozostały nieliczne zabudowania na granicy z posesją nr 10. Z pierwotnych obiektów pożarniczych zachowała się ceglana wieża strażacka – tzw. wspinialnia służąca do suszenia węży.

Koszary huzarskie – ul. Zamkowa 13

Wybudowane w l. 1868-1877. Obiekt czterokondygnacyjny, neogotycki, mieszczący pierwotnie kwaterę dowództwa i mieszkania. Na elewacjach zachowane nieliczne detale architektoniczne. W sąsiedztwie usytuowane parterowe budynki stajni i ujeżdżalni. Cały kompleks obecnie w ruinie. Na wewnętrznych ścianach ujeżdżalni zachowana polichromia upamiętniająca bitwy (od czasów Napoleona do I wojny światowej), w których brali udział raciborzanie, wszystkie w złym stanie, wymagające konserwacji. Wykorzystano motywy przedstawiające wizerunki huzarów i ułanów, nad wejściem krzyż żelazny. W pobliżu, nad brzegiem Odry, strzelnica.

Śląski Oddział Straży Granicznej – ul. Dąbrowskiego 2

Koszary wzniesione na pocz. XX w. dla piechoty (Infanteriekaserne), po zakończeniu I wojny światowej stacjonowały tu rozjemcze oddziały włoskie nadzorujące przygotowania do plebiscytu, potem policja, przed II wojną światową oddziały przeciwpancerne Wehrmachtu, a po 1945 r. Wojska Ochrony Pogranicza, obecnie Straż Graniczna. Pierwotne wejście znajdowało się od ul. Stalmacha. Zachowany czterokondygnacyjny budynek kwatery głównej, bez cech stylowych; budynek gospodarczy z kantyną i jadalnią, eklektyczny, z centralnym ryzalitem w elewacji głównej, wielospadowym dachem, ponadto budynek magazynowo-garażowy o cechach neogotyku.

Hala targowa – pl. Targowy

Zbudowana po 1821 r. na terenie należącym do 1810 r. do klasztoru dominikanów, potem przeznaczonym na koszary ułanów śląskich. Służyła pierwotnie jako ujeżdżalnia. Wzniesiona na planie wydłużonego prostokąta, dwuspadowy dach, okna na jednym poziomie, zamknięte półkoliście. Obok, przy ul. Podwale, zachowany budynek stajni ułańskich, mogących pomieścić 152 konie. Po 1945 r. użytkowany jako warsztaty Zespołu Szkół Budowlanych.

Dom bractwa strzeleckiego – ul. Łąkowa

Wzniesiony w 1896 r. przez raciborskie bractwo strzeleckie, w 1911 r. powiększony o obszerną salę. Niegdyś największy lokal Raciborza, zdolny pomieścić 2 tys. osób. Dawniej w sąsiedztwie znajdowała się strzelnica. Po II wojnie światowej klub fabryczny Rafako. Obiekt jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, styl eklektyczny – romantyczno-uzdrowiskowy. Zachowany detal architektoniczny, w tym drewniane elementy dekoracyjne. Elewacja z czerwonej cegły z dekoracyjnymi elementami tynkowanymi i piętrowym ryzalitem. W północno-wschodnim narożniku okrągła baszta ze spiczastym hełmem. Część boczna parterowa z piętrowym ryzalitem, dachy wysokie dwuspadowe z naczółkami, w szczytach dekoracja laubzegowa.

Restauracja „Zamek” – ul. Zamkowa

Dawniej Bootshaus – położony na podzamczu, tuż nad Odrą, przedwojenny dom Ruderverein Ratibor (raciborskiego klubu wioślarskiego). Wzniesiony w konstrukcji szachulcowej w 1913 r. Autorem projektu był Paul Lachmann, członek klubu. Obiekt

dwupoziomowy. Na górze znajdowały się pomieszczenia klubowe, pokój zarządu, sala na imprezy mogąca pomieścić około 100 osób oraz bar. Niższa kondygnacja użytkowana od 1924 r., przeznaczona na skład łodzi, długa na 18 m, zdolna pomieścić tzw. ósemki. W l. 90 XX w. zrujnowana po wojnie przystań została odbudowana i zaadaptowana na cele restauracyjne. Brak wyraźnych cech stylowych.

Raciborskie Centrum Kultury – ul. Chopina 21

Stoi na miejscu domu mieszczańskiego, który w 1809 r. wydzierżawił Jan Lorenc Jaschke i urządził tu restaurację. W 1824 r. dom stał się jego własnością. Został gruntownie przebudowany. W nowym lokalu, 29 maja 1846 r., koncertował Franciszek Liszt, a w 1850 r. Johann Strauss syn z orkiestrą. W okresie międzywojennym był tu hotel „Dom niemiecki” (Deutsches Haus). W 1945 r. budynek został zniszczony. Po wojnie odbudowany, obecnie siedziba RCK. Wewnątrz największa w mieście sala koncertowa. W centralnej części elewacji ryzalit zakończony trójkątnym szczytem, a w nim charakterystyczne dla architektury pałacowej XVII-XIX w., sięgające podłogi okna tzw. porte-fenêtre.

Dom Kultury „Strzecha” – ul. Londzina 38

Trzykondygnacyjny budynek eklektyczny z końca l. 90. XIX w. Parter zdobiony rystyką, okna drugiej kondygnacji ujęte w kanelowane pilastry, zamknięte naczółkami i wsparte na balustradach. Wewnątrz sala koncertowa. W 1911 r. „Strzecha” stała się polskim domem narodowym. W l. 1920-1921 działał tu komisariat plebiscytowy. W okresie międzywojennym rozwijał się tu ruch sokoli. Na budynku tablica upamiętniająca zasługi „Strzechy” jako instytucji krzewiącej kulturę polską w okresie międzywojennym, także wyraz hołdu dla mieszkańców ziemi raciborskiej, którzy oddali swe życie w walce o polskość, o wyzwolenie społeczne i narodowe.

Młodzieżowy Dom Kultury – ul. Stalmacha 12

Budynek z l. 90. XIX w., część dawnego kompleksu browarnianego Kaula, mieścił pierwotnie restaurację. Przylegał do niej browar, a w sąsiednim parku jordanowskim znajdował się ogród piwny. Obiekt eklektyczny, trzykondygnacyjny z wyodrębnioną klatką schodową. Boniowany parter, okna drugiej kondygnacji ozdobione trójkątnymi naczółkami, w trzeciej ujęte w pilastry.

Dom św. Notburgi – pl. Jagiełły 1-3

Kompleks oddany do użytku w 1892 r. Zbudowany na planie zbliżonym do litery „L”. Czterokondygnacyjny, murowany z czerwonej cegły, rozbudowany w l. 1894 i 1902. Ciekawy przykład architektury neogotyckiej z zachowanym ceglany detalem architektonicznym. W elewacji frontowej ryzality zwieńczone szczytami i pinaklami, w skrzydle wschodnim dobudówki. Skrzydło północne nakryte wysokim dwuspadowym dachem, główne dachem mansardowym. Neogotycka kaplica z 1902 r., projekt Jana Affy, ołtarz główny z pracowni Ferdynanda Stuffera z Tyrolu. Kompleks mieści obecnie Dom Pomocy Społecznej prowadzony przez Zgromadzenie Sióstr Maryi Niepokalanej.

Śląskie obserwatorium geofizyczne PAN – ul. Chłopska 1

Obiekt, powstały w 1927 r., znajduje się na niewielkim wzniesieniu naprzeciw kościoła Matki Bożej. Był elementem pierwszej europejskiej stałej sieci stacji sejsmologicznych. Jako pierwszy badania prowadził tu znany niemiecki sejsmolog prof. Carl Mainka, wykładowca uniwersytetów w Strasburgu i Getyndze. Skonstruowane przez niego sejsmografy notowały trzęsienia ziemi z całego świata. Urządzenia te znajdują się w obserwatorium do dziś, a o znacznym dorobku Mainki świadczą liczne zachowane dokumenty, w tym szklane klisze z czynionych przez niego obserwacji astronomicznych. Obecnie działającemu tu Śląskiemu Obserwatorium Geofizycznemu patronuje Instytut Geofizyki Polskiej Akademii Nauk. Nowocześniejsze urządzenia nadal rejestrują większość światowych wstrząsów, np. japońskich. W specjalnie przygotowanej sali ekspozycyjnej można oglądać szereg zabytkowych przedmiotów, m.in.: magnetografy, urządzenia geoelektryczne, galwanometry, zestaw do rejestracji prądów tellurycznych, komplet sejsmometrów, starsze sejsmografy rejestracji analogowej, zegar wahadłowy do czasowania konstrukcji Mainki, radio do odbioru sygnałów czasu. Są też zapisy wstrząsów, zdjęcia oraz literatura. Prezentowany aparat do pomiaru oporności gruntu wykorzystywany był przez polską ekspedycję na Spitsbergen. Budynek drewniany w stylu modernistycznym, zaprojektowany przez Konrada Wachsmanna.

Zajazd biskupi – ul. Londzina 45

Dawny zajazd wybudowany w l. 1784–1787 z palonej cegły, dwukondygnacyjny. Wzmiankowane prawo pędzenia i wyszynku wódki. Przy podwórzu stała wozownia, piwnica do nafty, szopa na drewno i węgiel. Założony na planie prostokąta z sienią na osi. Dwukrotnie przebudowany na przełomie XVIII i XIX w. oraz w poł. XIX w. Po zaniechaniu pierwotnej funkcji służył jako dom mieszczański. Zachowany drewniany ganek, dach polski, łamany pokryty dachówką, w pomieszczeniach parteru sklepienia żaglaste na gurtach.

Apteka „Pod łabędziem” – pl. Wolności 13

Kamienica stojąca na miejscu budynku warownego, jak chce XIX-wieczna tradycja, należącego do zakonu rycerskiego (templariuszy?). Zbudowana w l. 80/90 XIX w., eklektyczna z elementami neorenesansu, z zachowanym detalem architektonicznym. Czterokondygnacyjna, boniowany parter, przełamanie fasady zaakcentowane dwukondygnacyjnym narożnym wykuszem z bogatą dekoracją sztukatorską w formie groteski, wieńców laurowych, na nim rzeźbiona figura łabędzia, ścięty narożnik, w zwieńczeniu fryz z wolich oczu i attyka,

Biurowiec „Batory” – ul. Batorego 5

Budynek z 2. poł. XIX w., początkowo wytwórnia obuwia „Silesia”, później skład spożywczy, a następnie kaszarnia wraz z przyległym młynem. Na pocz. XXI w. gruntownie zmodernizowany, obecnie biurowiec. Cechy eklektyczne. Trzykondygnacyjny z użytkowym poddaszem.

Cech Rzemiosł Różnych – ul. Kilińskiego 2

Dawny dom parafialny gminy ewangelicko-augsburskiej, mieszczący także przedszkole. Dwukondygnacyjny, zbudowany po 1911 r., półmodernizm, tynkowane elementy dekoracyjne, prostokątny ryzalit w elewacji frontowej i dwa w tylnej.

PKO Bank Polski – ul. Mickiewicza 2a

Modernistyczny budynek oddany do użytku w 1936 r. na potrzeby miejskiej kasy oszczędnościowej. Pięciokondygnacyjny. Zniszczony w 1945 r., po odbudowaniu przeznaczony na banki, obecnie siedziba PKO BP. W elewacji frontowej od strony Rynku herb Raciborza.

Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna – ul. Kasprowicza 12

Willa secesyjna zbudowana w l. 1910-1920, pierwotnie dla prezydenta prowincji, potem dom nadburmistrza (prezydenta) Raciborza. Dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, zachowane liczne detale architektoniczne, ryzalitty, tarasy oraz pierwotne ogrodzenie. Dach mansardowy.

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – ul. Słowackiego 55

Budynek wzniesiony w 1954 r. na fundamentach projektowanego w 1935 r. polskiego gimnazjum żeńskiego. Na zlecenie Związku Polaków w Niemczech oraz Związku Polskich Towarzystwa Szkolnych plany przygotował katowicki architekt Tadeusz Michejda. Budowa szkoły została przerwana przez Niemców. Po dokończeniu została nazwana „Pomnikiem pokoju”. Mieściło się tu Studium Nauczycielskie, obecnie główny gmach raciborskiej PWSZ z rektoratem. Proste formy architektury współczesnej. Z krytą pływalnią, salą gimnastyczną oraz akademikiem współtworzy kampus akademicki.

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – Instytut Sztuki – ul. Cecylii 10

Budynek ukończony w 1910 r. Dawna szkoła powszechna dla dziewcząt. Trzykondygnacyjny. W suterenie znajdowały się pierwotnie sale do nauki prowadzenia gospodarstwa domowego. Po 1945 r. SP 1 na Ostrogu, potem liceum medyczne, Zespół Szkół Mechanicznych, a obecnie PWSZ. Modernizm. W elewacji bocznej ryzalit z oknami usytuowanymi uskokowo, pierwotnie znacznie wysunięty przed lico budynku, obecnie zakłócony dwoma współcześnie dobudowanymi elementami. Elewacje licowane czerwoną cegłą, zdobione tynkowanymi płycinami.

I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprowicza – ul. Kasprowicza 11

Czterokondygnacyjny gmach oddany do użytku w 1912 r., pierwotnie dla zakładu głuchych, z 14 salami lekcyjnymi, aulą służącą do odprawiania nabożeństw oraz w części wschodniej założenia salą gimnastyczną z 1934 r. Od 1945 r. liceum ogólnokształcące. Wczesny półmodernizm, w elewacji zachowane płyciny dekoracyjne, ryzalitty w ele-

wacji frontowej i tylnej, od północnego wschodu przybudówka, dach wielospadowy z lukarnami, pod nim fryz kostkowy, dwa współczesne łączniki, zachowane pierwotne ogrodzenie, sala gimnastyczna parterowa, modernistyczna.

II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza – ul. Kardynała Wyszyńskiego 3

Budynek z 1928 r. – dawna szkoła im. Proskego, nadprezydenta Rejencji Opolskiej. Obok sala gimnastyczna połączona z głównym trzykondygnacyjnym gmachem współczesnym łącznikiem. Całość charakteryzuje prosta forma architektoniczna nawiązująca do funkcjonalizmu. Użytkowe poddasze i suterena.

Zespół Szkół Zawodowych – ul. Wileńska 8

Czterokondygnacyjny budynek wzniesiony w 1908 r. z czerwonej cegły klinkierowej z przeznaczeniem na szkołę powszechną. Neogotycki, proste detale architektoniczne, cegła glazurowana jako element dekoracyjny, prostokątne ryzality w ścianie frontowej.

Zespół Szkół Budowlanych – ul. Wileńska 6

Budynek wzniesiony w l. 1933-1934 r. na planie prostokąta z płaskim ryzalitem w elewacji frontowej, pierwotnie przeznaczony dla rzemieślniczej i kupieckiej szkoły zawodowej, czterokondygnacyjny, modernizm, elewacje licowane czerwoną cegłą klinkierową. Na zapleczu sala gimnastyczna z lat 90. XIX w. – dawna miejska hala sportowa.

Zespół Szkół Ogólnokształcących Mistrzostwa Sportowego – ul. Kozielska 19

Budynek główny wzniesiony około 1900 r. dla szkoły katolickiej, czterokondygnacyjny, bez wyraźnych cech stylowych, elementy neogotyku, murowany z czerwonej cegły z tynkowanymi płycinami, w narożach ryzality, wysoki wielospadowy dach, użytkowe poddasze.

Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Nieślyszących i Słabosłyszących – ul. Karola Miarki 4

Początki ośrodka – dawniej zakładu dla głuchych sięgają 1836 r. Kształcenie odbywało się początkowo przy ul. Solnej. W 1841 r. zakupiono budynek przy dzisiejszej ul. Wojska Polskiego, później powiększony do dwóch piętér. W 1883 r. oddano do użytku nowy duży gmach przy ul. Karola Miarki, a w 1907 r. kolejny przy ul. Kasprówicza (obecnie I LO). Gmach przy K. Miarki neogotycki, trzykondygnacyjny (korpus główny i skrzydło), liczne zachowane detale architektoniczne, korpus główny prostokątny w narożach akcentowany płytkimi ryzalitami, do elewacji tylnej dochodzi prostokątne wydłużone skrzydło.

Przedszkole nr 10 – ul. Ogrodowa 31

Budynek wzniesiony z fundacji raciborskiego przemysłowca Emila Pyrkoscha na kupiecki dom młodzieżowy, od 1916 r. siedziba miejskiej szkoły handlowej, obecnie

przedszkole. Secesyjny, wolnostojący, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, w elewacji frontowej ryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem z płaskorzeźbą, prostokątna wnęka w elewacji tylnej, liczne detale architektoniczne, zachowane pierwotne ogrodzenie.

Gimnazjum nr 5 – ul. Opawska 81

Budynek wzniesiony w 1889 r. dla Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego, od-tąd nieprzerwanie pełni funkcje oświatowe, w 1924 r. przebudowany. Neogotycki, z zachowanym ornamentem dekoracyjnym, murowany z czerwonej cegły, trzykon-dygnacyjny o rozczłonkowanej bryle z czworoboczną wieżą zwieńczoną iglicą z da-tą. Dach wysoki wielospadowy, prostokątne ryzalitty o różnej wielkości we wszyst-kich elewacjach, we wnętrzu zachowana aula ze sceną teatralną i lożą (widownią).

Szkoła Podstawowa nr 4 – ul. Wojska Polskiego 8

Budynek wzniesiony w l. 1865-1866, wg projektu Jana Kirsteina, na cele szkolne. Od 1878 r. wyższa szkoła mieszczańska, później różne rodzaje placówek oświatowych, obecnie SP 4. Obiekt trzykondygnacyjny, eklektyczny, zachowany detal architekto-niczny, ryzalitty na podłużnych elewacjach, na zewnętrznych osiach ryzalitów otwory wejściowe.

Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 2 (dawna SP 7)

– ul. Tuwima 1

Zaprojektowana w 1937 r. modernistyczna szkoła, dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, tynkowana, w pocz. XXI w. od strony zachodniej dobudowana sala gim-nastyczna. Dach wysoki wielospadowy pokryty dachówką. Wejście na osi, elewację tylną ujmują półokrągło zamknięte aneksy.

ARCHITEKTURA PRZEMYSŁOWA

SGL Carbon Polska S.A. (dawny ZEW SA)

– ul. Piastowska 29

Fabryka elektrod węglowych i grafitowych oraz wykładzin wielkopieczowych, poło-żona w dzielnicy Płonia. Założona w 1895 r. przez znanego wiedeńskiego producen-ta ołówków *Hardtmuth & Sp.* i jego berlińskiego współnika. Później należąca m.in. do koncernu Siemens (Siemens Plania Werke), w czasie II wojny światowej włączona do niemieckiego programu budowy bomby atomowej, po wojnie znana jako ZEW. Zabudowa uległa wielokrotnym przekształceniom, głównie po 1945 r., kiedy to fa-bryka legła w gruzach. Przy zachodniej granicy, tuż nad rzeką Odrą, zachował się dwukondygnacyjny budynek dawnej dyrekcji, eklektyczny, wzniesiony w l. 1900-1905, murowany z czerwonej cegły, elewacja frontowa tynkowana z wydatnym ry-zalitem. Od strony ul. Szkolnej zabytkowa brama wejściowa do zakładu, murowana z czerwonej cegły, po bokach punkty kontrolne.

Dawny Zakładowy Ośrodek Badawczy i Produkcji Doświadczalnej ZEW S.A. – ul. Piaskowa, róg ul. 1 Maja

Zajmuje budynki dawnej gazowni i elektrowni miejskiej, eksploatowane do 1978r. Później obiekty odnowiono z zachowaniem pierwotnego wyglądu architektonicznego. Najciekawszy budynek administracyjno-doświadczalny, wcześniej mieszkalno-administracyjny, połączony z obiektem przemysłowym (pierwotnie elektrownia prądu stałego oraz obiekt administracyjno-mieszkalny), powstałe w 1912 r., murowane z czerwonej cegły, w elewacji elementy z piaskowca i tynkowane, dekoracja secesyjna, dwu i trzykondygnacyjne.

Henkel Polska Sp. z o.o. – zakład w Raciborzu – ul. Stalowa 9

Fabryka zbudowana w 1900 r. Pierwotnie *Stella-Werke* produkująca kamienie ogniotrwałe silikatowe używane do budowy pieców stalowniczych. W 1941 r. przejęta przez zajmującą się produkcją chemii przemysłowej firmę *Erste Ratiborer Dampfseifenfabrik Adolph Hoffmann* (Pierwszą Raciborską Parową Fabrykę Mydła Adolph Hoffmann). Uruchomiono tu produkcję komponentów do proszków do prania. Po II wojnie światowej Raciborskie Zakłady Chemii Gospodarczej Pollena, obecnie zakład produkcyjny Henkel Polska. Zachowane hale fabryczne oraz dwukondygnacyjny budynek administracyjno-mieszkalny.

Carbon – ul. Stalowa 10

Zbudowany w 1909 r. jako fabryka węgla aktywnego *Chemische Werke Carbon G.m.b.H.* (Zakłady Chemiczne Carbon Sp.z o.o.), zaprojektowany przez raciborskiego architekta Georga Lütthge. Pierwszy produkowany tu węgiel aktywny nosił nazwę Eponit, a jego produkcję prowadzono według patentu Rosjanina Ostriejki – na bazie węgla drzewnego. W ciągu kolejnych dwóch lat wdrożono do produkcji dwa następne gatunki o nazwach Purit i Norit. Podstawowym surowcem był torf. *Carbon* był najstarszym i największym zakładem tego typu w Niemczech. Dzienna produkcja wynosiła 10 ton. Zakład zajmuje powierzchnię około 2 ha. Profil produkcji utrzymany po II wojnie światowej, obecnie jako oddział firmy Elbar Katowice.

Leżakownia win – ul. Zborowa 2

Zbudowana w 1900 r. przez Feliksa Przyszkowskiego, znanego raciborskiego hurtownika win. Piwnicę centralną wyposażono we wszystkie techniczne i praktyczne innowacje, przez co uchodziła za największą i najlepiej urządzoną na całym Śląsku. Budowla składa się z pięciu kondygnacji, z których dwie znajdują się pod ziemią (znajduje się tu dwanaście przesklepionych oddzielnych piwnic). Według danych sprzed 1945 r. obiekt ma 30 tys. stóp kwadratowych. Część naziemna ma eklektyczne elewacje, tynkowane elementy dekoracyjne, detale architektoniczne z motywami roślinnymi oraz wykusz, a widoczna od ul. Drzymały elewacja budynku gospodarczego

wykładana jest glazurowymi ceglami. Budynek przykryty jest płaskimi dachami pulpitowymi. W budynku administracyjnym brama przejazdowa w skrajnej osi. Po II wojnie światowej w użytkowaniu przedsiębiorstwa Prodryn. Obecnie nieczynna.

Abra Meble – ul. Reymonta 14

Dawne magazyny fabryki tabaki, zbudowanej w 1871 r. przez braci Doms – producentów wyrobów tytoniowych. Zachowany budynek magazynowy, dwukondygnacyjny, murowany z czerwonej cegły, neogotycki, w 1962 r. został wewnątrz przebudowany – część pomieszczeń przeznaczono na biura.

Domgos – ul. Bosacka 52

Dawna fabryka cygar zbudowana w 1892 r. przez firmę Hermanna Reinera, jednego z większych niemieckich producentów cygar, od 1913 r. *Hermann Reiners & Söhne, Zigarrenfabriken* (Hermann Reiners i Synowie, fabryki cygar). W 1934 r. firma upadła, od 1935 r. produkcja kontynuowana była przez spółkę pracowniczą. Po II wojnie światowej zakład Domgos produkujący sprzęt AGD. Zachowany zespół dwóch budynków fabrycznych oraz eklektyczna czterokondygnacyjna kamienica – dawny dom właściciela, z wielobocznym wykuszem, zamknięta półkolistym szczytem.

Cukrownia Racibórz S.A. – ul. 1 Maja 4

Wybudowana w 1870 r. przez Juliusa Zendera w pobliżu torów kolejowych, co umożliwiała swobodny dowóz surowca, od 1896 r. *Ratiborer Zuckerfabrik G.m.b.H.* – Raciborska Cukrownia. Użytkowana do dziś. Zachowane dawne budynki produkcyjne oraz dom dyrektora.

ZPC Mieszko S.A. – ul. Starowiejska 75

Dawna wieża ciśnień, dziś biurowiec. Obiekt zaprojektowany w 1926 r., a wybudowany w l. 1933-37. Ma 42 m wysokości i stoi na wzniesieniu 216 m n.p.m. Wieża zaopatrywała do końca wojny część miasta w wodę rurociągiem ciśnieniowym o długości 3 km i średnicy 40 cm. W latach 50., kiedy wieżę chciano przywrócić do ponownego użytkowania, okazało się, iż jest to niemożliwe ze względu na zbyt duże ciśnienie, jakie wytwarzała. Miała dwa zbiorniki wodne o pojemności 1200 m sześć. a także mieszkania dla pracowników obsługi i ich rodzin. W przedwojennych publikacjach pojawia się jako wieża nadgraniczna (*Der Grenzlandturm*), a szeroko opisywane było znajdujące się na parterze miejsce kultu nieznanego żołnierza. Na niewielkim podwyższeniu umieszczono tu sarkofag za napisem „*Sie starben für uns*” („Zginęli za nas”). Nie brakowało flag ze swastykami. W szybach okien wmontowano tabliczki z nazwiskami zasłużonych bojówkarzy. Było to miejsce faszystowskiej indoktrynacji, któremu towarzyszyła partyjna obrzędowość wykorzystująca uczucia patriotyczne. W wieży znajdował się ośrodek szkoleniowy dla 50 osób z salami sypialnymi i wykładowymi oraz zaplecze kuchenne i socjalne. Po II wojnie światowej wzniesiono dwa budynki fabryczne i uruchomiono tu produkcję słodczy, najpierw jako Raciborzanka, a obecnie Mieszko S.A.

Zakład Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. – ul. 1 Maja 8

Wybudowany w 1874r. Za pomocą pomp pobierał wodę z Odry, odpowiednio ją oczyszczając i pompując do zbiornika wodnego o pojemności 500 m³, umieszczonego w wieży wodociągowej mającej wysokość 25 m. Od 1906r. zakład zasilany ze źródeł położonych w pobliżu Studziennej. Do dziś zachowana zabytkowa pompownia wody i wspomniana wieża ciśnień, neogotycka, wzniesiona na planie ośmioboku.

Centrum handlowe – ul. Eichendorffa 12

Dawna rzeźnia miejska zbudowana w l. 1914-1917r. Kompleks składał się z ubojni i przetworni. Produkcji mięsa i wędlin zaprzestano tu dopiero w latach 90. XX w. Obecnie centrum handlowe w zaadaptowanych starych halach. Centralna hala nawiązuje do modernizmu z elementami secesji. Zachowany dwukondygnacyjny modernistyczny budynek administracyjno-biurowy.

Kolzam – ul. Piaskowa 17

Dawna fabryka koncernu Wilhelma Hegenscheidta, zbudowana w 1844r. i produkująca na potrzeby kolejnictwa. Obejmuje zespół hal, budynek administracyjny z lat. 30 XX w. oraz budynek dawnej dyrekcji zakładów (ul. Piaskowa 4), po II wojnie światowej dom kultury „Kolejarz”, zbudowany w l. 1897-1909, secesyjny, trzykondygnacyjny z zachowanym licznym detalem architektonicznym, dekoracje plastyczne o motywach roślinnych.

Zakład ślusarski – ul. Reymonta 10

Budynek wzniesiony ok. 1890r. jako specjalistyczna wytwórnia rzemieślnicza z częścią mieszkalną. Bracia Sucharowscy produkowali tu szafy pancerne i artystyczne wyroby kuźnicze. Dwukondygnacyjny, neogotycki, murowany, tynkowany.

Stacja transformatorowa – ul. Bogumińska

Budynek wzniesiony w okresie międzywojennym, po tym jak w 1924r. Racibórz przyłączono do Górnośląskich Linii Przesyłowych. Murowany z czerwonej cegły.

BUDYNKI MIESZKALNE

Armii Krajowej 6 – eklektyczna kamienica z pocz. XX w., czterokondygnacyjna, wolnostojąca, secesyjne elementy dekoracyjne, dwa wieloboczne wykusze, elewacja licowana glazurowaną cegłą, w dachu ozdobne lukarny, w płycinach podokiennych dekoracja geometryczno-roślinna, część narożna zwieńczona frontonem z dwiema iglicami.

Bankowa 2 (róg Solnej) – secesyjna kamienica narożna zbudowana w l. 1906-1907 na planie zbliżonym do litery „L”, czterokondygnacyjna, z dobrze zachowanym detalem architektonicznym, z dwuspadowym dachem, elewacja zdobiona poziomymi pasami w tynku, dwa prostokątne wykusze oparte na kroksztynach, na 2. i 3. kondygnacji naroża balkony, w płycinach nad i podokiennych dekoracje roślinne i geome-

tryczne, wejście w półkolistym portalu zamkniętym kluczem z motywami kwiatowymi. Dawniej na parterze mieściła się pralnia chemiczna.

Batorego 4 (róg Podwale) – kamienica z przeł. XIX/XX w., czterokondygnacyjna, wolnostojąca na planie wieloboku ze ściętym narożnikiem, ośmioosiowa, secesyjna z dobrze zachowanym detalem architektonicznym, z mansardowym, dwuspadowym dachem, w narożu elewacji wykusz, ponadto pseudoryzaloty, boniowany parter, bogata dekoracja górnych kondygnacji (lizeny, płyciny oraz szczyty z motywami roślinnymi, antropomorficznymi i kartuszami), profilowany portal wejściowy z nadświetlem w kształcie nerkowym w obramieniu geometryczno-roślinnym z kluczem w kształcie maskarona.

Batorego 12 i 14 – czterokondygnacyjne eklektyczne kamienice z końca XIX w., z płaskim dachem.

Bema 1 (róg Staszica) – kamienica z ok. 1900 r., eklektyczna z elementami neorenesansu, z zachowanym detalem architektonicznym, czterokondygnacyjna, zbudowana na planie wieloboku ze ściętym narożnikiem, wykusze w narożu i sąsiedztwie wejścia, otwory okienne w obrębie wykuszy skomponowane w formie edykuł – sterczyń w attykach renesansowych.

Bema 10/12 – modernistyczna willa bliźniacza, dwukondygnacyjna, każda z części pięcioosiowa, dach wysoki, czterospadowy.

Bema 14 – modernistyczna willa z lat 30. XX w., dwukondygnacyjna z dachem naczółkowym.

Pl. Bohaterów Westerplatte 14 – kamienica eklektyczna z końca XIX w., trzykondygnacyjna, pseudoboniowany parter, tynkowany, górne kondygnacje licowane glazurowaną cegłą żółtą i niebieską, okna prostokątne ujęte w profilowane obramienia, elewacja zwieńczona szczytem z wazonem i roślinną dekoracją.

Pl. Bohaterów Westerplatte, Stalmacha, Winna, Miarki, Bończyka – kompleks modernistycznych domów mieszkalnych z prostymi detalami architektonicznymi. Budynki dwukondygnacyjne z mieszkalnymi poddaszami, zbudowane około 1925 r. na planie prostokątów z prostymi ryzalitami w elewacjach frontowych i tylnych, połączone bramnymi przejściami, z dziedzińcami gospodarczo-rekreacyjnymi. Przy ul. Winnej młodszy, większy i wyższy dom szeregowy, czterokondygnacyjny.

Bosacka 32 – eklektyczna kamienica z końca XIX w., obecnie wolnostojąca, czterokondygnacyjna, wyraźne elementy neorenesansu, parter boniowany, w zwieńczeniu gzyms koronujący konsolowy, okna drugiej kondygnacji ozdobne, zamknięte trójkątnymi i półwałnymi naczółkami wspartymi na konsolkach, zdobione motywami groteski.

Bosacka 56 – kamienica modernistyczna z ok. 1910 r., trzykondygnacyjna z boniowanym parterem i mansardowym dachem.

Chopina 4 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu z końca XIX w., czterokondygnacyjna, parter boniowany, elewacja licowana cegłą, okna 2. i 3. kondygnacji w formie edykuł.

Chopina 12 – trzykondygnacyjny klasycystyczny dom z 2. poł. XIX w., z zachowanym detalem architektonicznym, z wysokim dwuspadowym dachem, krytym dachówką.

Chopina 14 – dwukondygnacyjny eklektyczny dom mieszkalny, założony na planie zbliżonym do litery „L”, z wysokim wielospadowym dachem krytym dachówką, zachowany detal architektoniczny.

Długa 39 – kamieniczka eklektyczna z l. 80 XIX w., trzykondygnacyjna, z wysokim dachem dwuspadowym, zachowany detal architektoniczny.

Długa 43 – neogotycka kamienica z l. 80 XIX w., przebudowana w l. 30. XX w., trzykondygnacyjna, zachowany detal architektoniczny, dach półmansardowy.

Drewniana 2 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu z końca XIX w., czterokondygnacyjna, funkcja mieszkalno-handlowa, elewacja licowana cegłą, narożnik w formie trójosiowego ściętego pseudoryzalitu flankowanego pilastrami, okna drugiej kondygnacji ujęte w profilowane obramienia z trójkątnymi i półkolistymi naczółkami wypełnionymi motywami muszli.

Drzymały 1-3 – kamienice eklektyczne, trzykondygnacyjne, z dwuspadowymi dachami, zachowany detal architektoniczny.

Drzymały 9 – wolnostojąca dwukondygnacyjna willa miejska, zbudowana w l. 70. XIX w. w stylu francuskiego neorenesansu, z oranżerią z 1919 r. (secesyjna), z ryzalitem od strony ulicy, lico ściany nieznacznie cofnięte, murowana z czerwonej cegły, użytkowe poddasze, dach mansardowy, należała niegdyś do bogatych przemysłowców Reinerów, a potem do rodziny Przyszkowskich prowadzących w pobliżu winiarnię.

Eichendorffa 11 – kamienica eklektyczna z l. 80 XIX w., elementy neorenesansu, czterokondygnacyjna, zachowany detal architektoniczny, elewacja licowana czerwoną cegłą, gzyms wsparty na konsolach, parter boniowany, okna drugiej kondygnacji w formie edykuł.

Eichendorffa 15 – dom czterokondygnacyjny, l. 20-30 XX w., modernizm, wysoki czterospadowy dach.

Eichendorffa 18 – dom z ok. 1900 r., dwukondygnacyjny, bez cech stylowych, murowany, fragmenty tynkowane, szczyty szachulcowe, dach naczółkowy.

Fabryczna 26 – willa z około 1900 r., dwukondygnacyjna, zbudowana w stylu eklektyzmu romantycznego, bogaty detal architektoniczny, elewacja wykładana płytkami glazurowymi, mansardowy dach.

Głubczycka 39-43 – domy, w tym dwa (39 i 41) projektu Jana Affy, z ok. 1910-1920 r., trzykondygnacyjne i dwukondygnacyjne, eklektyczne, elewacje wykładane cegłą glazurowaną, częściowo tynkowane, na zapleczu niewielkie ogródki, 41 – kamienica w typie willi dwukondygnacyjnej, widoczne elementy secesji, elewacja licowana glazurowaną cegłą, ryzality narożne (jeden z ozdobnym oknem poddasza z naczółkiem) ujęte w woluty, cofnięta partia środkowa z wejściem i balkonem, w części parteru okna zamknięte łukowo i spięte zwornikami, okna 2. kondygnacji z półkoli-

stymi naczółkami, w polach naczółków i płycin podokiennych dekoracja o motywach geometrycznych i roślinnych oplatających kaboszony.

Gwiazdzista–Słoneczna. Kolonia domków jednorodzinnych wzniesionych w l. 1926-1932 i 1932-1938, starsze bezstylowe, parterowe, z wysokimi dwuspadowymi dachami, w tylnej elewacji pomieszczenia gospodarcze, młodsze modernistyczne, dwukondygnacyjne.

Pl. Jagiełły 4-5 – kamienice projektu Hermana Arwińskiego, wzniesione w l. 1906-1909, czterokondygnacyjne z suterunami i użytkowym poddaszem, historyzm z elementami secesji, ryzality w elewacji frontowej i mansardowy dach, wykusz narożny wsparty na spiralnie skręconej kolumnie, zwieńczony balkonem (nr 5), w fasadzie balkony z żeliwnymi balustradami, portal drzwiowy zwieńczony łukiem półkolistym ze zwornikiem w kształcie głowy mężczyzny, nad drzwiami okrągłe nadświetle (nr 5).

Karola 3 – secesyjna kamienica z 1909 r., wolnostojąca, mieszkalno-handlowa, założenie na planie trapezu, trzykondygnacyjna z użytkowym poddaszem, wyższe kondygnacje elewacji frontowej wykładane płytkami glazurowymi, zachowany detal architektoniczny, w elewacji frontowej ryzalit-wykusz zwieńczony falującym szczytem, pokryty bogatą dekoracją reliefową o motywach kwiatowych, z monogramem właściciela i datą, w elewacji parteru okładzina z kamienia.

Kochanowskiego 2 – willa dwurodzinna z przełomu l. 20. i 30. XX w., dwukondygnacyjna, modernistyczna, półokrągłe ryzality w elewacji frontowej i ganki w elewacji bocznej.

Kochanowskiego 4 – willa z około 1910 r., dwukondygnacyjna, modernizm, dawny dom głównego architekta miejskiego, w l. 80. XX w. zaadaptowany na przedszkole, od południa współczesna przybudówka, dach wysoki wielospadowy.

Kolejowa 18 – trzykondygnacyjna kamienica z l. 80 XIX w., eklektyczna, przebudowana w l. 30 XX w., dach pulpitowy.

Kolejowa 19 – kamienica wzniesiona m. 1897 a 1909 r., eklektyczna z elementami secesji, z zachowanym wystrojem architektonicznym i bogatą dekoracją o motywach roślinnych, dolne partie elewacji z kamienną okładziną, dwukondygnacyjna z użytkowym poddaszem, dwa prostokątne ryzality w elewacji frontowej – w lewym arkadowe podcienie oraz wykusz, wieża zwieńczona cebulastym hełmem, w prawym szczyty o konstrukcji szachulcowej, dach półmansardowy, a w nim okna powiekowe, drzwi wejściowe w portalu zwieńczonym naczółkiem wypełnionym główką putta, liśćmi i tryglifami.

Kolejowa 21a – czterokondygnacyjna kamienica z końca XIX w., z suterunami, eklektyczna z elementami secesji, dach mansardowy, zachowany detal architektoniczny, centralnie umieszczony wykusz wsparty na kanelowanych konsolach, zamknięty tralkową balustradą, z bocznymi balkonami, w dekoracji elewacji konsole, płyciny z szorstkiego tynku, pseudoboniowania i ornamenty kwiatowe.

Kościelna 32 – kamienica eklektyczna z l. 90 XIX w., trzykondygnacyjna, murowana z czerwonej cegły, dach pulpitowy, zachowany detal architektoniczny.

Kościuszki 2 a, b, c, 4, Staszica 31 – zespół modernistycznych domów mieszkalnych, wzniesionych w l. 20-30 XX w., czterokondygnacyjne, z wysokimi dachami wielospadowymi.

Kościuszki 9a – kamienica modernistyczna z ok. 1910-1920r., z ostro wystającym ryzalitem i narożnymi wykuszami, tynkowana elewacja zdobiona pionowymi listwami i ryzalitem boniowanym.

Kościuszki 15 – kamienica, wczesny modernizm, l. 20 XX w., czterokondygnacyjna.

Kościuszki 19 – kamienica, l. 20 XX w., półmodernizm, czterokondygnacyjna, dach mansardowy.

Kościuszki-1 Maja-Parkowa – zespół domów modernistycznych, dwu i trzykondygnacyjne, z dziedzińcem gospodarczo-rekreacyjnym, wysokie, wielospadowe dachy.

Londzina 3 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu z końca XIX w., mieszkalna z barem w parterze, parter boniowany, elewacja zwieńczona galeryjką z tralek, pod nią fryz z rozet i krokszynek, dwukondygnacyjny wykusz i pas okien bliźniaczych, w sąsiedztwie korynckie pilastry, okna z naczółkami półkolistymi i trójkątnymi, a w polach tarcze herbowe i dekoracja groteskowa.

Londzina 7 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu, zbudowana pod koniec XIX w., mieszkalno-handlowa, czterokondygnacyjna, zwieńczona fryzem z krokszynek i wolich oczek, okna ujęte w prostokątne obramienia z fragmentami gzymsów.

Londzina 8 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu, zbudowana pod koniec XIX w., mieszkalno-handlowa, czterokondygnacyjna, parter boniowany spięty kluczem z głową kobiecą, elewacja zwieńczona fryzem z krokszynem, okna 2. kondygnacji w formie edykuł o naczółkach z motywem muszli, okna 3. kondygnacji zwieńczone fragmentami gzymsu.

Londzina 10 (róg Stalmacha) – kamienica eklektyczna z oficyną, wzniesiona 1897-1909, eklektyczna, czterokondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, w elewacjach zachowany ornament, zwieńczona fryzem koronującym w formie konsolowym, dwa ryzality w elewacjach tylnych, okna ujęte w prostokątne obramienia zwieńczone fragmentami gzymsów i półkolistymi naczółkami, oficyna z 1909r., secesyjna, parter i fragmenty wyższych kondygnacji fasady boniowane, okna w prostokątnych obramieniach, bogata reliefowa dekoracja o motywach geometrycznych i roślinnych, dach półmansardowy.

Londzina 11 – kamienica eklektyczna z końca XIX w., mieszkalno-handlowa, w zwieńczeniu elewacji fryz konsolowy koronujący, kondygnacje oddzielone gzymami, okna w formie edykuł.

Londzina 34 – dom z 2. poł. XVIII w., bez cech stylowych, dwukondygnacyjny, z bramą przejazdową na osi, dwie prostokątne oficyny, w parterze sklepienia żaglaste na gurtach.

Londzina 47 – kamienica eklektyczna z 1911 r., z secesyjną ornamentyką i elementami neobaroku, trzykondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, w dachu dwie ozdobne lukarny – szczyty z wolutami i tarczami herbowymi, otwory okienne wkomponowane w płyciny zwieńczone spłaszczonymi łukami, bogata dekoracja w sztucznym kamieniu z elementów roślinnych, girland i muszli, mansardowy dach.

Londzina 49 – dom z 2. poł. XVIII w., bez cech stylowych, dwukondygnacyjny, wysoki dwuspadowy dach, do tylnej elewacji przylegające pomieszczenia gospodarcze, ponad kondygnacją parteru sklepienia żaglaste.

Londzina 50 – kamienica, l. 1910-1920, półmodernizm, czterokondygnacyjna, dach mansardowy.

Londzina 51 – dom z 1. poł. XIX w., dwukondygnacyjny, bez cech stylowych, wysoki dwuspadowy dach pokryty dachówką, oficyna z budynkiem gospodarczym.

Londzina 52 – dom z 2. poł. XVIII w., dwukondygnacyjny, bez cech stylowych, wysoki dwuspadowy dach pokryty dachówką, w sieni sklepienie żaglaste.

Londzina 53 – dom z 1. poł. XIX w., dwukondygnacyjny, bez cech stylowych, wysoki dwuspadowy dach pokryty dachówką.

Mariańska 3 – kamienica z l. 90 XIX w., eklektyczna, elementy neorenesansu i secesji w dekoracji elewacji, trzykondygnacyjna, elewacja akcentowana przez narożne lukarny, parter boniowany, wyższe partie licowane czerwoną cegłą, otwory okienne ujęte w prostokątne obramienia, w 2. kondygnacji o trójkątnych i półkolistych szczytach z bogatą dekoracją typu główki kobiece, motywy roślinne, muszle, maskarony, dach półmansardowy.

Mariańska 10-12 – kamienice, l. 90. XIX w., eklektyczne, murowane z czerwonej cegły, elementy tynkowane, zachowane detale architektoniczne, trzykondygnacyjne.

Mariańska 72 – dom z 1911 r., eklektyczny, dwukondygnacyjny, zachowana dekoracja architektoniczna, dach mansardowy.

Mariańska 80-82 – eklektyczne domy bliźniacze z przeł. XIX/XX w., zachowany detal architektoniczny, murowane z cegły, częściowo tynkowane partery, elewacja frontowa wykładana płytkami glazurowymi, trzykondygnacyjne.

Mariańska 92 – dom z przeł. XIX/XX w., eklektyczny, zachowany detal architektoniczny, elewacja frontowa wykładana białymi płytkami glazurowymi, jednokondygnacyjny, dach półmansardowy pokryty zieloną dachówką glazurowaną.

Mariańska 97 – dom z l. 90 XIX w., bez cech stylowych, jednokondygnacyjny, wysoki dach dwuspadowy.

Mariańska 101 – dom z zabudowaniami gospodarczymi, l. 90 XX w., bez cech stylowych, zabudowania gospodarcze z czerwonej cegły, jednokondygnacyjny, wysoki dach spadowy.

Pastora Franciszka Michejdy – kamienica z przeł. XIX i XX w., trzykondygnacyjna, eklektyczna, dach wysoki wielospadowy.

Miechowska-Skłodowskiej-Słoneczna – osiedle domów jednorodzinnych wzniesionych w l. 1932-1938, projekt Hugo Leipziger i Albrechta Jäger, moderni-

styczne, stanowią zabudowę obrzeżną i rozproszoną, trzykondygnacyjne, każdy z budynków składa się z trzech lub czterech segmentów.

Morawska 3 – kamienica eklektyczna z l. 90 XIX w., z elementami secesji, mieszkalno-usługowa, trzykondygnacyjna, użytkowe poddasze, narożnik w formie trójosiowego ściętego pseudoryzalitu flankowanego kanelowanymi pilastrami, elewacja licowana czerwoną cegłą, podzielona pilastrami, zwieńczona konsolowym gzymsem koronującym, dach mansardowy, a w nim lukarny zamknięte półkolistymi szczytami wypełnionymi muszlami, okna 2. kondygnacji zwieńczone półkolistymi naczółkami z dekoracją typu rośliny i muszle.

Ocicka–Pszczyńska–Mysłowicka–Chorzowska–Częstochowska – osiedle domów wielorodzinnych z l. 1926–1932, modernizm, dwukondygnacyjne, nie tworzą zwartego kompleksu architektonicznego i przestrzennego, dachy wysokie, wielospadowe.

Ocicka 58-92 – kolonia domów jednorodzinnych z l. 1926–1938, dwukondygnacyjne, bez cech stylowych, dachy wysokie dwuspadowe.

Ocicka 77-91, Źwirowa 9-15 – zespół domów jednorodzinnych z l. 1926–1938, modernizm, dwukondygnacyjne, dachy wysokie, dwuspadowe.

Ogrodowa 10 – eklektyczna kamienica z końca XIX w., elementy neobaroku, trzykondygnacyjna, mieszkalno-usługowo-handlowa, dach półmansardowy z lukarnami, elewacja licowana czerwoną cegłą, otwory okienne 2. i 3. kondygnacji wsparte na krosztynkach z motywem dekoracyjnym główek kobiecych i kwiatu akantu.

Ogrodowa 15 – kamienica z l. 1906–1909, projekt Paula Kuhnerta, secesyjna, trzykondygnacyjna, liczne detale architektoniczne, murowana z cegły, elementy tynkowane, parter i części wyższych kondygnacji elewacji frontowej boniowane, fragmenty licowane płytkami glazurowymi, dwa prostokątne ryzality w elewacji frontowej i jeden większy w tylnej, do którego przylega oficyna w kształcie litery „L”, w półkolistym ryzalicie łukowa zamknięta arkada prowadząca do bramy przejazdowej, obramienia okien profilowane, dekoracja płycin podokiennych i balkonowych roślinna, portal flankowany kolumnkami, zamknięty łukiem z kluczem (motyw słonecznika i winorośli) na osi.

Ogrodowa 23 – wolnostojąca kamienica secesyjna z ok. 1910 r., murowana z cegły, fragmenty tynkowane, parter boniowany, fasada licowana białymi płytkami glazurowymi, czterokondygnacyjna z mieszkalnym poddaszem, dwa prostokątne ryzality w elewacji tylnej i jeden we frontowej wsparty na dwóch kolumnach i dwóch półkolumnach z poziomymi pasami dekoracji roślinnej i głowicami z kartuszami, nad głowicami stojące orły, płyciny okienne w 3. kondygnacji zdobione ornamentem roślinnym.

Ogrodowa 30 – kamienica narożna, zbudowana w 1900 r., eklektyczna z elementami secesji, zachowany detal architektoniczny, czterokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, narożnik zaakcentowany prostokątnym, trzykondygnacyjnym wykuszem zwieńczonym cebulastym hełmem, parter boniowany, elewacja licowana żółtą glazu-

rowaną cegłą, okna w formie edykuł z trójkątnymi naczółkami wypełnionymi kartuszami i roślinną ornamentyką, nad bramą nadświetle z napisem „Salve” w kartuszu, prostokątna wnęka w elewacji tylnej, dach półmansardowy.

Ogrodowa 32 – kamienica z 1900 r., eklektyczna z elementami neobaroku, czterokondygnacyjna, narożnik z prostokątnym wykuszem zwieńczonym balkonem z balustradą, parter boniowany, elewacja zamknięta gzymsem koronującym, w dachu lukarny, w części narożnej facjatka, w nadprożach okiennych i płycinach podokiennych reliefowa dekoracja neobarokowa (tarcze herbowe, konchy, chimery, głowy kobiece).

Opawska 12 – zbudowana w l. 1897-1909, projekt Hermana Arwińskiego, eklektyczna, mieszkalno-handlowa, czterokondygnacyjna, parter boniowany, lico wyłożone żółtą glazurowaną cegłą, elewacja zamknięta gzymsem koronującym na konsolkach, okna 2. i 3. kondygnacji w formie edykuł z bogatą dekoracją neobarokową, zachowane ozdobne witryny sklepowe, jeden ze sklepów, rzeźniczo-wędliniarski, posiada pierwotne wyposażenie wnętrza – ściany zdobione ceramicznymi płytkami o motywach naturalnych i kwiatów, fryz stiukowy, lada wyłożona kafelkami z kwiatem ostu.

Opawska 14 – kamienica eklektyczna z elementami neobaroku, zbudowana pomiędzy 1897-1909 r., projekt Hermana Arwińskiego, w elewacji pseudoryzalit zwieńczony trójkątnym szczytem, trzykondygnacyjny wykusz wsparty na wolutowych krosztynach, nad nim facjatka w dachu, w dolnej części hermy z głowami lwów, muszle i girlandy owoców, parter boniowany, elewacja licowana żółtą glazurowaną cegłą, w nadprożach okiennych główki kobiece i głowy brodatych mężczyzn.

Opawska 70 – budynek z 2. poł. XIX w., pierwotnie koszary, obecnie mieszkalny, klasycystyczny, prosty detal architektoniczny, czterokondygnacyjny.

Opawska-Waryńskiego – zespół domów z l. 20/30 XX w., wielorodzinne budynki mieszkalne, trzy i czterokondygnacyjne, główny od Opawskiej (cztero i półkondygnacyjny), cofnięty z linii zabudowy, z przelotem bramnym zdobionym płaskorzeźbami, modernizm, oszczędne detale architektoniczne, dachy wysokie, wielospadowe, kryte dachówką, elewacje ożywione trzykondygnacyjnymi wykuszami, prostokątnymi płaskimi ryzalitami lub wykuszami, przy ul. Waryńskiego 17 owalna baszta ujmująca naroże.

Opawska 36 – kamienica z l. 80 XIX w., czterokondygnacyjna, eklektyczna, od strony ul. Kochanowskiego neorenesansowy wystrój.

Opawska 121 – kamienica z l. 90 XIX w, eklektyczna ze stylizacją neogotycką, czterokondygnacyjna, murowana z czerwonej cegły, dwie najwyższe elewacje tynkowane, dach zdobiony trójkątnymi szczytami.

Pomnikowa-Skłodowskiej-Willowa-Polna-Społeczna-Żwirki Wigury – modernistyczne, jednorodzinne domy w zabudowie szeregowej, powstałe w l. 1926-1938, dwukondygnacyjne, dachy wysokie dwu- i czterospadowe.

Przejazdowa 5 – kamienica z końca XIX w., trzykondygnacyjna, elewacja neorenesansowa, licowana czerwoną cegłą, okna 2. kondygnacji w prostokątnych obramie-

niach zwieńczone fragmentami gzymsów lub trójkątnymi naczółkami, okna 3. kondygnacji zwieńczone łukiem „ośli grzbiet” z dekoracją secesyjną, w centralnej części elewacji wnętrza na figurkę.

Różyckiego–Dąbrowskiego – modernistyczne domy z l. 30. XX w., czterokondygnacyjne, dachy strome dwu i czterospadowe.

Rudzka 6 – kamienica z 1909 r., projekt Jana Affy, secesyjna, zachowany detal architektoniczny, czterokondygnacyjna, tynkowana – zróżnicowane kolory tynków, parter boniowany, wyższe kondygnacje wykładane glazurowymi płytkami, dach półmansardowy, płaszczyzny elewacji frontowych ożywione dwukondygnacyjnymi ryzalitami, plan wieloboku ze ściętym narożnikiem.

Rudzka 26 – kamienica eklektyczna z końca XIX w., trzykondygnacyjna, użytkowe poddasze, w dekoracji elewacji elementy neobarokowe i secesyjne, środkowy pseudoryzalit zaakcentowany tynkowanymi, pionowymi pasami boni, wzmocniony dwoma oknami ujętymi w uszate obramienia z trójkątnymi naczółkami, z dekoracją roślinną, wstęg i stylizowanych pawi.

Rudzka 37 – kamienica z l. 90 XIX w., eklektyczna, trzykondygnacyjna, dach półmansardowy, zachowane detale architektoniczne.

Rudzka 43 – kamienica z pocz. XX w., eklektyzm z elementami secesji, czterokondygnacyjna.

Podwale 15 – kamienica eklektyczna z przeł. l. 80/90 XIX w., trzykondygnacyjna.

Rybnicka 15 – kamienica eklektyczna z końca XIX w., czterokondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, elewacja górnych partii licowana czerwoną cegłą, zwieńczona fryzem koronującym konsolowym, okna w prostokątnych obramieniach zwieńczone półkolistymi i trójkątnymi naczółkami z bogatą dekoracją sztukatorską (kartusze, głowy, gryfy).

Sienkiewicza 4–6 – kamienice wzniesione w 1906 r., projekt Henryka Arwińskiego, secesyjne, zachowane liczne detale architektoniczne, murowane z cegły, fragmenty tynkowane, boniowane sutereny, czterokondygnacyjne, wyższe kondygnacje licowane kremowymi płytkami ceramicznymi, w elewacji frontowej ryzality prostokątne, balkonowe wsparte na kolumnach oraz trójboczne z lekko wklęsłymi ścianami bocznymi, dekoracja sztukatorska o motywach falistych wstęg i kwiatów, dach półmansardowy.

Skłodowskiej – w linii zabudowy ciąg trzykondygnacyjnych domów wielorodzinnych, modernistyczne, dachy wysokie naczółkowe, w narożu z Łąkową dominanta – dom pięciokondygnacyjny.

Solna 5 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu, zbudowana w l. 1880–1890, parter boniowany, pod dachem fryz o motywach roślinnych, okna 2. kondygnacji z naczółkami stylizowanymi na muszle, w podokiennikach tzw. ślepe balustrady, w 3. kondygnacji nad oknami trójkątne naczółki.

Solna 6 – kamienica z 1906 r., secesyjna, czterokondygnacyjna, murowana z cegły, elementy tynkowane, zachowane liczne elementy architektoniczne, parter boniowa-

ny, pionowe pasy międzyokienne licowane białą glazurowaną cegłą, w płycinach pod i nadokiennych bogata sztukateria o motywach roślinnych, na wysokości 2. kondygnacji wnętrza z figurą Matki Boskiej z Lourdes, sień przejściowa w skrajnej osi.

Solna 7 – secesyjna kamienica z 1909 r., czterokondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, zachowane liczne elementy architektoniczne, parter boniowany, okna 2. kondygnacji w prostokątnych obramieniach z płycinami z ornamentem roślinnym, okna 3. kondygnacji w obramieniach uszatyżonych z naczółkami łuku odcinkowego, między oknami skrajnymi głowy chimer.

Solna 14 – kamienica z l. 90 XIX w., eklektyzm, czterokondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, parter boniowany, fragmenty elewacji licowane białą glazurowaną cegłą, okna w prostokątnych tynkowanych obramieniach zwieńczone fragmentami gzymsów, w części centralnej 2. kondygnacji kapliczka maryjna.

Solna 31 – kamienica eklektyczna z elementami neorenesansu, koniec XIX w., trój-kondygnacyjna, parter tynkowany, oddzielony szerokim gzymsem od wyższych kondygnacji licowanych czerwoną cegłą, okna ujęte w prostokątne profilowane obramienia zwieńczone gzymsami, w 3. kondygnacji wsparte na krokwistynkach.

Stalmacha 1 – kamienica z 1893 r., narożna, eklektyczna z elementami neorenesansu północnego, czterokondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, zachowany detal architektoniczny, murowana z czerwonej cegły, tynkowane elementy dekoracyjne, parter boniowany, w narożu trójboczny, trzykondygnacyjny wykusz, dwa uskokowe szczyty na mieszkalne poddasze z dekoracją w formie kartuszy herbowych, muszli i roślin.

Stalmacha 2 – kamienica eklektyczna z l. 80/90 XIX w., czterokondygnacyjna, w l. 70 XX w. nadbudowana o jedną kondygnację, murowana z czerwonej cegły, częściowo tynkowana, zachowany detal architektoniczny, parter boniowany.

Stalmacha 3-5 – kamienice eklektyczne z l. 80/90 XIX w., czterokondygnacyjne, w l. 70 XX w. nadbudowane o jedną kondygnację, murowane z czerwonej cegły, częściowo tynkowane, liczne detale architektoniczne, parter boniowany.

Stalmacha 6 – kamienica eklektyczna z l. 80/90 XIX w., trzykondygnacyjna, murowana z czerwonej cegły, częściowo tynkowana, liczne detale architektoniczne, parter boniowany.

Stalmacha 7a – kamienica eklektyczna z l. 80/90 XIX w., czterokondygnacyjna, w l. 70 XX w. nadbudowana o jedną kondygnację, murowana z czerwonej cegły, częściowo tynkowana, zachowany detal architektoniczny, parter boniowany.

Stalmacha 8 – kamienica zbudowana w 1909 r., secesyjna, trzykondygnacyjna, zachowany detal architektoniczny, tynkowana – zróżnicowana faktura i kolor tynku, prostokątny ryzalit w elewacji tylnej, we frontowej szczyt z półkolistym naczółkiem, w dachu lukarny bogato zdobione dekoracją sztukatorską, płyciny podokienne z motywami roślinnymi i maskaronami, nad portalem drzwiowym trójkątny przerywany przyczółek z nadświetlem w kształcie koła z dekoracją kwiatową.

Starowiejska 33 – parterowy dom wiejski z 1893 r., wysoki dach dwuspadowy, tynkowany, dwuosiowy.

Racibórz. Budynek Sądu Rejonowego, późnoklasycystyczny, wzniesiony w 1826 r.

Racibórz. I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprzowicza, wczesny półmodernizm – 1912 r.

Racibórz. Budynek Urzędu Stanu Cywilnego, dawna plebania ewangelicka, zbudowana w l. 1909-1911 oraz zabytkowa latarnia zachowana przy budynku USC

Racibórz. Siedziba Banku Spółdzielczego w Raciborzu, dawny przytułek oddany do użytku w 1910 r., finalistą konkursu Modernizacja roku 2005

Racibórz. Dom św. Notburgi, neogotycki z 1892 r.

Racibórz. Budynek Poczty Polskiej, dawna poczta cesarska oddana do użytku w 1889 r.

Racibórz. Eklektyczna kamienica przy ul. Wojska Polskiego

Racibórz. Eklektyczna kamienica przy pl. Wolności, apteka Pod łabędziem

Racibórz. Neorenesansowe kamienice przy ul. Staszica

Racibórz. Secesyjna kamienica przy ul. Batorego (róg Podwale)

Pałac w Czerwięcicach (gmina Rudnik) – zbudowany w 1892 r

Krzyż pokutny w Grzegorzowicach (gmina Rudnik)
– postawiony w XVI w.

Pałac w Jastrzębiu (gmina Rudnik) – wybudowany
w l. 1870-1872

Pałac w Łubowicach (gmina Rudnik) – stan obecny oraz archiwalna pocztówka z pocz. XX w.

Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Łubowicach (gmina Rudnik) – zbudowany w l. 1906-1907

Pałac w Modzurowie (gmina Rudnik) – zbudowany w 1864 r.

Pałac w Rudniku – zbudowany w 1797 r., później przebudowany

Pałac w Sławikowie (gmina Rudnik) – zbudowany w poł. XIX w., stan obecny oraz pocztówka archiwalna z pocz. XX w.

Starowiejska 64 – chałupa wiejska z 2. poł. XIX w., parterowa, drewniana, tynkowa-na, jednoosiowa, dach wysoki dwuspadowy.

Starowiejska 106 – dom wiejski szczytowy z pocz. XX w., parterowy, dwuosioowy, dach wysoki, dwuspadowy.

Staszica 4-8 – eklektyczne kamienice z końca XIX w., zbudowane wg projektu Hermana Arwińskiego, z elementami neobaroku północnoniemieckiego, czterokondygnacyjne, murowane z cegły, partery boniowane, zachowane liczne detale architektoniczne, w przyziemiu oficyny sklepowe, nr 4: elewacja z dwoma płaskimi ryzalitami, licowana żółtą cegłą, w ornamentach cegła żółta i biała, okna z naczółkami trójkątnymi i półokrągłymi, wypełnione sztukateriami o motywach tarcz herbowych i roślin, nad oknami parteru główki kobiece i męskie, portal zamknięty łukiem odinkowym, spięty kluczem z głową kobiety, powyżej pas tryglifów i metop; nr 6: elewacja licowana czerwoną cegłą, akcentowana płaskim ryzalitem, okna każdej kondygnacji z innymi obramieniami i elementami dekoracyjnymi (herby, muszle, motywy roślinne), nad portalem okna z rozbudowaną dekoracją; nr 8: elewacja licowana czerwoną cegłą, okna opięte pilastrami, zwieńczone trójkątnymi i półowalnymi gzymśami, przerywanymi przyczółkami opartymi na pilastrach, dekoracja fasady nawiązująca do barokowych kompozycji ornamentalnych, w klatce schodowej parteru secesyjna dekoracja sufitu – polichromia o motywach roślinnych i figuralnych.

Staszica 9 – kamienica eklektyczna z ok. 1900 r., dekoracja ornamentalna w stylu secesji, zachowany detal architektoniczny, czterokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, parter i fragmenty wyższych kondygnacji boniowane, w elewacji frontowej dwa wieloboczne wykusze z balkonami, żeliwne i ażurowe balustrady balkonowe, pseudopilastry z kobiecymi głowami i motywami roślinnymi, ozdobny portal z trójkątnym przyczółkiem.

Staszica 11 – kamienica eklektyczna z ok. 1900 r., dekoracja secesyjna, zachowany detal architektoniczny, czterokondygnacyjna z użytkowym poddaszem, ażurowe balustrady balkonowe robiące wrażenie wykuszy, parter boniowany, trzy uskokowe płytkie ryzalidy w elewacji tylnej, w płycinach podokiennych dekoracja ornamentalna o motywach roślinnych.

Staszica 13-15 – kamienice neorenesansowe z ok. 1900 r., zachowane detale architektoniczne, czterokondygnacyjne z użytkowym poddaszem, partery boniowane, okna ujęte w prostokątne obramienia zamknięte fragmentami gzymśów.

Staszica 17 – eklektyczna kamienica narożna z końca XIX w., mieszcząca niegdyś na parterze restaurację, obecnie mieszkalno-handlowa, elewacja symetryczna, okna i otwory drzwiowe parteru zamknięte łukiem półkolistym, profilowanym, dwa balkony z żeliwnymi, ażurowymi balustradami o cechach secesyjnych.

Staszica 19 – kamienica eklektyczna z przeł. XIX i XX w., widoczne elementy neobaroku, zachowane detale architektoniczne, czterokondygnacyjna, parter i wyższe kondygnacje boniowane, w elewacji frontowej wieloboczne wykusze zamknięte tralkowymi balustradami, całość zwieńczona gzymsem wspartym na konsolach, w dachu

lukarny, nad oknami parteru zworniki z głowami faunów, okna 2. i 3. kondygnacji z naczółkami wypełnionymi sztukaterią w kształcie główek kobiecych i girland owoców. Wejście w półkolistym obramieniu spięte zwornikiem z główką kobiecą, ponad nią wsparty na kroksztynach trójkątny, przełamany i zwinięty wolutowo fronton z okrągłym naświetleniem i głową fauna.

Staszica 21 – kamienica neorokokowa z przeł. XIX i XX w., czterokondygnacyjna, mieszkalno-handlowa, zachowane detale architektoniczne, zróżnicowana faktura i kolor tynków, parter boniowany, bonie w łukach nadokiennych spięte kluczami z głowami męskimi i maskaronami, elewacja zwieńczona gzymsem zdobionym tryglifami, poniżej 2. balkony, nad oknami trójkątne i półowalne naczółki z motywami roślinnymi i antropomorficznymi, ozdobne lukarny w dachu.

Wczasowa 3 – willa z l. 30 XX w., modernizm, piętrowa z ryzalitami, dach wysoki, czterospadowy.

Wileńska 13-21 – ciąg kamienic z l. 1906-1910., zaprojektowanych najprawdopodobniej przez G. Lüthge, eklektyczne z elementami secesji, czterokondygnacyjne, z zachowanymi detalami architektonicznymi, od zaplecza zmodernizowane, ozdobne prostokątne wykusze wsparte na kroksztynach, boniowane partery, w płycinach podokiennych i naczółkach okien ozdobne dekoracje geometryczno-roślinne, zróżnicowane portale (nr 13 ozdobiony kluczem w formie głowy kobiecej), okna półkoliście zamknięte zdobione głowami lwów (nr 17), centralny ryzalit zwieńczony szczytem o liniach falistych, z pogrubionym w obrębie 2. i 3. kondygnacji półkolistym i spłaszczonym wykuszem, do którego przylega kolejny wykusz (nr 19), centralny ryzalit zwieńczony falistym szczytem z niesymetrycznie umieszczonymi loggiami (nr 21).

Winna 2 – zespół domów z 1925 r., trzykondygnacyjne, modernizm, wysokie dwuspadowe dachy pokryte dachówką, różnorodne ryzality w elewacji.

Winna 4-6-8-10 – dom wielorodzinny szeregowy, czterokondygnacyjny, modernistyczny.

Wojska Polskiego 2 – neorenesansowa kamienica z l. 80 XIX w., murowana z czerwonej cegły, częściowo tynkowana, parter boniowany, zachowany detal architektoniczny, czterokondygnacyjna, na elewacji frontowej dwukondygnacyjny prostopadłościenny wykusz, płytkie ryzality, w gzymsie okrągłe okna w dekoracyjnych obramieniach, w bramie półkolisty portal spięty zwornikiem, okna z naczółkami wypełnionymi muszlami i kartuszami, w 4. kondygnacji oddzielone pilastrami,

Wojska Polskiego 4 – dom, l. 20 XX w., modernizm, zachowany linearny geometryczny detal architektoniczny, czterokondygnacyjny.

Wojska Polskiego 4a-b – dwie połączone kamienice, l. 20 XX w., modernistyczne, zachowany linearny geometryczny detal architektoniczny, czterokondygnacyjny.

Wojska Polskiego 6-6a – eklektyczna kamienica z l. 80 XIX w., elementy neobaroku, czterokondygnacyjna, zachowany detal architektoniczny, boniowany parter, prostokątne ryzality w elewacji tylnej, okna 2. i 4. kondygnacji zwieńczone fragmentami gzymsów, w 3. naczółki wypełnione sztukaterią o motywach groteski.

Wojska Polskiego 13-15 – budynki narożne z ul. Wileńską, czterokondygnacyjne, eklektyczne z elementami neobaroku, zachowane detale architektoniczne, partery boniowane, dach zdobiony trójkątnymi szczytami, w elewacji frontowej balkony, prostokątny ryzalit w elewacji frontowej, narożnik zaakcentowany trzykondygnacyjnym wykuszem (nr 15), półkoliste i odcinkowe naczółki okien, płyciny podokienne i szczyty zdobione sztukateriami o motywach roślinnych i geometrycznych, ponadto girlandy, muszle i kartusze, ozdobny portal flankowany pilastrami i trójkątnym przyczółkiem z wystrojem w formie wieńców lauowych, wstęg, girland i kartuszy (nr 15), od strony Wileńskiej dwukondygnacyjna przybudówka.

Pl. Wolności 1 – dom z pocz. XIX w., dawny królewski główny urząd podatkowy, w l. 80. XIX w. przebudowany, dwukondygnacyjny, neoklasycystyczny, wysoki dach dwuspadowy.

Pl. Wolności 5 – dom neorenesansowy, wybudowany przed 1864 r., dwukondygnacyjny, mieszkalno-handlowy, boniowany parter, zachowany detal architektoniczny, z wieloboczną oficyną od zaplecza, pseudoryzalit z bramą wjazdową i parą otworów okiennych zamkniętych łukiem pełnym, fasada zwieńczona kostkowym fryzem koronującym.

Pl. Wolności 7 – kamienica eklektyczna z przeł. l. 80/90 XIX w., zachowany detal architektoniczny, czterokondygnacyjna, od zaplecza oficyna i pomieszczenia gospodarcze, boniowany parter, bogate zdobienie wyższych kondygnacji, półkoliste naczółki nadokienne i płyciny podokienne wypełnione dekoracją groteski, rozbudowany fryz koronujący typu konsolowego – konsole w formie herm z głowami putt.

Pl. Wolności 11 – neorenesansowa kamienica z l. 80/90 XIX w., czterokondygnacyjna, narożnik zaakcentowany dwukondygnacyjnym wykuszem wspartym na hermach w typie atlantów flankujących wejście do sklepu, płytki ryzalit akcentujący przełamanie w elewacji frontowej, okna drugiej kondygnacji ujęte w kanelowane pilastry zwieńczone fragmentami gzymsów, w 3. kondygnacji z trójkątnymi naczółkami.

Pl. Wolności 12 – eklektyczna kamienica z l. 80/90 XIX w., czterokondygnacyjna, elementy neorenesansu, parter boniowany, w osi centralnej balkony wsparte na ozdobnych kroksztynach, okna 2. kondygnacji ujęte w półkoliste naczółki wypełnione dekoracją o charakterze groteski.

POZOSTAŁE ZABYTKI

Mariańska 110 – spichlerz z poł. XIX w., wolnostojący, bez cech stylowych, drewniany, na ceglanej podmurówce, pokryty gliną, otynkowany, jednokondygnacyjny, wysoki dach spadowy.

Plac Wolności – głaz narzutowy z epoki lodowcowej, największy spośród wszystkich odnalezionych na terenie Niziny Morawskiej, odkryty w 1929 r. w piaskowni Popelli w Bojanowie, w 1933 r., mimo 430 ton wagi, przetransportowany do Raciborza na obecne miejsce, wówczas pl. Adolfa Polko – zasłużonego dla Raciborza przemysłowca.

GMINA RUDNIK

Brzeźnica

Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1416 r. jako *Breznicze*. Od 1667 r. dzieliła się na górną i dolną Brzeźnicę. **Ruiny barokowego dworku**, wzniesionego w 1645 r. na planie prostokąta, zniszczonego w 1945 r. Wokół park z okazami starodrzewu. Przy ul. Leśnej **młyn wodny**, do którego przychodził poeta Joseph von Eichendorff, ostatnio gruntownie odnowiony. Na północny **cmentarzysko kultury łużyckiej** z licznymi pochówkami ciałopalnymi, związane z pobliskim grodem w Łubowicach funkcjonującym w IX-VI w. p.n.e.

Czerwiecice

Wieś wzmiankowana w l. 1272-1275. **Ruiny pałacu** z 1892 r., otoczone parkiem. W architekturze budowli elementy neorenesansu. **Kaplica** z kryptą grobową przy ul. Głównej, w XIX w. przebudowana w stylu klasycystycznym, w 1999 r. rozbudowana, obecnie kościółek p.w. Matki Boskiej Różańcowej. Wewnątrz trzy marmurowe XIX-wieczne płyty nagrobne von Wrochemów. Na zewnętrznej ścianie płyty nagrobne z piaskowca: pierwsza z początku XVII w. ozdobiona postacią dziecka oraz zatartą częściowo inskrypcją i czterema kartuszami herbowymi; druga z płaskorzeźbą niewiasty, zmarłej w 1721 r. Wokół kościółka **stary cmentarz** z najstarszym w Raciborskiem krzyżem kamiennym (1720 r.) oraz nagrobkami właścicieli pałacu. Przy ul. Głównej XVIII-wieczna murowana **kapliczka** z barokowym ołtarzem i obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej.

Gamów

Wieś wzmiankowana w 1223 r. W centrum **kościół p.w. św. Anny** z 1848 r., powstały z przedłużenia barokowej kaplicy (1728), zbudowanej na miejscu pierwotnej drewnianej z XVI/XVII w. (?). Kościół odnowiony po II wojnie światowej. Ołtarz główny z 2. poł. XVIII w., ujęty parami kolumn z bogatym zwieńczeniem, z rzeźbami: Boga Ojca, Aniołów, Chrystusa i św. Jana Chrzciciela, z obrazem przedstawiającym św. Annę Samotrzec adorowaną przez aniołki. Ambona i chrzcielnica z 1. poł. XIX w. Przy ul. Długiej czynny **młyn** z 1916 r., wcześniej napędzany silnikiem spalinowym, a od 1924 r. energią elektryczną. Liczne **zagrody typu frankońskiego** – dwa budynki mieszkalne połączone bramą wjazdową na dziedziniec zamknięty zabudowaniami gospodarczymi (stajnia, obora, chlew). **Pięć kapliczek**, najstarsza z 1857 r., oraz jedenaście krzyży przydrożnych.

Grzegorzowice

Wzmiankowane w 1339 r. Wieś dzieliła się dawniej na: Ganiowice, osadę Gacki oraz Grzegorzowice gmina, Grzegorzowice Książęce oraz folwark Grzegorzowice Sławikowskie. Przy ul. Powstańców 33 **krzyż pokutny** z piaskowca upamiętniający wydarzenie z 1582 r., kiedy to odbył się sąd nad Adamem Piskallą, zabójcą

Filipa z Brzeźnicy. Morderca został zobowiązany do wykucia krzyża i ustawienia go w miejscu zbrodni. Był to element powszechnie stosowanych na Śląsku kar. Skazany musiał także utrzymać sieroty, wypłacić odszkodowanie, zwrócić koszty pochówku, zamówić mszę świętą oraz odbyć pielgrzymkę pokutną. Przy ul. Powstańców Śląskich **dwie kapliczki** z XIX w.: pierwsza z figurą Matki Boskiej we wnęce, druga z figurą św. Tadeusza we wnęce. Na terenie Kolonii Gacki **kapliczka** z 1938 r., zdobiona wieżyczką z przeźrocami, w bocznych ścianach półkoliście zamknięte okienka z witrażami.

Jastrzębie

Pierwsza wzmianka z 1679 r. W l. 1870-1872 wybudowano **pałac** w stylu modnego wówczas romantycznego historyzmu. W 1939 r. budowlę zaadaptowano na zakład chorób płucnych. Po II wojnie światowej sanatorium dla dzieci chorych na gruźlicę. Ostatnio odnowiony. Wokół pałacu park ze starodrzewem.

Lasaki

Osada istniała już w XV w. jako Sławikowski Górny Las, od 1822 r. samodzielna wieś Lasaki. Przy ul. Sławikowskiej **dwie kapliczki**: pierwsza z 1860 r., druga z końca XIX w. Krzyż kamienny z 1861 r. z postacią Chrystusa na postumencie i niszą z figurą św. Jana Nepomucena.

Ligota Książęca

Pierwsze wzmianki z XIII w., od 1337 r. własność dominikanek raciborskich (wówczas Ligota Panieńska), po 1810 r. w dobrach księcia von Ratibor jako Ligota Książęca. Przy ul. Asnyka **kaplica p.w. św. Bartłomieja** z obrazem patrona, zbudowana w 1927 r. jako wotum dziękczynne od rodziny, której zagroda jako jedyna uszła wówczas z wielkiego pożaru wsi. W 1964 r. rozbudowana. **Krzyż kamienny** na skrzyżowaniu ul. Sportowej i A. Asnyka, upamiętniający ofiary epidemii z XIX w. Przy ul. A. Asnyka stał obrzucony gliną spichlerz z XVIII w., dziś w zbiorach skansenu w Opolu Bierkowicach.

Łubowice

W IX-VI w. p.n.e. obszar wsi zajmował **gród kultury łużyckiej**. W trakcie badań archeologicznych jego powierzchnię oszacowano na 25 ha. Wał drewniano-ziemny liczył 2,5 km długości, dziewięć metrów wysokości oraz 12-13 metrów szerokości przy podstawie. Bezpieczne schronienie znajdowało tu około tysiąca osób. W 1. poł. VI w. p.n.e. zniszczony, najprawdopodobniej przez najazd koczowników ze stepów nad Morzem Czarnym. Dziś zaliczany do największych i najciekawszych obiektów archeologicznych na terenie Polski. Miejsce badań prowadzonych przez archeologów Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w tym prof. Jana Chochorowskiego. Przy Górnośląskim Centrum Kultury i Spotkań im. J. v. Eichendorffa muzeum poświęcone pradziejowym znaleziskom. Średniowieczne Łubowice wzmiankowane w 1376 r. **Ruiny pałacu**, jednopiętrowego, barokowego, zbudowanego w 1786 r., gruntownie

przebudowanego w stylu neogotyckim około 1860 r., zniszczonego w 1945 r. Założenie otoczone parkiem z okazami starodrzewu. Miejsce urodzenie poety romantycznego Josepha von Eichendorffa. **Kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny**, zbudowany w stylu neogotyckim w l. 1906-1907 w miejsce starszego drewnianego. We wnętrzu dwa późnobarokowe obrazy z XVIII w. (Chrystus w Ogrójcu, św. Józef z Dzieciątkiem). Przy kościele **stary cmentarz** parafialny. Furtę zdobi herb rodziny Schimonsky z Brzeźnicy. Ponadto ekspozycja starych nagrobków i postument św. Jana Nepomucena z XVIII w., pierwotnie stojący przy folwarku w Brzeźnicy. We wspomnianym Centrum **izba pamięci** J. v. Eichendorffa.

Modzurów

Pierwsza wzmianka z 1274 r. **Pałac** zbudowany w 1864 r. w stylu neogotyckim przez rodzinę von König. W holu sklepienia bogato zdobione elementami roślinnymi. Częściowo zachowany wystrój dawnych wnętrz. Obiekt użytkowany obecnie przez Stację Hodowli Roślin, otoczony parkiem krajobrazowym z aleją grabową i egzotycznymi okazami drzew. W parku ruina późnoklasycystycznego mauzoleum z poł. XIX w. a także kapliczka neogotycka z 1890 r., w której okno wbudowano, datowany na 1300 r., kamienny maswerk pochodzący z okna starego kościoła. Ponadto płyta nagrobna Victora von König (1854-1909). Neogotycki **kościół p.w. Trójcy Św.**, wzniesiony w l. 1896-1897 w miejsce starego drewnianego wg. projektu Schneidera. We wnętrzu rzeźby barokowe św. Notburgi z XVII w. i Matki Boskiej Dobrej Rady oraz późnobarokowa z połowy XVIII w. przedstawiająca Chrystusa Zmartwychwstałego. Przy wejździe do pałacu **figura św. Jana Nepomucena** z końca XIX w. Dwukondygnacyjny spichlerz murowany ze starymi drzwiami klepkowymi w wejściu (XIX w.).

Ponięcice

Wieś wzmiankowana w 1415 r. Przy ul. Łąkowej, w zagłębieniu terenu, **ruiny dworu** z XVII w. z relikdami fosy. Dziedzinec folwarczny z datowanym na 1846 r. budynkiem gospodarczym. Na skraju wsi pozostałości XVIII-w. **nekropolii** z fragmentami murów. Przy ul. Łąkowej: **krzyż** na miejscu spoczynku zmarłej w 1869 r. Friederike Wilhelmine von Selchow oraz **kapliczka** z przeł. XVIII i XIX w. ze szczytem zdobionym „Okiem Opatrzności”, we wnętrzu rzeźba św. Jana Nepomucena.

Rudnik

Wieś wzmiankowana w 1295 r. **Kościół p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej**, zbudowany w stylu neogotyckim w l. 1892-1893 według projektu Schneidera z Katowic (stanął na miejscu drewnianej świątyni, w której posługiwali raciborscy bożogrobcy). **Pałac** neobarokowy, zbudowany w 1797 r., odrestaurowany w 1919 r., obecnie ruina. Wokół park z okazami starodrzewu. Dwie zabytkowe **kaplice** z 1822 r. przy ul. Sylwestra, zbudowane na rzucie półkola, z figurami św. Floriana i św. Jana Nepomucena. Przy ul. Starowiejskiej dwa **krzyże** przypominające o miejscu pochówku ofiar epidemii z przełomu XVI i XVII w.

Sławienko

Dawniej Kołomyja, osada z XVIII w. **Kaplica** św. Jana Nepomucena z XIX w., zagroda chłopska z tegoż stulecia oraz datowana na 1923 r. **kapliczka** słupowa z figurą św. Antoniego.

Sławików

Wieś wzmiankowana w 1223 r. **Kościół p.w. św. Jerzego** z 1846 r. projektu Józefa Linkego, postawiony na miejscu starszej drewnianej świątyni. Ołtarz główny z obrazem patrona. W lewym ołtarzu obraz Matki Boskiej oraz rzeźby św. Jana Nepomucena i Matki Boskiej z Dzieciątkiem. W prawym ołtarzu obraz św. Antoniego i rzeźba św. Wojciecha. Ambona z rzeźbą Chrystusa Dobrego Pasterza oraz chrzcielnica z rzeźbioną grupą Chrztu w Jordanie. Dwa barokowe konfesjonały z obrazami św. Marii Magdaleny i św. Piotra. Na przykościelnym cmentarzu cztery późnoklasycystyczne, dziewiętnastowieczne kaplice: św. Jana, św. Łukasza, św. Marka i św. Mateusza. **Pałac** – pierwotny sprzed 1856 r., jednopiętrowy, nakryty dachem ze strychem, przebudowany w stylu eklektycznym na dwukondygnacyjny, nakryty płaskim dachem, długi na 62 a szeroki na 18 m, poszerzony o cztery symetryczne budowle narożne. Projekt przygotował Adalbert von Eickstedt. Portyk w elewacji frontowej z czterema marmurowymi kolumnami podtrzymującymi balkon I piętra. Trójkątne zwieńczenie ryzalitu. Na tympanonie herb rodziny von Eickstedt. Zniszczony po 1945 r. Dziś w stanie ruiny. Wokół park z okazami starodrzewu, a w nim neogotyckie mauzoleum rodowe Eickstedtów. Dwukondygnacyjny **spichlerz folwarczny** z przełomu XVIII i XIX w.

Strzybnik

Wzmiankowany w 1335 r. **Pałac** neoklasycystyczny z przełomu XVIII i XIX w. W 1919 r. przebudowany i odnowiony. Wokół park ze starodrzewem oraz **zabudowania folwarczne**, m.in. zabytkowa kuźnia z rzeźbą narożną rycerza i kartuszem herbowym, stajnie oraz gorzelnia. W parku **kaplica grobowa** z XIX w. Przy ul. Parkowej XIX-w. **wieża zegarowa**. Drewniany, częściowo obmurowany **spichlerz folwarczny** z 1815 r.

Szonowice

Wzmiankowane w 1383 r. **Pałac** z 1870 r., przekształcony na budynek mieszkalny. Wokół park ze starodrzewem. Przy ul. Słowackiego **kapliczka domkowa** z XIX w., we wnętrzu drewniany, neogotycki ołtarzyk, a po bokach dwie drewniane, polichromowane figury św. Jana Nepomucena i św. Urbana. Druga **kapliczka p.w. św. Jana Nepomucena** przy ul. Obrońców Pokoju, XIX w.

GEMEINDE KORNOWAC (KORNOWATZ)

Zu den interessanten Baudenkmälern gehört das Schloss aus dem 19. Jahrhundert in Pogrzebin (Pogrzebin), das früher der bekannten schlesischen Industriellenfamilie Baildon gehörte, jetzt als Nonnenkloster den Salesianern dient. Die Fassade des Gebäudes ist im italienischen Villenstil gestaltet; im Innern eine Treppe aus weißem Marmor. In Rzuchów (Schoenburg) erbaute die Familie Himmel am Ende des 19. Jahrhunderts ein Schloss mit zahlreichen architektonischen Details und zweistöckigem Turm.

GEMEINDE KRZANOWICE (KRANOWITZ)

In Krzanowice (Kranowitz) ist die Kirche des Heiligen Wenzel, im Stil des Neubarocks, bemerkenswert. Sie wurde in den Jahren 1914-1915 nach Plänen von Joseph Seyfried errichtet. Am Stadtrand, an der Straße nach Ratibor (Raciborz) befindet sich die Filialkirche zum Heiligen Nikolaus, die im Jahre 1744 im Stil des Spätbarocks erbaut wurde. Auf dem Markt (Ring) steht die Barocksäule der Heiligen Jungfrau Maria aus dem Jahre 1715. In Wojnowice (Woinowitz) befindet sich ein Schloss, nach 1828 im Stil des Neubarocks und des Neuklassizismus, errichtet. In Pietraszyn (Klein-Peterwitz) steht die St. Barbara-Kirche, erbaut in den Jahren 1930-1931, das einzige Bauwerk im Stil des Kubismus im Kreise Ratibor.

GEMEINDE KRZYŻANOWICE (KREUZENORT)

Sehenswert ist das Schloss der Familie von Lichnowsky in Krzyżanowice (Kreuzenort), im neugotischen Stil, aus der II. Hälfte des 19. Jahrhunderts. Unweit steht das Torgebäude im Stil der englischen Neugotik erbaut. In Chałupki (Annaberg) befindet sich ein Schloss aus der II. Hälfte des 17. Jahrhunderts, errichtet im Barockstil anstelle einer mittelalterlichen Feste. In Tworków (Tworkau) sind die Ruinen des Schlosses aus dem 16. Jahrhundert sehenswert, welches in den Jahren 1872-1874 im Stil der Neurenaissance umgebaut wurde. Im Zentrum des Dorfes steht die Barockkirche zu den Heiligen Petrus und Paulus vom Ende des 17. Jahrhunderts, in der sich eine der größten Sammlungen in Europa von Beerdigungskleidern und Särgen der ehemaligen Besitzer – der Familie von Reiszwitz befindet. In Bieńkowice (Benkowitz) ist die in den Jahren 1719-1730 im Barockstil erbaute Allerheiligenkirche sehenswert.

GEMEINDE KUŹNIA RACIBORSKA (RATIBORHAMMER)

In Rudy (Groß Rauden) ist das ehemalige Zisterzienserkloster sowie die Mariä Himmelfahrts-Kirche beachtenswerte. Die gotische Kirche, heute Sanktuarium der Demütigen Mutter Gottes, wurde in der II. Hälfte des 13. Jahrhunderts erbaut, die südlich liegende Marienkapelle im Barockstil in der I. Hälfte des 18. Jahrhunderts, das Kloster im 13.-15. Jahrhundert und das Abtschloss im Barockstil im 17. Jahrhundert. Im 19. Jahrhundert ist das Kloster und das Schloss zur Residenz der Herzöge von Ratibor umgebaut worden. In Rudy (Groß Rauden) befindet sich eine Bahnhof der Kleinbahn vom Anfang des 20. Jahrhunderts. In Kuźnia Raciborska (Ratiborhammer) steht die Kirche zur Heiligen Margarete – in der Neugotik, mit den neuromanischen Elementen, in den Jahren 1902-1903 nach Plänen von Ludwig Schneider, erbaut. Auf dem Mickiewicz-Platz in Kuźnia Raciborska (Ratiborhammer) befindet sich eine Barockfigur des Hl. Johannes von Nepomuk aus dem Jahre 1747.

GEMEINDE NĘDZA (NENDZA)

Sehenswert ist in Nędza (Nendza) das eklektische Gebäude des Bahnhofs aus der Mitte des 19. Jahrhunderts sowie die Rosenkranz-Kirche aus dem Jahre 1908, erweitert 1929 im Neubarockstil. In Babice (Babitz), im Naturpark Łęczczok (Lenschczok) befindet sich ein Jagdhaus, von den Zisterziensern am Ende des 18. Jahrhunderts erbaut.

GEMEINDE PIETROWICE WIELKIE (GROSS-PETERWITZ)

In Pietrowice Wielkie (Groß-Peterwitz) ist die Kreuzkirche beachtenswert, das einzige im Kreis Ratibor erhalten gebliebene Exemplar der hölzernen Sakralbaukunst, vorerst als Feldkapelle mit einem Altar und einer Glocke im Jahre 1667 errichtet, nachher im Jahre 1743 ausgebaut. Im Altar der Kirche befindet sich das gnadenvolle Gemälde des Gekreuzten Heilands (Barock, Anfang des 18. Jahrhunderts). In Krowiarki (Polnisch Krawarn) steht ein Schloss aus der I. Hälfte des 19. Jahrhunderts, umgebaut im Stil der Neurenaissance bzw. des Neubarocks mit ersichtlichen Elementen des Manierismus, Barocks und Rokokos, ehemaliger Stammsitz der Familien von Gaschin und Donnersmarck. In Lekartów (Lekartow) ist ein steinernes Bußkreuz erhalten geblieben. In Cyprzanów (Janowitz) und Pietrowice Wielkie (Groß-Peterwitz) befinden sich mehrere fränkische Bauernhöfe.

RACIBÓRZ (RATIBOR)

Von den Ratibor Kunstdenkmälern ist das gotische Schloss im Stadtteil Ostrog besonders sehenswert mit der Kapelle des Heiligen Thomas Becket (13. Jahrhundert), „Perle der oberschlesischen Gotik“ genannt, sowie die aus dem 19. Jahrhundert stammende Brauerei. Unweit vom Schloss steht die Johannes Baptist-Kirche, die in der Neugotik am Anfang der II. Hälfte des 19. Jahrhunderts nach Plänen von Vinzenz Statz aus Köln erbaut wurde. Ein weiteres Beispiel der monumentalen Neugotik ist die am Anfang des 20. Jahrhunderts erbaute Kirche des Heiligen Nikolaus im Stadtteil Altendorf. Im historischen Stadtzentrum befinden sich die Liebfrauenkirche und Dominikanerkirche St. Jakobs (beide wurden am Anfang des 14. Jahrhunderts erbaut), wie auch die im Jahre 1334 konsekrierte Dominikanerinnenkirche zum Heiligen Geist (heute Städtisches Museum), sowie zwei Flügel des alten Klosters der Dominikanerinnen (heute ökonomischer Schulkomplex). In der Mitte des Markts (Ring genannt) steht die Barocksäule, von Johann Melchior Österreich erschaffen. In der Basztowa-Straße befindet sich der Gefängnisturm aus dem 16. Jahrhundert und Teile der ehemaligen Stadtmauern. In der Nowa-Straße steht das Gebäude des Amtsgerichts, erbaut im spätklassizistischen Stil im Jahre 1826 nach Plänen von Karl Friedrich Schinkel. In der Eichendorff-Straße steht die, im Stil der Neugotik erbaute Strafanstalt. Das Gebäude wurde in den Jahren 1845-1851 errichtet und wird bis heute genutzt. In der Stadt Racibórz (Ratibor) sind viele Wohnhäuser zu sehen die im 19. Jahrhundert im Jugendstil erbaut wurden. Interessante Häuser befinden sich in der Staszica-, Sienkiewicza-, Opawska-, Wojska Polskiego-Straße und am Wolności-Platz. An der Jana Pawła II-Straße steht die Matka Boża-Kirche (Mater Dei), im Barockstil in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts erbaut, mit dem bekannten Gemälde der Ratiborer Madonna. Am Długosz-Platz sehen wir die aus dem 18. Jahrhundert stammende Statue des Heiligen Johannes von Nepomuk. Außerdem gibt es mehrere Wegkapellen, welche dem tschechischen Heiligen gewidmet wurden.

GEMEINDE RUDNIK

Łubowice (Lubowitz) ist der Geburtsort des bekannten Dichters der Romantik Joseph von Eichendorff. Es befinden sich hier die Ruinen des Schlosses der Familie Eichendorff. Das Gebäude wurde am Ende des 18. Jahrhundert im Barockstil erbaut und in der II. Hälfte des 19. Jahrhunderts im Stil der Neugotik umgebaut. In Modzurów (Mosurau) steht das Schloss der Familie von König, im neugotischen Stil im Jahre 1864 erbaut. In Ślawików (Slawikau) sind die Ruinen des eklektischen Schlosses der Familie von Eickstedt, aus dem 19. Jahrhundert. In Jastrzębie (Habicht) befindet sich das in den Jahren 1870-1872 im Stil des Historismus' erbaute Schloss. In Grzegorzowice (Gregorsowitz, ab 1914 Gregorsdorf) steht ein Bußkreuz aus Sandstein (1582). In Czerwiecice (Czerwentzütz) finden wir die kleine Rosenkranzkirche mit zwei Grabplatten an der Außenfassade sowie die Ruinen des Schlosses, das im Jahre 1892 im Stil der Neurenaissance erbaut wurde.

KORNOWAC COMMUNE

One of the most interesting historic monuments is the 19th century palace in Pogrzebienie, once owned by a famous Silesian manufacturers' family – the Baildons, nowadays a convent of the Salesian Sisters. The façade of the building is kept in an Italian villa style; in the interior there are stairs made of a white marble. In Rzuchów there is a Himmel family palace built by the end of the 19th century, with numerous preserved architectural details and a two-storey tower on the corner.

KRZANOWICE COMMUNE

In Krzanowice the attention is drawn to the neo-baroque church of St. Waclaw, built between 1914 and 1915 according to the design of Józef Seyfried. In the outskirts of the town, near the road to Racibórz, there is a late filial church of St Nicolas, built in 1744. On the market square there is a baroque Column of the Holiest Virgin Mary Immaculately Conceived, from 1715. In Wojnowice there is a neo-baroque and neo-classical palace erected after 1828. In Pietraszyn there is a church of St Barbara, built between 1930 and 1931, the only object in the cubist style within the Racibórz district area.

KRZYŻANOWICE COMMUNE

The attention is drawn to the Lichnowski family palace in Krzyżanowice, in its present neo-gothic shape from the middle of the 19th century; in the vicinity there is a gateway building kept in an English neo-gothic style. In Chałupki there is a baroque palace from the second half of the 17th century, built on the spot of a former medieval stronghold. In Tworków, ruins of a 16th century castle have remained; in the years 1872-1874 the castle was rebuilt in a neo-renaissance style. In the centre of the village there is a baroque church of the Saints Peter and Paul from the end of the 17th century, with one of the biggest collections of funeral attires and coffins of local landowners in Europe – the von Reistwitz family. In Bieńkowice there is a baroque church of All Saints, built in the years 1719-1730.

KUŹNIA RACIBORSKA COMMUNE

In Rudy a Cistercian cloister-palace complex remained, unique in the scale of Upper Silesia, and a church of the Assumption of the Holiest Virgin Mary. A gothic church, at present the Sanctuary of the Humble Mother of God, was erected in the second half of the 13th century, the south adjacent baroque Marian chapel erected in the first half of the 18th century, a monastic enclosure – between the 13th and 15th century, while the baroque abbatial palace was erected in the 17th century. In the 19th century the cloister and the palace were adapted to the needs of a magnate manor house of von Ritabor princes. In Rudy there is a historic narrow-gauge railway station from the beginning of the 20th century. In Kuźnia Raciborska there is a church of St Margaret – neo-gothic with neo-roman elements, erected in the years 1902-1903 according to the design of Ludwik Schneider. Near the Mickiewicz square in Kuźnia Raciborska there is a baroque statue of St John Nepomucene from 1747.

NĘDZA COMMUNE

In Nędza the attention is attracted by the eclectic building of a railway station from the half of the 19th century, and a parish church of the Rosary Mother of God from 1908, which was extended in a neo-baroque style in 1929. In Babice, within the Łęczczok reserve, there is a small hunting palace erected by the Cistercians of Rudy by the end of the 18th century.

PIETROWICE WIELKIE COMMUNE

In Pietrowice Wielkie remained the only in Racibórz district wooden church of the Holy Cross, founded as a field chapel with one altar and a bell in 1667, extended in 1743. Inside there is a painting of the Crucified Jesus (baroque, the beginning of the 18th century) famous for its graces. In Krowiarki there is a palace from the first half of the 19th century, later rebuilt in neo-renaissance and neo-baroque styles with visible elements of mannerism, baroque and rococo, an old family residence of von Gaschin and Donnersmarck families. In Lekartów remained a medieval stone penitential cross. In Cyprzanów and Pietrowice Wielkie there are numerous 19th century farmsteads of the Frankish type.

RACIBÓRZ

From among the historic monuments of Racibórz distinguishes itself a gothic castle in the Ostróg district, with the famous chapel of St Thomas Becket (13th century), called the pearl of Upper Silesian gothic, and a 19th century brewery. Not far away from the castle stands a neo-gothic church of St John the Baptist from the beginning of the second half of the 19th century, by the design of Wincenty Stasz of Cologne. Another example of monumental neo-gothic is the church of St Nicolas built in the beginning of the 20th century (Stara Wieś district). On the spot of the historic old town there are churches of the Assumption of the Holiest Virgin Mary and St Jacob (both from the beginning of the 14th century), and also a Dominican church of the Holy Spirit (at present a Museum) consecrated in 1334, near which remained two wings of a former nun's enclosure (at present an Economic Schools Complex). In the middle of the Market Square stands a baroque Marian column chiseled by Jan Melchior Österreich. Near the Basztowa Street there is a 16th century prison tower and fragments of former fortifications. Near the Nowa Street a late-classical building of the Provincial Court can be seen, erected in 1826 according to the design of Karol Fryderyk Schinkel. Near the Eichendorff Street remained a neo-gothic penitentiary, erected in the years 1845-1851, used up to this day. Among the buildings of Racibórz a number of 19th century secession and eclectic row houses have remained – the most interesting complexes are located near the Staszica Street, Sienkiewicza Street, Opawskiej Street, Wojska Polskiego Street and the Wolności Square. Near the Jana Pawła II Avenue there is a baroque church of the Mother of God from the first half of the 18th century, with a famous for its graces painting of the Racibórz Mother of God. At the Długosza Square a 18th century statue of St John Nepomucene can be seen, moreover, a number of roadside chapels dedicated to this Czech saint.

RUDNIK COMMUNE

In Łubowice there are ruins of the Eichendorff's palace, the birthplace of a famous romantic poet Joseph von Eichendorff; the building, originally baroque from the end of the 18th century, in the second half of the 19th century rebuilt in a neo-gothic style. In Modzurów there is a neo-gothic palace of von König family from 1864. In Sławików there are ruins of a 19th century eclectic palace of von Eicksted family. In Jastrzębie there is a palace, built in the years 1870-1872 in a romantic historicism style. In Grzegorzowice there is a penitential cross made of sandstone (1582). In Czerwięcice there is a small church of the Rosary Mother of God, with two 17th century grave-stones on the exterior elevation, and also ruins of a neo-renaissance palace from 1892.

LITERATURA

- P. Będziński P., *Obraz Matki Bożej Pokornej w Rudach*, Opole 1999.
- J. Bindacz, *Krzyżanowice*. Kreuzenort, Krzyżanowice 1998.
- H. Borek, *Górny Śląsk w świetle nazw miejscowych*, Opole 1988.
- *Budynek dawnego zajazdu w Raciborzu ul. Londzina 45*, praca zbiorowa, Kraków 1992 (maszynopis w dyspozycji Miejskiego Konserwatora Zabytków w Raciborzu).
- *Corpus Inscriptionum Rudensium*, seria Acta Rudensia, Katowice 1996.
- T. Chranowski, M. Kornecki, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. VII, województwo opolskie, z. 13, powiat raciborski, Warszawa 1967.
- *Dzieje salezjanów na ziemi raciborskiej. 1930–2006*, praca zbiorowa, Pogrzebie 2006.
- W. Dziewulski, *Dzieje Raciborza od najdawniejszych czasów do zaboru Śląska przez Prusy*, [w:] *Szkice z dziejów Raciborza*, Katowice 1967.
- A. Galecka-Paduchowa, *Kapliczki przydrożne ziemi raciborskiej*, Katowice 1997.
- A. Galecka-Paduchowa, *Kamienice Raciborza*, Katowice 2001.
- A. Galecka-Paduchowa, *Zabytkowa architektura municypalna i przemysłowa Raciborza*, Katowice 2004.
- A. Galecka-Paduchowa, *Architektura sakralna Raciborza*, Katowice 2006.
- A. Gessner, *Abtei Rauden in Oberschlesien*, Kitzingen-Main 1952.
- J. Gorzelik, *Dziedzictwo górnośląskiego baroku. Opactwo cysterskie w Rudach Wielkich 1648-1810*, Warszawa 2005.
- G. Hyckel, *Matka Boża. Kościół cudowny na Starejwsi, Racibórz 1925*.
- *Inwentaryzacja krajoznawcza województwa katowickiego*, zeszyt nr 14, *Miasto i gmina Kuźnia Raciborska*, Katowice 1995.
- J. Jureczka (Peregrin J.), *Kościół pątniczny św. Krzyża w Pietrowicach Wielkich koło Raciborza*, tłumaczenie z języka morawskiego Newerla P.J., Racibórz 1992.
- B. Kłoch, *Kościół św. Mikołaja w Starej Wsi (Racibórz). Z średniowiecznych dziejów parafii na Górnym Śląsku*, [w:] *Studia i materiały z dziejów Śląska*, Katowice 1998.
- *Kobyła. Historia i współczesność*, praca zbiorowa, Racibórz 2002.
- I. Kontna, *Sarkofagi tworkowskie*, maszynopis.
- B. Kozłowska, B. Gołąb, E. Wikło, J. Wikło, *Dokumentacja historyczno-konserwatorska trumien z krypty pod kościołem p.w. św. św. Piotra i Pawła w Tworkowie*, Gliwice 1995.
- K. Kozłowska, *Rynek raciborski w średniowieczu* (maszynopis).
- K. Kozłowska, *Odkrycia archeologiczne w kościele s.s. dominikanek w Raciborzu (obecnie Muzeum)*, [w:] *Ziemia Raciborska* nr 1-4/2001.
- E. Königer, *Kunst in Oberschlesien*, Breslau 1938.
- *Krzanowice i okolice. Monografia gminy*. Praca zbiorowa pod red. N. Miki, Krzanowice 2006.
- *Krzyże przydrożne gmin Pietrowice Wielkie i Sudice*, red. Brunon Stojer, Pietrowice Wielkie 2006.
- M. Kutner, *Studium nad kulturą artystyczną Raciborza*, [w:] *Szkice z dziejów Raciborza*, Katowice 1967.
- K. Lach, *100 lat parafii Borucie 1906-2006*, Opole 2006.
- E. Łuzyniecka, *Architektura klasztorów cysterskich*, Wrocław 2002.
- N. Mika, Š. Bělavostá, *Wspólne raciborsko-opawskie dziedzictwo. Společné ratibořsko-opavské dědictví. Příručka k regionální výuce*, Racibórz 2000.
- N. Mika, G. Wawoczny, *Książęta polsko-raciborscy. Wybrane postacie*, Racibórz 2000.
- P. Newerla, G. Wawoczny, *Zamki i pałace dorzecza górnej Odry*, Racibórz 2007.
- P. Newerla, *Opowieści o dawnym Raciborzu*, Racibórz 1995.
- P. Newerla, *Kościół św. Krzyża w Pietrowicach Wielkich*, Pietrowice Wielkie 2000.
- P. Newerla, *725 lat Parafii Pietrowice Wielkie*, Pietrowice Wielkie 1992.
- P. Newerla, *Rozwój przemysłu na ziemi raciborskiej do 1945 r.*, [w:] *Ziemia Raciborska* nr 8-11/2000.
- J. Polok, *Parafia św. Mikołaja na Starej Wsi w Raciborzu*, Nysa 1980.
- P. Porwoł, *Kolumna Maryjna*, Racibórz 1996.
- *Racibórz. Studium historyczno-urbanistyczne*, praca zbiorowa, Warszawa 1988 (maszynopis w dyspozycji Miejskiego Konserwatora Zabytków w Raciborzu).
- I. Rejduch-Samkowa, J. Samek, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Tom VI, województwo katowickie, zeszyt 11 powiat rybnicki, Warszawa 1962.
- R. Respondowski, E. Wieczorek: *Inwentaryzacja krajoznawcza województwa katowickiego*. Zeszyt 15. *Gmina Nędza, Regionalna Pracownia Krajoznawcza PTTK*. Katowice 1995
- *Rocznik diecezji opolskiej*, Opole 1996.
- *Rocznik diecezji gliwickiej*, Gliwice 1998.
- S. Rybandt, *Średniowieczne opactwo cystersów w Rudach*, Wrocław 1977.
- F. Staniczek, *Gmina Kornowac*, Racibórz 1998.
- P. Stefaniak, *Dzieje dominikanek raciborskich*, Racibórz 2006.
- M. Sufryd, J. Winiewski, *Opactwo Cystersów w Rudach 1258-1810*, Katowice 1987.
- K. Świątliński, *Szkice z dziejów cmentarzy raciborskich* (maszynopis).
- K. Świątliński, *Cmentarz na Ostrogu*, [w:] *Ziemia Raciborska* nr 1/1998.
- G. Wawoczny, *Miejsca święte ziemi raciborskiej*, Racibórz 2001.
- *Zabytki sztuki w Polsce*. Śląsk, Warszawa 2006.

SPIS RZECZY

Gmina Kornowac	4
Kobyła.....	4
Kornowac.....	4
Łańce.....	4
Pogrzebień.....	4
Rzuchów.....	4
Gmina Krzanowice	5
Bojanów.....	5
Borucin.....	5
Krzanowice.....	5
Pietraszyn.....	6
Wojnowice.....	6
Gmina Krzyżanowice	7
Bieńkowice.....	7
Bolesław.....	8
Chałupki.....	8
Krzyżanowice.....	9
Owsiszcze.....	10
Roszków.....	10
Rudyszwałd.....	10
Tworków.....	11
Zabełków.....	13
Gmina Kuźnia Raciborska	14
Budziska.....	14
Jankowice.....	14
Kuźnia Raciborska.....	14
Ruda.....	15
Ruda Kozielska.....	15
Rudy.....	16
Siedliska.....	36
Turze.....	36
Gmina Nędza	36
Babice.....	36
Ciechowice.....	36
Górki Śląskie.....	36
Łęg.....	37
Nędza.....	37
Szymocice.....	39
Zawada Książęca.....	39
Gmina Pietrowice Wielkie	40
Amandów.....	40

Cyprzanów	40
Gródczanki	41
Kornice	41
Krowiarki.....	41
Lekartów	42
Maków	42
Pawłów	42
Pietrowice Wielkie	43
Samborowice	44
Żerdziny	45
Racibórz	45
Zamek – ul. Zamkowa	45
Zabytkowe śródmieście.....	47
Fortyfikacje.....	48
ARCHITEKTURA SAKRALNA	48
Kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (farny) – ul. Mickiewicza	48
Poddominikański kościół p.w. Św. Jakuba – Rynek	57
Poddominikański kościół p.w. Św. Ducha (Muzeum) – ul. Gimnazjalna	58
Kościół p.w. św. Mikołaja – ul. Kozielska	59
Kościół p.w. św. Jana Chrzciciela – ul. Morawska	60
Kościół p.w. Matki Bożej – Aleja Jana Pawła II	61
Kościół p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa – ul. Warszawska	61
Kościół p.w. św. Paschalisa Baylona – ul. Sudecka 27 (dzielnica Płonia)	61
Kościół p.w. św. Józefa – ul. Gdańska 70 (dzielnica Ocice).....	61
Kościół p.w. Matki Boskiej Różańcowej – ul. Czynu Społecznego 8 (dzielnica Sudół).....	62
Kościół p.w. Krzyża Świętego – ul. Bogumińska 73 (dzielnica Studzienna).....	62
Kościół p.w. św. Jadwigi – ul. Powstańców Śląskich 8 (dzielnica Markowice)	62
Kościół p.w. świętych Apostołów Mateusza i Macieja – ul. Serafina Myśliwca 18 (dzielnica Brzezie).....	62
SZTUKA SEPULKRALNA	63
Cmentarz parafii św. Jana Chrzciciela – ul. Morawska.....	63
Cmentarz „Jeruzalem” – ul. Ocicka	63
Cmentarz ewangelicki – ul. Starowiejska	63
Park im. Miasta Roth – ul. Opawska	63
Cmentarz parafii św. Mikołaja – ul. Głębczycka	64
KLASZTORY	64
Dawny klasztor franciszkanów – ul. Londzina 16	64
Klasztor Zgromadzenia Misyjnego Służebnic Ducha Świętego Annuntiata – ul. Starowiejska 152	64
FIGURY.....	64
Kolumna Maryjna – Rynek	64
Figura św. Jana Nepomucena – Rynek	65
Figura św. Jana Nepomucena – pl. Długosza	65

Figura św. Jana Nepomucena – ul. Bosacka.....	65
Figura św. Jana Nepomucena – ul. Warszawska.....	65
Figurka św. Jana Nepomucena – ul. Londzina.....	65
Pomnik Zgody – ul. Głębczycka.....	65
Figura św. Jadwigi – ul. Bogumińska 73.....	66
KAPLICZKI I KRZYŻE	66
OBIEKTY UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ	67
Starostwo – ul. Klasztorna 6	67
Starostwo – pl. Okrzei 4 i 4a	67
Urząd Miasta – ul. Batorego 6.....	67
Urząd Stanu Cywilnego – ul. Wileńska 7	68
Urząd Skarbowy – ul. Drzymały 32.....	68
Sąd Rejonowy – ul. Nowa 29	68
Zakład Poprawczy i Schronisko dla Nieletnich – ul. Wojska Polskiego 24	68
Zakład Karny – ul. Eichendorffa 14	69
Archiwum Państwowe – ul. Solna 24	69
Raciborskie Przedsiębiorstwo Inwestycyjne – ul. Lecznicza 7.....	69
Szpital miejski – ul. Bema 5	69
Bank Spółdzielczy – ul. Klasztorna 3.....	70
Poczta – pl. Dworcowy 14	70
Hotel Polonia – pl. Dworcowy 16	70
Komenda Rejonowa Państwowej Straży Pożarnej – ul. Reymonta 8.....	70
Koszary huzarskie – ul. Zamkowa 13	71
Śląski Oddział Straży Granicznej – ul. Dąbrowskiego 2	71
Hala targowa – pl. Targowy	71
Dom bractwa strzeleckiego – ul. Łąkowa	71
Restauracja „Zamek” – ul. Zamkowa	71
Raciborskie Centrum Kultury – ul. Chopina 21	72
Dom Kultury „Strzecha” – ul. Londzina 38	72
Młodzieżowy Dom Kultury – ul. Stalmacha 12	72
Dom św. Notburgi – pl. Jagiełły 1-3	72
Śląskie obserwatorium geofizyczne PAN – ul. Chłopska 1.....	73
Zajazd biskupi – ul. Londzina 45.....	73
Apteka „Pod łabędziem” – pl. Wolności 13	73
Biurowiec „Batory” – ul. Batorego 5	73
Cech Rzemiosł Różnych – ul. Kilińskiego 2	74
PKO Bank Polski – ul. Mickiewicza 2a	74
Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna – ul. Kasprowicza 12	74
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – ul. Słowackiego 55.....	74
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – Instytut Sztuki – ul. Cecylii 10	74
I Liceum Ogólnokształcące im. Jana Kasprowicza – ul. Kasprowicza 11	74
II Liceum Ogólnokształcące im. Adama Mickiewicza – ul. Kardynała Wyszyńskiego 3	75
Zespół Szkół Zawodowych – ul. Wileńska 8	75
Zespół Szkół Budowlanych – ul. Wileńska 6	75

Zespół Szkół Ogólnokształcących Mistrzostwa Sportowego – ul. Kozielska 19	75
Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Nieśłyszących i Słabosłyszących – ul. Karola Miarki 4	75
Przedszkole nr 10 – ul. Ogrodowa 31	75
Gimnazjum nr 5 – ul. Opawska 81	76
Szkoła Podstawowa nr 4 – ul. Wojska Polskiego 8	76
Zespół Szkolno-Przedszkolny nr 2 (dawna SP 7) – ul. Tuwima 1	76
ARCHITEKTURA PRZEMYSŁOWA	76
SGL Carbon Polska S.A. (dawny ZEW SA) – ul. Piastowska 29	76
Dawny Zakładowy Ośrodek Badawczy i Produkcji Doświadczalnej ZEW S.A. – ul. Piaskowa, róg ul. 1 Maja	77
Henkel Polska Sp. z o.o. – zakład w Raciborzu – ul. Stalowa 9	77
Carbon – ul. Stalowa 10	77
Leżakownia win – ul. Zborowa 2	77
Abra Meble – ul. Reymonta 14	78
Domgos – ul. Bosacka 52	78
Cukrownia Racibórz S.A. – ul. 1 Maja 4	78
ZPC Mieszko S.A. – ul. Starowiejska 75	78
Zakład Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. – ul. 1 Maja 8	79
Centrum handlowe – ul. Eichendorffa 12	79
Kolzam – ul. Piaskowa 17	79
Zakład ślusarski – ul. Reymonta 10	79
Stacja transformatorowa – ul. Bogumińska	79
BUDYNKI MIESZKALNE	79
POZOSTAŁE ZABYTKI	99
Gmina Rudnik	100
Brzeźnica	100
Czerwęcice	100
Gamów	100
Grzegorzowice	100
Jastrzębie	101
Lasaki	101
Ligota Książęca	101
Łubowice	101
Modzurów	102
Ponięcice	102
Rudnik	102
Sławienko	103
Sławików	103
Strzybnik	103
Szonowice	103
Zusammenfassung	104
Summary	106